

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

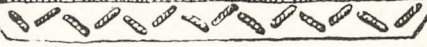
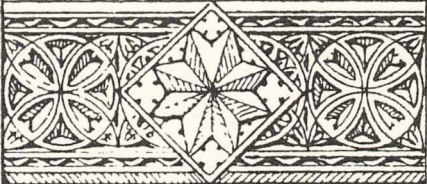
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog IX

1921

Holland=
 Halsters
 Historiske
 Samfunds
 ARBOG

for

M D M X X I

Indhold.

	Side
<i>Henrik Nic. Clausen :</i>	
Breve, udg. ved Frimenighedspræst N. Clausen Bagge	1
Dr. phil. <i>Marius Kristensen :</i>	
Lålands og Falsters Stednavne	24
Gaardejer <i>Jens C. J. Stub :</i>	
Fortidens Arbejdsmaader og Arbejdsredskaber paa Nordfalster II ..	44
Gdr. <i>Chr. Ringsing :</i>	
Midsommergilderne i Nagelsti	49
Sparekassedirektør, Amtsraadsmedlem <i>J. L. Lollike :</i>	
Hvad fik Per Degn, og var han tilfreds?	54
Lærer <i>Henrik Pedersen :</i>	
Fromme Broderskaber paa Lolland i Middelalderen	61
Dr. phil. <i>Axel Garboe :</i>	
Provincialmedicus Hahn i Maribo	77
Museumsassistent <i>Kai C. Uldall :</i>	
Topografiske Indberetninger fra Lolland 1743—44	96
<i>A. Hk. :</i>	
Oldtidsfund	116
<i>Smaastykker :</i>	
Et Privatbrev fra 1617 ved <i>Kai Uldall</i>	122
En Formodning om Overfarten fra Fornæs til Worthing ved Apotheker <i>H. Reddelien</i>	123
Tingsted som Tingsted ved <i>Kai Uldall</i>	124
Soldaterbrev fra 1850 ved <i>Helene Strange</i>	125
<i>A. Hk. :</i> Fra Bogverdenen	127
Aarsberetning	135

Rubbeløkke Præstegaard.

Fot. H. M. Sørensen.

Henrik Nikolai Clausen

(f. 1793 i Maribo, d. 1877 i København).

Breve

til Sognepræst N. Clausen-Bagge og hans Familie.

Ved *N. Clausen-Bagge*.

Forord.

Længe har jeg vidst, at der i mine Forældres Hjem var bevaret en Del Breve fra Professor Henrik Nicolai Clausen til min Farfader, den lollandske Sognepræst N. Clausen-Bagge (død 1860). Men først i Aar har jeg læst dem, og det forekommer mig, at det allermeste bør offentliggøres.

Meget betydelige er disse private Breve vel ikke; dog vil sikkert adskilligt kunne interessere ikke blot Familien og lollandske Læsere, men ogsaa videre Kredse. Der findes nemlig i Brevene Udtalelser dels om Grundtvig, Lindberg og andre kendte Personligheder, dels om politiske Forhold, f. Eks. det sønderjydske og de kirkepolitiske Spørgsmaal, og heraf maa et og andet have nogen historisk Værdi. Større Betydning

har de dog maaske ved at give Bidrag til Billedet af Professor Clausen som Menneske, som »Privatmand«. Som de viser, har han — trods sit noget reserverede Væsen — været trofast og inderlig i sit Venskab og i sin Familiefølelse, og der er i Stilen et tiltalende Sammenspil af varm Hjertelighed og frisk Kølighed. Egentlig kristelig Bekendelse vil man kun finde faa Spor af, ellers kun almindelig Religiøsitet; han oplevede jo ogsaa først som ældre Mand et Gennembrud til mere barnlig kristen Tro. — Brevene vidner ogsaa om, at han har haft megen Sans for Naturen og glædet sig ved at færdes i det frie. Evnen dertil bevarede han længe efter min Farfaders Død; det er mig fortalt, at han endnu i 1868, under et Besøg paa Sæbyholm, mine Forældres Hjem (ved Nakskov), let og spændstig kunde gaa langt omkring og selv orientere sig.

Desværre er vel kun det her meddelte tilbage af Brevvekslingen mellem de to Fættre, og det maa betegnes som Brudstykker. De skal have korresponderet jævnlig i mange Aar; men af min Farfaders Breve er næppe noget bevaret og af Professorens kun to fra Tyverne, enkelte fra Fyrerne og en Del fra Halvtredserne og 1860, derimod slet intet fra alle Trediverne. At der findes saa mange af de senere Breve, beror sikkert for en væsentlig Del paa, at de udtrykker Delta-gelse i Familiens Sorger.

Alligevel tror jeg som sagt, at Brevene bør trykkes. Interessen for Professor Clausen synes jo at være i forbavsende Grad usvækket, og der skrives endnu atter og atter om ham. 1908 udgav cand. theol. Plum et lille Skrift om ham; 1918 udgav Carl S. Petersen hans Rejsedagbog fra 1818; i en Fortale udtrykker Forlagsboghandler J. Frimodt sin Beklagelse af, at det meste af Dagbogen var brændt, og det tilføjes: »Heller ingen Breve til og fra Clausen var at finde«. Endelig har Provst J. Nissen medtaget ham i sin store Bog »*Ti Levnedsløb* til Belysning af dansk Aandsliv i det 19de Aarhundrede«, 1919.

En Redegørelse for hans kirkelige Syn, der i flere Henseender er yderst forskelligt fra mit — f. Eks. i Forholdet til Grundtvig — skal ikke her gives, endnu mindre en Vurdering.

Derimod er enkelte Oplysninger om Slægtsforhold temmelig nødvendige (se S. 19); vi har jo med Familiebreve at gøre.

Brevene er gengivne nøjagtigst muligt, dog med moderne Stavemaade og med Navnene, der ofte kun betegnes med et Forbogstav, skrevet helt ud; skønt Haandskriften er smuk og ejendommelig, er den undertiden svær at tyde. Hvor der er nogen som helst Grund til at tvivle om et Ord, er det bemærket, især ved Spørgsmaalstegn i Klammer.

Ringkøbing, 19. April 1920.

N. Clausen-Bagge.

I. Kbhvn., d. 28. Nov. 1826.

Imod mit Løfte og min Hensigt er det bleven opsat at skrive Dig til, kære Fætter! indtil jeg kunde sende Dig medfølgende Blade, fordi Udfaldet af Sagen^{*)} blev ligesaa hurtigt meddelt ved Avisen, som det vilde kunnet ske ved Brev. At dette Udfald kom tidligere, end jeg havde ventet, men iøvrigt svarede til min Forventning, ved Du; og uagtet vistnok Dommen kunde være affattet baade udførligere, bestemtere og mere energisk, har jeg dog ikke Aarsag til andet end Tilfredshed; i et og alt er der jo givet mig Medhold; og at man iøvrigt af Menneskekærlighed lader Naade gaa for Ret, bør jeg ikke have noget imod, helst da jeg ingen Paastand har nedlagt. Rimeligvis er Grundtvig ligesaa tilfreds; og skønt han ikke har erklæret at ville acquiescere (d. e.: slaa sig til Ro) ved Dommen, næppe heller vil give en saadan Erklæring, da han har Aars og Dags Frist, og altsaa kan slippe med den stilltende Erklæring, der ligger i at lade Fristen forløbe uden Appellation, saa tvivler jeg dog ikke paa, at det er hans Hensigt at slaa sig til Ro. Det skal endog virkelig være hans Bestemmelse at søge til England, men om det er for at prædike i en Lade eller for — som det hedder — at søge om Ansættelse ved det nye Universitet i London [!], vil Tiden vise. — En Slags respektabel Kækhed var det ellers, at Retten anerkendte Hyrdebrevet, denne Torn i de Stores Øjne, uden nogen

* Noterne, ved Redaktionen, findes S. 17.

egentlig Nødvendighed; paa den Maade er det dog virkelig bleven et Slags Frihedsbrev, som Gud véd kan behøves i vore Trælletider. (jfr. Note 6).

En ny Modstander har jeg iøvrigt faaet i Ørsted — skønt naturligvis i en ganske anden Stil, end jeg er vant til — som i Fortsættelsen af sin Afhandling har fulgt min Bog igennem Afdelingen om Forholdet imellem Kirke og Stat, for at gen-drive den og vise, hvorledes alt hos os er ypperligt og godt, og alt andetsteds misligt og uanvendeligt paa vor fortræffelige Statsindretning. Det sidste har jeg længe vidst, som og, at det sømmer sig for os at sove, medens andre vaager og arbejder, og med Hænder og Fødder sætte os imod enhver Forandring, indtil Tidens Aand slæber os trods al vor Modstand derhen, hvor andre vil have staaet et Par Generationer tidligere; men denne Anvendelse af mine almindelige Deductioner (d. e.: Almen-Slutninger) paa vore specielle Forhold — som jeg af gyldige Grunde har undflyet — behøver jeg ikke at vedkende mig; og det er herpaa fornemmelig, at mit Svar — formodentlig i næste Bd. af theol. Bibl. — skal gaa ud. Forresten er Ø. nu ikke at betragte anderledes, end som Organ for Regeringen; og den allernaadigste Dom over mine Ytringer var mig længst bekendt. Et Slags Svar har Ø. tilføjet til Grundtvig og Lindberg³) eller rettere en Retraction (d. e. Tilbagekaldelse) under Form af Svar; formodentlig har han ogsaa ladet sig kommandere dertil, for at formindske det givne Skandal; hvad er dog selv vore bedste Mænd! og hvilken magisk Kraft ligger ikke i en Statsforfatning til at slaa Sjæl og Pen med Lamhed!

I Familien er her alt ved det gode gamle.

Det ene Ekspl. (?) beder jeg Dig dele med Fætteren i Halsted, og forresten med jo flere des bedre; det andet er bestemt til Biskop Boisen⁴), som Du vil sende min Hilsen i Stedet for Brev.

Et Rygte vil, at Sibbern⁵) skulde ville være Præst, og desarsag, efter foregaaende Manuduktion af Lindberg, disputere i Stedet for Attestats; rimeligvis en Satire, som ikke er saa ilde inventeret (d. e. opfundet).

Professor H. N. Clausen.

Gitte sender med mig de venligste Hilsener til Din kære Marie og de halstedse Venner! Kan Du ved Lejlighed overvinde den Ulyst, Du har tilfælles med mig og andre skikkelige Folk, saa skriv mig et lille Ord til, og lev imidlertid saa vel, som en Landsbypræst nuomstunder igen har Udsigt til.

Din Ven og Fætter H. N. Cl.

(Et Par tilføjede Ord synes at være fjernede med Saks. I en Margin er bemærket:) En særdeles fordelagtig Rec. over min Bog har staaet i Sept. Hæftet af *Hall. Litterz.*

II. D. 6te Febr. 1827.

Medfølgende Brev laa allerede forsegleet til Afsendelse, da det nyeste Lindbergske Fejdebrev kom ud; jeg fandt det nu passeligst [?] at oppebie Tiden, da jeg kunde tilføje noget om Virkningerne af dette dumforvovne Skridt, og med Udfaldet gik det saaledes i Langdrag, at to Maaneder ligger imellem Nr. 1 og 2. Du ser saaledes, kære Fætter, at jeg kun har tiet saa længe, for omsider at kunne tale, saaledes som jeg ønskede; skønt rigtigt nok dette Brev ogsaa kun kan blive en Genklang af Aviserne.

Maatte nu den Aktus, hvormed Aaret er begyndt, blive et Omen (d. e. Varsel) for Regeringens Aand i Fremtiden; thi dens er alene Skylden, at disse Mennesker har drevet deres Spil med en saa utrolig Dristighed; og med Hensyn til den værdige Bestræbelse, at bruge Kongen som Skjold mod enhver anden Autoritet, er vistnok den Maade, hvorpaa Smækket er bleven dem bibragt, det føleligste og virksomste; en saadan Tak til de patriotiske Ultra-Absolutister!

Münter⁶⁾ beundrer upaatvivleligt sig selv, og virkelig har han ved denne Lejlighed overgaaet sig selv; hvad kan ikke Desperationen formaa! Hans Besværing til Kancelliet var skrevet i en værdig og frimodig Tone; Kongen har senere, i Samtaler baade med M. og med Fader, ytret sig paa det bestemteste mod det hele Parti, og tydeligt tilkendegivet sin Tilfredshed over det Skridt, som var gjort. — En tordnende Kritik over Johannsens⁷⁾ Disputats skal være færdig fra Lindbergs Haand; det er nu et Spørgsmaal, om den efter det forefaldne vil — i det mindste i den oprindelige Form — komme for Lyset.

Stemanns⁸⁾ Udnævnelse tør man vel i det hele love sig noget af, især da man havde Grund til at frygte, at Møsting [?] var bleven Manden, hvorved Spinderegimentet vilde være bleven mægtigt.

De hosfølgende Eksplr. maa Du nu benytte efter eget Tykke; Boisen holder jo vel »theol. Bibliothek«.

Gid jeg kunde sende dette Brev til Rubbeløkke, eller dog næste Gang finde Dig der selv! vi længes alle efter Udfaldet.

Hils alle gode Venner; glæd Dig over Kapitelstaksten — den bliver god baade i Utterslev og i Rubbeløkke —, og bliv huld og tro.

Din Ven og Fætter H. N. Clausen.

III. Kbj. 6. [?] Juli 1841.

Tilvisse, kære Fætter! ligger Rubbeløkke Præstegaard inden Grænsen af min lollandske Rute, og den venlige Indbydelse vilde ikke have været fornøden for at føre mig hen under det frændekære Tag. Men hvad Kørselen angaar, kan jeg paa Kortet ikke faa mig til andet, end at det vilde være en Frem- og Tilbage-Tur, først at tage til Rubbeløkke og derfra til Søholt. Min Plan har jeg foreløbig lagt saaledes, at jeg Onsdag Efterm. d. 14de forlader Byen og Torsdag Aften er i Nykøbing. Paa Falster tænker jeg at blive Fredag og Lørdag, og Søndag Morgen at gaa over til Sundby, gennem Saksøbing (vel ogsaa gennem Maribo), at aflægge et Besøg paa Søholt og om Eftermiddagen ved betimelig Tid, naar Du er kommen tilbage fra Dine Kirker, at indtræffe i Din Præstegaard. Mandag Morgen følger Du og Dine da maa-ske med til det kære Halsted, hvor jeg mener at blive til Onsdag Morgen, da Tilbagerejsen maa tiltrædes. Tiden er ogsaa for knap og altfor knap; men Ferieugerne maa benyttes til den kære Onkels⁹) Ophold herovre. Han selv vil i den foregaaende Uge have faaet Lejlighed til at gøre sine Ture og Besøg til de lollandske Familiehuse, saa at Rejsen for ham ikke vil blive anstrengende, og hvad mig selv angaar, da lever de kære Mennesker og de kære Steder paa min Fødeø saaledes i min Erindring, at jeg kun behøver et Blik for at give den den hele Friskhed tilbage.

Finder Du Lejlighed dertil, saa beder jeg Dig at underrette Broderen i Halsted om Detaillen af den her meddelte

Rejserute, som jeg ellers havde tilmeldt ham selv. Til Din kære Kone, Dine Børn og den kære Kusine de venligste Hilsener! Al anden Meddelelse kan nu uden Skade udsættes.

Din hengivneste Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge.

IV. København, den 20de August 1844.

Jeg sidder nu atter ved mit Skrivebord, midt i de vante Sysler, og stræber at arbejde mig ud af alt, der har samlet sig omkring mig i Fraværelsens Tid. Men Vederkvælgelsen henter jeg fra de mange liflige Rejsebilleder, der fremstiller sig ved det mindste Vink; og naar jeg lader dem glide mig forbi, dvæler Tanken dog med ganske egen Glæde ved Landet med de flade Marker og den beskedne Venlighed, men med de uforglemmelige Minder og med den kære Slægt, der giver Vederlag for alt det svundne og tabte og gør det nærværende saa hjemligt og godt, som det forbigangne engang var. Til de to kære Præstegaarde og det venlige Herresæde mellem begge føler jeg mig — og Kone og Børn med mig — knyttet stærkere end nogensinde før; og det er i alle hines Navn, at jeg sender mine to kære Fættre, deres Hustruer og Døtre, Svigersønnen paa Søllested og Svogeren i Rødby¹⁰) den hjerteligste Taksigelse for al den Kærlighed, der modtog og fulgte os og endnu mangan Gang glæder os i Erindringen.

Mange dejlige Egne har vi besøgt, siden vi forlod Lollands Strand, — de smukkeste, vort Danmark har inden sine Grænser; men mod Jyllands storstilede Skønhed, mod Vejles Omegn og endnu mere mod Silkeborgs Bjergskove kan intet af alt det øvrige staa sig; og det skulde være sært, om ikke ogsaa Slægten, der er fostret i en saadan Natur, skulde være den danske Kerneslægt, af fastere Malm og med stærkere Kraft end Slægterne paa de venlige, næsten kælne og forkælede Øer. Himlen er jo vedbleven at være lunefuld; men i Luner kan man jo lære at skikke sig. Kun to egentlige Regndage staar med sort Kors — den ene paa Augustenborg, den anden i Flensborg. Derimod blev vi højt begunstigede paa adskillige Punkter, hvor Klarhed og Solskin var af

største Vigtighed, saasom ved Gyris [?] Mølle, ved Apenrade og paa Himmelbjerget. Fra Aarhus tog vi ikke lige til København, men over Kallundborg, som jeg ikke har set, siden jeg som fem Aars Barn forlod den ved Faders Forflyttelse til Hovedstaden. — Swanes var vendt tilbage to Dage tidligere end vi, — i højeste Maade tilfredsstillede ved deres Rejse. I Altona havde de fundet Onkel ganske uforandret. — Gads er ogsaa paany i Rolighed; ganske uventet krydsede vi hverandre paa Himmelbjerget, som om et Stævnemøde havde været aftalt.

Vi alle hver især hilse alle vore kære hver især og beder os ihukkommede med samme Kærlighed, som vi bevarer for dem. Derom beder navnlig

Din broderligsindede Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor H. G. Clausen i Halsted.

— Pastor N. Clausen-Bagge i Rubbeløkke.

V. København, 14de Decbr. 1849.

Saaledes som den kære Kusine Detlefsen¹¹) forlod os, kunde jeg vistnok ikke have Tanke om at se hende tiere her. . . Erindringer om den kære afdøde gaar for mig langt tilbage i Tiden; hendes Minde er indflettet i mange af min Barnheds og tidlige Ungdoms Dage, og allevegne kommer det mig venligt og hjertelighedsfuldt i Møde. Den livligt opvakte Aand, der med Glæde omfattede alt godt og skønt, og den kvindelige Blidhed, der opofrende levede i og for andre, blev sig selv lig gennem prøvelsesfulde Dage, indtil det sidste. Fra alle Sider drog hun derfor dem til sig, med hvem hun kom i Berøring, og hos hendes nærmeste vil hendes Navn altid beholde sin kære Klang. Du omtaler hendes taalmodige, venlige Stemning under Sygdommen; og saaledes lærte vi hende ogsaa her at kende. Gitte og jeg beundrede ofte denne oprømte Mildhed, denne fine Paaskønnelse af hver Omhu, der ydedes hende, hvorved hun gjorde de tunge Dage lettere baade for sig og andre. I dette taknemmelige Sind vil Du og Dine have haft den bedste Løn for den mørke Tid, der er

bleven gennemstridt med hende; og i denne Tak til Dig og Dine tager vi alle stor Del.

Maatte nu det nye Aar oprinde lyst og venligt for Din Præstegaard, og maatte det bringe os det Gode, hvorefter vi alle længes, uden hvilket den enkeltes Lykke og Glæde endnu mangler sin rette Grund. Da vil vel ogsaa komme en Tid, hvor vi engang igen vil kunne samles med Glæde.... Fra Kone, Sønner og Døtre følger de kærligste Hilsener til Dig, Din kære Marie og den yngre Slægt.

Din tro hengivne Ven og Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge.

VI.

(Uden Datering; men Indholdet viser, at Brevet er fra 1850).

Min kære Fætter!

Omendskønt jeg vel maa formode, at Rygtet ad en eller anden Vej har bragt Budskabet om vor gamle Onkels¹²⁾ Bortgang til Dig og den øvrige Slægt i Lolland, saa synes det mig dog ikke i sin Orden, at en Efterretning, der hos os alle kalder saa mangt Tanker og Følelser frem, kun paa saa løs og tilfældig Maade skulde bringes til Dig og Dine. Destoværrer havde Begivenhederne ogsaa her bragt Forstyrrelse og Opløsning ind i et Forhold, som vi havde troet for inderligt og fast til nogensinde at kunne rokkes. Den kære Gamle havde ikke kunnet staa Omgivelsernes Magt imod, de nærmeres og de fjernes. Siden Krigens Udbrud har ingen set nogen Linie fra hans Haand; baade Julie og jeg havde gjort Forsøg paa at holde Forbindelsen vedlige; men paa vore Breve fulgte intet Svar. Saaledes er der ogsaa nu kun ved et Brev fra Julie Eckermann til Julie S. bleven berettet om hans Død. Man kunde fristes til at have ønsket den indtruffet saaledes, at han var bleven forskaanet for alt det unaturlige, der i den sidste Tid er stormet ind paa ham. For os imidlertid, der kendte ham saa vel, vil han altid staa som den kære Onkel fra ældre Dage, saa fuld af Kærlighed og omgivet af den synderlige Elskværdighed, der drog alle til sig og indvirkede

saa veldædigt paa sin hele Omgivelse. Hans Død var mild og fredelig som hans Liv. Siden November havde han vel lidt af tiere tilbagevendende Anstød af Ildebefindende, men dog ikke anderledes, end at han efter dem var oppe, jeg tror ogsaa af og til ude. Kun de sidste Dage var han sengeliggende, dog uden Lidelse, og han sov ind med fuld Bevidsthed, den 21. f. M.

Du er vel nu saa god, kære Fætter! at meddele Indholdet af disse Linier til Søllested og Rødby. Mange Hilsener fra alle her til Dig og Dit hele Hus.

Din hengivneste Ven og Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge.

VII. København, d. 2den September 1851.

Kæreste Fætter!

I Forgaars Aftes modtoges vi ved Hjemkomsten fra en Køretur af [dette Ord usikkert; noget af Papiret bortklippet] et Budskab fra Broder Emil¹⁹). Jeg ilede ud paa Hospitalet, og jeg fandt der — hans Lig og hans Enke. To Dage forud havde jeg besøgt ham og fundet ham ved det sædvanlige Befindende: livlig og stemt til at gaa ind paa enhver Samtale. Dog var det vel den store Selvbeherskelse, der dulgte hans sande Tilstand for andre. Et Hjertesting, der kunde gennemfare ham som en Lynstraale, var i den senere Tid blevet altid hyppigere; han havde for sin Kone oftere ytret, at han engang vilde gaa bort i et saadant Anfald; og saaledes skete det ogsaa — ved en Badning, hvor formodentlig det kolde Vand har forstærket Sammenpresningen af Blodet.

Vi staar vemodige om den unge, faa Aar tilbage saa blomstrende og kraftfulde, Mands Lig. Et elskeligt Minde efterlader han os, om et Væsen fuldt af Kærlighed og Mildhed, og jeg takker Gud, at Livet atter havde ført os saa nær til hinanden som i Ungdommens Dage. — Det er et ondt Aar, der opfordrer til at samle Kræfterne til Modstand.

Din trofasthengivne Ven og Fætter H. N. Clausen.

Velærværdige Hr. Pastor Clausen-Bagge.

VIII. Hr. Cand. theol. H. G. Clausen¹⁴⁾!

Endskønt jeg ikke saa lige ved, i hvilken Grad og i hvilken Retning Du, min kære Henrik! har fortsat Dine teologiske Studier, tør jeg [?] dog tro, at der i det medfølgende Skrift¹⁵⁾ vil være adskillige Partier, der vil interessere Dig; og i alle Tilfælde ved jeg, at Du vil sætte nogen Pris paa at modtage den af Forfatterens Haand, som Bevis paa hans Sindelag imod Dig. — Man har det godt, naar man kan skrive Bøger; saa længe i det mindste har man gode Dage, i hvilke man kan glemme Pinagtighederne, der klemmer og trykker udefra. Der behøves al den Kraft, man har, til at staa imod, naar der kommer saa stærke Stød som de, denne Sommer har bragt, til de store fædrelandske Bekymringer. Det har været værdige og opbyggelige Forhandlinger, der har udfyldt de hemmelige Møder i begge Ting. Men, om det derved har kunnet lykkes at opmande Regeringen, og om den ikke allerede er halvt om halv[t] gaaet ind paa bindende Indrømmelser, er et Spørg[smal,] og et nyt Ministerskifte vilde under de nuværende [For]hold være et halvt fortvivlet Middel. Ogsaa i den[ne] Henseende mærker man, at vi er sprungne ind i [det] konstitutionelle Liv, i Stedet for at gaa den rolige Udviklings Vej: Folkekarakteren har ikke genvundet den fornødne Elasticitet, efter at være bleven forkælet og fordærvet ved Absolutismens Opdragelsessystem; det er mandskraftig, viljefast Personlighed, hvorpaa det mangler i alle Retninger. —

..... Af Mindeskriftet om Emil er Du vel saa god at meddele Exx. til den øvrige Familie. Mange Hilsener til alle dens Medlemmer fra os alle, og navnlig til Dine kære Forældre og Søkende.

Din hengivneste Onkel H. N. Clausen.

København, 11. November 1851.

IX.

Kæreste Fætter!

Dit Sørgebudskab¹⁶⁾ kom os ikke uventet, men dog hvor smerteligt! Det lykkelige Familieliv, der udgik fra hende og

samlede sig om hende, kende vi alle, og jeg føler tilfulde, hvor stor en Kraft der er til at bære, hvad Livet fører med sig, saalænge Mand og Hustru staar tilsammen, men hvor den svækkes, denne Kraft, naar den ene eller den anden tages bort. Gud ske Lov, at Du, kære Fætter! er omgivet af kærlige Sjæle, der vil stræbe at forringe Dig Tab og Savn, saavidt det er muligt! Vi er alle med den inderligste Deltagelse til Stede i eders Midte og ønsker eder de mørkeste Dage gennemstridte til den Tid, da Erindringen om den fjernede Kærlighed virker mildnende og trøstende tilbage. — For os staar Mindet saa levende om de venlige Dage, vi sidst tilbragte i Din Præstegaard, og om Din Maries Kærlighed, der omsluttede os som sine egne. Destoværre — Aarene gaar, det ene efter det andet; og naar Gensyns-Tiden kommer engang igen: ak! hvor forandret! —

Fra Julie og Sophie og fra alle Lemmer af Familien og af den nærmeste Vennekreds har jeg de kærligste Hilsener at bringe. Til din Henrik beder jeg særligt bragt en Tak for hans kære Ord.

Gud styrke eder alle til at sørge og til atter at glædes med hverandre!

Din Ven og Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge i Rubbeløkke.

X.

Min kære Henrik!¹⁷⁾

Efter alle Beretninger fra Flensborg¹⁸⁾ har det en god Gang med Forhandlingerne; d. v. s. Slesvigerne (med Undertagelse af Prehn) slutter sig sammen med Kongerigets Mænd, og jo øjensynligere Holstenerne fortrøster sig til Rygstødet i Frankfurt, desto mere isoleret bliver deres Stilling. Dette er alt, hvad man kunde haabe og ønske. Naturligvis kan man forudse den Indvending, der vil blive gjort i sin Tid imod de kongevalgte Notablers Stemmeberettigelse; men man tænke sig, hvad Virkningen vilde blive, dersom Partierne stillede sig anderledes, end det nu viser sig! Et Støttepunkt vil det altid afgive for Regeringen, naar det fremtræder som

Faktum, at de slesvigske Mænd staar imod Holstenerne i Sympatier, Ønsker og Fordringer. Den modsatte Indbildning, at Slesvigere og Holstenerne skulde være af eet Kød og Blod, som det derfor var gruelig Forsyndelse at ville tænke paa at skille ad, er saa længe bleven gentaget af de tyske Skrigere, at den virkelig havde slaaet Rod i de fremmede Kabinetter. Nu har de 8 Slesvigere allerede afgivet den Erklæring, at de ikke ønsker den tiltænkte Forbindelse med Holsten ved de forskellige ikke-politiske Anstalter, heller ikke ønsker en saa vidtgaaende Selvstændighed, som den er tilbuddt, men ønsker en nærmere Tilslutning til Kongeriget.

.....At det gaar saa ønskeligt fremad med Dit Hælbred, glæder os usigeligt; Gud give Lykke dertil fremdeles!
De hjerteligste Hilsener til Dine kære Forældre og Søkende fra os alle!

Din hengivneste Onkel H. N. Clausen.

Hr. cand. theol. Clausen.

XI. København, d. 21de September 1853.

Det sorte Segl¹⁹⁾ var mig nok til at vide, hvad Du havde at sige mig, min kære Fætter og Ven!, og Budskabet kom ikke uventet efter den sidste Beretning, Chr. Gad havde bragt os; dog havde jeg haabet — og saa gerne ønsket —, at mit sidste Ord endnu var kommet den Kære tilhænde. — Længe, længe har Du og Din Præstegaard været Genstand for vor Efterspørgning, vor deltagende Tanke, vor bekymrede Tale. Længere uden Tvivl end Du selv og Dine, har jeg holdt mig forvissat om det uundgaaelige i den sørgelige Skilsmisse; og medens jeg har beundret og elsket det Sindelag, den stille Kraft, det gudhengivne Taalmod, hvormed I har sluttet eder sammen i de tunge Prøvelsesaar og vidst at oplive og styrke hverandre, har det fyldt mig med usigelig Smerte, naar jeg ikke har kunnet give noget Haab Rum i min Sjæl. — Han har nu stridt sin Strid til Ende. Tilvisse er der gaaet meget til Grunde i ham for denne Verden; men mere er der modnet i ham for en bedre Verden, — og et kært

og dyrebart Minde efterlader han hernede hos alle, der kendte det Lys og den Varme, der var forenet i ham. Gud give nu Dig, min kære Fætter! og Dine trofaste, kærlige Døtre sin Styrke fremdeles og gøre eder det muligt at finde Udfyldning i den Tomhed, der maa omgive eder, nu da Midtpunktet for den kærlige Pleje og Omhu er taget bort. — Min Gitte sender, med Søn og Døtre, de kærligste Hilsener til Dig og alle Dine; jeg har her skrevet ikke i mit Navn alene, men i hendes og alle mines.

Med trofast Frændskab og Venskab

Din hengivneste H. N. Clausen.

XII. København, d. 31te December 1853.

Ved Aarsskiftet søger mine Tanker hen til Dig, min kære Fætter og Ven!, som lader det svindende Aar fare hen, tynget af smertefulde Erindringer. Men, hvorledes Du bærer dem hos Dig, har Dit Ord ved den aabne Grav vist os; jeg beundrer den kristelige Rolighed og Styrke midt i Smerten; det er et Ord, som har været mange til Opbyggelse, ligesom det har været Dig til Lettelse og Husvalse, og jeg har ikke kunnet andet end sende Dig en Tak for Meddelelsen og sige Dig, hvor høj en Pris jeg sætter paa denne Udtalelse og paa det Sind, der saaledes kan tale sig ud i Prøvelsens bitreste Time. At nu blot Legemet maa nogenlunde staa den sejrrie Sjæl bi! Livet vil da endnu tilføre Dig mangan Tilfredsstillelse og Glæde.

Om fjorten Dage skal, som Du vil have set, den saakaldte Kirke-Kommission træde sammen²⁰). Der vil intet Udkast blive forelagt den. Maal og Vej er altsaa ubestemt, og saaledes som den er sammensat, berettiger den vist ikke til store Forventninger. Imidlertid er det dog anstændigt, at et Skridt er gjort, og man kan ikke vide, hvortil det ene Skridt kan føre. Stillingen af de kirkelige Forhold er en saadan, at det ikke synes muligt, man kan røre nærmere ved dem, uden at komme til Overbevisning om Nødvendigheden af at støtte og styrke dem mod Overlast udefra og mod Opløsning

indenfra; men fra hvilken Side man end vil gøre Forsøg med at sætte en Støtte under, bliver man, som mig synes, ført tilbage til et kirkeligt Repræsentatio[n]ssystem, et Organ, der kan gøre Kirkens Ret og Tarv gældende med berettiget Stemme, som første og sidste Middel.

....Gitte og alle mine sender de hjerteligste Hilsener til Dig og de kære trofaste Døtre. Gud velsigne Dig og dem!

Din Ven og Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge i Rubbeløkke.

XIII.

Det er dennegang et husligt Evangelium, der giver mig Pen i Haand til Dig, min kære Fætter og Ven! Min søde Sophie er bleven forlovet med cand. theol. Frimodt²¹) — i Forgaars blev Jaordet fejret paa festlig Vis med Frænder og frændesindede Venner. Det er en Krydsning med Johannes og Sophie, ligesom med Julie Swane og mig. Det er en ung Mand, paa hvem vi kan føre vor Kærlighed til Datteren over: baade dygtig, ædelsindet og elskværdig; — og Hjemmet er saaledes glædeligt beriget. Og er det ikke der, man skal søge sin Tilfredsstillelse, næst efter i sig selv? —

Om Mynsters Eftermand høres endnu intet paalideligt. Jeg ved kun, hvem man ikke vil have; og dette er for saa vidt i sin Orden. Et Ministerium, som til enhver Pris har villet stille Vasaller ved hans Embede og Embedet ved ham (?), vilde komme i stærk Modsigelse med sig selv, om det ikke benyttede Lejligheden til ogsaa at søge et Eksempel statueret paa mig, om det endogsaa kun kan ske i negativ Form. For mit personlige Vedkommende har jeg aldeles intet Ønske²²). Jeg føler mig meget fastgroet til Universitetet og er mig bevidst, at jeg bittert vilde komme til at savne de store Fortrin, den frie og uafhængige Stilling, det akademiske Embede giver, dersom jeg havde besluttet mig til at ombytte det med et andet. En anden Sag er det, at Kirkens Tilstand og Vilkaar stiller sig i et alvorligt Lys, naar man skal se det første

Embede i Kirken bortgivet efter politiske Sympatier og Antipatier af et Ministerium som det nærværende.

Venligst Hilsen fra min Kone og alle mine....

Din hengivneste Ven og Fætter H. N. Clausen.

København, 12. Febr. 1854.

Hr. Pastor Clausen-Bagge i Rubbeløkke.

XIV. København, 1. Juli 1854.

Tak, kære Fætter! for det venlige Ord, der er kommet min Selv-Anmeldelse i Forkøbet! — Efter en streng Eksamenstid tænker jeg nu virkelig paa at løfte Vingerne en Smule. Foreløbigt har vi betænkt at forlade Byen Søndag den 9de — til Lands, at blive en Dag eller to hos Provst Nielsen i Kallehauge, og derpaa at tage over Vordingborg til Gaabense og Nykøbing. — Det bliver altsaa Sundby, hvor jeg atter skal sætte Fod paa Lollands Grund, og dette haaber jeg vil naas Onsdag d. 12te; men herom skal Du høre nærmere fra mig.

.....

Din hengivneste Ven og Fætter H. N. Clausen.

Hr. Pastor Clausen-Bagge.

(Fortsættes.)

Noter (ved Redaktionen).

Den første Illustration skyldes Bogholder H. M. Sørensens Velvilje. Portrættet er taget fra J. Nissen: „Ti Levnedsløb“ ved Udlaan fra Forlaget.

¹⁾ »Sagen« er jo den berømte Kirkestrid mellem Clausen og Grundtvig og særlig Prof. Clausens Sagsanlæg mod Grundtvig. Clausens Skrift »Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning« 1825 fremkaldte faa Dage efter Gr.s voldsomme Modskrift »Kirkens Genmæle«. Udtalelserne her om Cl. som den falske Lærer, der misbrugte det kristelige Navn til at forvirre og forføre Menigheden og stillede sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender, besvaredes af Cl. med Sagsanlæg. Dommen, der faldt 30. Okt. 1826, erklærede de af Gr. brugte fornærmelige Udtalelser for døde og magtesløse og paalagde ham en Bøde, der dog i Betragtning af, at Gr.s Angreb skyldtes Iver for Sandheden og ikke Lyst til at krænke Cl.s Ære, blev forholdsvis ringe; men Gr. kom tillige under Censur.

²⁾ A. S. Ørstedes Afhandling »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring« i »Jurid. Tidsskrift« XII. I øvrigt

stillede A. S. Ørsted sig paa Clausens Side i den teologiske Strids-sag under de Lindbergs'ske Angreb, saaledes i den (unavngivne) Anmeldelse af Lindbergs »Er Prof. H. N. Clausen en ærlig Lærer?« i »Maanedsskrift for Litteratur« IV, S. 179 ff.; jfr. Prof. Clausen: »Op-tegnelser om mit Levned og min Tids Historie«, 1877 S. 130.

^{*)} Jakob Chr. *Lindberg* (1797—1857), paa Brevskrivningens Tid Adjunkt ved Metropolitanskolen i København og da allerede med et godt videnskabeligt Navn (Studier i østerlandske Sprog, Hebraisk osv.), kastede sig i den staaende teologiske Strid fanatisk ind i Kampen paa Grundtvigs Side med Skrifter, der var højst nærgaaende mod Clausen: Bemærkninger i Anledning af »Kirkens Genmæle« (1825), »Den kgl. Lands-Overrets Dom i Sagen Dr. . . . Clausen contra Pastor Grundtvig bedømt« (1826) m. v. 1844—57 var L. Sognepræst i Tingsted paa Falster.

^{*)} *P. O. Boisen* (1762—1831), 1805 Biskop over Loll-Falster; han vedblev tillige at være Sognepræst og Seminarieforsøger i Vesterborg.

^{*)} Filosofen *F. C. Sibbern* (1785—1872), 1810 Dr., 1813 ekstraord. Professor ved Universitetet.

^{*)} *F. C. Münter* (1761—1830), den lærde Biskop paa Sjællands Bispestol. I Anl. af Kristendommens 1000-aarige Jubelfest (Ansgar-Festen) udsendte M. i Spidsen for samtlige Biskopper et Hyrdebrev (paa Latin), hvori flere Udtalelser havde Brod mod Grundtvigs Genmæle og ganske særlig mod dem, der i smaa Fejdebreve angreb deres Modstandere, idet de jagede efter Folkegunst og søgte smudsig Vinding (de paagældende Udtalelser blev i Oversættelse forelagt Frederik den 6. af M.). Lindbergs offentliggjorte Erklæring, at han under Forudsætning af, at Landets Biskopper delte Clausens Mening, vilde stemple dem som falske Lærere, foranledigede Biskop M. til at angive Lindbergs Skrift for Kancelliet, og Kancelliet gav under 27. Decbr. 1826 i Kongens Navn L. en Irettesættelse. Jfr. Helveg: »Den danske Kirkes Historie« II (1883) S. 485 ff.

^{*)} *J. C. G. Johannsen* (1793—1854), 1825 Sognepræst ved St. Petri tyske Kirke i Kbhvn., disputerede 1826 for den teologiske Doktorgrad.

^{*)} 1827 udnævntes Geheimeraad *P. C. Stemann* (1764—1855) til Præsident i det danske Kancelli.

^{*)} Se Personalhistoriske Oplysninger S. 20, III.

^{*)} Godsejer *L. Jørgensen*, Søllestedsgaard, Sognepræst *Mejer*, Rødby.

^{*)} Kristine Detlefsen, Datter af Prof. Clausens Fæster.

^{*)} Se Personalhistoriske Oplysninger S. 20, III.

^{*)} Se Personalhistoriske Oplysninger S. 22, II.

^{*)} cand. theol. H. G. Clausen (1823—1853) se nærmere Personalhistoriske Oplysninger S. 22, 9. Lin. fra o.

¹⁵⁾ Prof. Clausens Skrift »Den Augsburske Confession« (Kbhvn. 1851).

¹⁶⁾ Dette udaterede Brev er fra 1852, da Clausen-Bagges Hustru døde d. A. Se Personallistoriske Oplysninger S. 21.

¹⁷⁾ Dette Brev, som er udateret, men hører herhen i Tidsfølgen, er skrevet til nysnævnte cand. theol. Clausen, jfr. Note 14.

¹⁸⁾ Her sigtes til Notabelforsamlingen, der traadte sammen i Flensborg 14. Maj 1851. Ifølge kgl. Manif. af 14. Juli 1850 skulde der sammenkaldes Notabler, agtbare Mænd fra Slesvig, Holsten og Kongeriget, for at deres Mening om Ordningen af Hertugdømmet Slesvigs Forhold til Kongeriget og Hertugdømmet Holsten kunde høres. Allerede i Okt. 1850 havde man i Statsraadet valgt Notabler, men under Hensyn til Sponecks Rejse til Kabinetterne i Wien og Berlin i Anledning af Hertugdømmernes Stilling foreslog man senere Nyvalg af Notabler (i udpræget eider-dansk Retning for de dansk-slesvigske Repræsentanters Vedkommende, i slesvigholstensk for de holstenskes) og besluttede samtidig 26. Marts 1851 Notabernes Indkaldelse. I Flensborg-Forsamlingen holdt de 8 af de 9 slesvigske Repræsentanter sammen med de 6 danske (Neergaard »Under Juni-Grundloven«). Cl.s Brev maa være skrevet i Maj—Juni 1851, da Notabelforsamlingen sluttede sine Møder i Juni (med meget delte Forslag). 28. Juni 1851 traadte Cl. tilbage som Minister med »ublandet Følelse af Glæde over den genvundne Frihed«.

¹⁹⁾ Sønnen Henrik Georg Clausens Død 1853.

²⁰⁾ Clausen blev efter Biskop *Mynsters* Død 30. Januar 1854 Formand for den 1854 nedsatte Kirkekommission. Hans Bestræbelser her og i en senere Kirkekommission efter en kirkelig Repræsentation, hvori ogsaa Lægfolk deltog, mødte Modstand baade fra Grundtvig og Fæller, der ikke vilde have kirkelig Rigsdag, og hos de højkirkelige.

²¹⁾ Se Personallistoriske Oplysninger S. 22 nederst.

²²⁾ Cl. udtalte i Brev til A. S. Ørsted som Kultusminister Ønsket om at blive *Mynsters* Efterfølger som Sjællands Biskop; men Ørsted skrev: Jeg ser mig ej i Stand til at foreslaa Dem til Bispestolen . . ., eftersom Deres politiske Virksomhed i de senere Aar gør, at den Regering, hvori jeg har Sæde, vilde tabe al Holdning ved at kalde Dem til den høje og indflydelsesrige Post (Clausen: Mit Levned, S. 419). Trods Kongens Forbitrelse blev Martensen Biskop.

*

Personallistoriske Oplysninger (ved N. Clausen-Bagge).

Professor Clausens Farfader *Claus Henrik Clausen* (1712—1774) (Søn af Sognepræst *Henrik Clausen*, ca. 1672—

1727) var i mange Aar Sognepræst i Karlum i Mellemslesvig, og her fødtes alle hans syv Børn, ligesom hele »Familien Clausen« nedstammer herfra. Min Moder ejer et Maleri (vistnok fra 1741) af Karlum Landsby og Præstegaard.

Af de 4 Sønner fra Karlum skal omtales:

I) Min Oldefader *Poul Christian Clausen* (1753—1795), død som Sognepræst til Glud og Hjarnø, hvor hans Hustrus Slægt, næsten alle hendes Forfædre, havde »resideret« i omtrent to Hundrede Aar. Formanden i Embedet, Hans Poulsen Glud, var gift med en Faster til Poul Christian Clausen.

II) Den bekendte *Henrik Georg Clausen* (1759—1840), Professor, Dr. theol, Sognepræst ved Frue Kirke og Sjællands Stiftsprovst, fremragende rationalistisk Præst, gift med *Sophie Magdalene Schiern*, en Præstedatter fra Halsted paa Lolland. Hans Søn er den berømte Professor i Teologi, Dr. theol. og phil. *Henrik Nikolai Clausen* (1793—1877), født i Maribo, hvor Faderen dengang var residerende Kapellan.

III) Den yngste, *Gottlieb Ernst Clausen* (1762—1850), Professor, Etatsraad og Rektor ved Gymnasiet Christianeum i Altona. Han var en ret mærkelig og ikke ubetydelig Personlighed, tyskdannet, men i en vis Forstand dansksindet, i alt Fald trofast imod Danmarks Konge og Regering det aller-meste af sin Livstid, altsaa en særlig typisk Repræsentant for mange Slesvigeres Holdning dengang. Ret bekendt er hans Digt »Dänenfreude«, fra 1794, med de af og til citerede Linier:

»Ich freue mich, dasz Dänenblut
In meinen Adern schlägt,
Dasz Dänentreu und Dänenmuth
In meiner Brust sich regt«.

Det er medtaget i hans »Gesammelte Gedichte und Vorträge« fra 1835. Professor Clausen har sat megen Pris paa denne Farbroder; det maa være ham, der sigtes til i III og IV; men Omtalen i VI lader — hvor skaansom den end er — skimte, at Slesvig-Holstenismen dog til sidst maa have faaet Bugt med ham i hans isolerede Stilling og i hans høje Alderdom (han blev over 87 Aar gammel). Familietraditionen, der var særdeles levende i mit Barndomshjem, især gennem de gamle Fastre, der havde staaet Hjemmet i Altona nær og var paavirkede af dets Aandsdannelse, nævnte imidlertid næppe nogen Sinde denne deres Grandonkel anderledes end som den tyskdannede, men dansksindede Personlighed.

Uden at ville kommentere alle Hentydningerne til den

ynge Slægt maa jeg dog have en Del Oplysninger med ogsaa om den, især naturligvis om min Farfader, til hvem næsten alle Brevene er stilede.

I. Poul Christian Clausen i Glud havde 5 Børn, af hvilke 3 vedkommer os her. ¹⁾En Datter blev gift med Sognepræst *Mejer* i Rødby. ²⁾Den ældste Søn, *Hans Glud Clausen* (1782—1844), blev Sognepræst til Halsted (Professorens Moders Hjem, mit Fødesogn) og Aunede paa Lolland. Henrik Nikolai Clausen var saaledes paa flere Maader knyttet til Præstegaarden dér. En Datter fra Halsted blev gift med Godsejer, senere Etatsraad Jørgensen til Søllestedgaard og Søholt. Der er Hentydninger til disse Forhold i Brevene.

³⁾ Den yngste af alle Glud-Børnene var Hans Glud Clausens Broder, min Farfader, *Nicolai Clausen-Bagge* (1788—1860), næst Professoren selv Hovedpersonen i disse Breve, først Sognepræst i Utterslev paa Lolland, senere i mange Aar Sognepræst til Tirsted, Skørringe og Vejleby paa Lolland med Præstegaard i Rubbeløkke, godt et Par Mil fra Broderens Præstegaard i Halsted. Navnet Bagge, som hans Børn en Tid ikke brugte, men som senere er genoptaget, bl. a. fordi vi er døbte med det, tog han efter Ønske af en Pastor Bagge (vistnok Søren Pedersen Bagge, 1759—1842, gift ind i Slægten, i over 50 Aar Sognepræst til Ousted og Taaning). Embedet var stort, og han blev gift med en Søster til den omtalte Godsejer Jørgensen til Søllestedgaard og Søholt, *Karen Marie Jørgensen* (1800—1852). Min Farfader synes at have været mere stille og tilbageværende end mange andre af Slægten, som jo dengang var ret udpræget patricisk — baade i udvortes og i aandelig Henseende —; men ubetydelig har hans Fætter Professoren aabenbart ingenlunde anset ham for; det fremgaar af samtlige Breve og særlig af XXVI, hvori han regner ham blandt de faa »selvstændig dømmende«. En noget affejende Karakteristik af ham, jeg har læst for mange Aar siden i et eller andet Bidrag til Lollands Historie — at han var en god Husholder og stod sig godt med Familien Reventlow (saa vidt jeg husker) — er saa lidet rammende det væsentlige, at der vel kan være Grund til at rejse ham et Mindesmærke af en anden Art, som det sker ved Udgivelsen af disse Breve. Det er sandt, at han stod i et smukt Forhold til den nævnte udmærkede Greveslægt; men det er jo i og for sig kun godt. Forholdet til den kendte Skovriderfamilie Schrøder var ligeledes godt, og jeg har hørt Ludvig Schrøders Broder Johannes i en indgaende Samtale med mig omtale ham med stor Ærbødighed. Og ikke blot det; men han kunde ikke

mindes noget som helst rationalistisk hos ham. Heller ikke i Familietraditionen i mit Barndomshjem har jeg mødt Spor af noget saadant, og sandsynligvis maa han da paa sin noget stiltfærdige Maade have frigjort sig fra den Rationalisme, der i Ungdomstiden omgav ham næsten fra alle Sider, og have faaet Del i det 19. Aarhundredes nye kristelige Livsstrømninger.

I Rubbeløkke Præstegaard var der 2 Sønner og 3 Døtre. *Henrik Georg Clausen (-Bagge)* (1823—1853), cand. theol., en meget lovende ung Mand, ogsaa litterært anlagt; død af en Brystsygge, som han vist især havde paadraget sig i England. Han omtales og tiltales i en Række af Brevene; — min Fader, *Christian Ditlev Frederik Clausen-Bagge* (1829—1915), i ca. 34 Aar Forpagter af Hovedgaarden Sæbyholm paa Lolland, 1895—1915 bosat i København, opkaldt efter Grev Reventlow; — den yngste, *Marie Nicoline Clausen-Bagge* (1834—1860, død samme Aar som Faderen), der ikke mindst synes at have interesseret Professoren, samt *Annette Severine Clausen-Bagge* (1821—1892) og *Georgia Margrethe Elisabeth Clausen-Bagge* (1825—1888), der i mange Aar til deres Død levede hos Broderen paa Sæbyholm og ved deres Aandsdannelse og Hjertelighed i høj Grad bidrog til at give Hjemmet dér et Særpræg. (Se XXIX)

II. Om Professorens egen allernærmeste Slægt blot enkelte Oplysninger, da de fleste forud er almenkendte:

Professorens Broder, *Emil Theodor Clausen* (1802—1851), Lic. theol., Sognepræst til Boeslunde paa Sjælland, i aandelig Henseende meget forskellig fra ham, betydelig Vækkelsesprædikant og ikke lidt omtalt i Skildringer af hin Tids kristelige Bevægelser, ogsaa den grundtvigske. Var han ikke død i en saa forholdsvis ung Alder, vilde han vel være naaet frem i første Linie. Han omtales især i VII.

Professor Henrik Nikolai Clausen var gift med *Birgitte Franciska Swane* (1797—1875); de havde 5 Børn, hvoriiblandt: *Henrik Georg Clausen*, Forstmand, til sidst Skovrider paa Hvidkilde (Fyen), flere Gange omtalt i Brevene, — *Johannes Clausen*, Dr. phil., død efter at have taget sin Afsked som Biskop i Aarhus, omtalt oftere i Brevene, gift 1857 med *Charlotte Laurentze Margrethe Frimodt*, Søster til den københavnske Præst. — *Johanne Marie Elisabeth* (kaldt *Betty*) *Clausen* og *Sophie Magdalene Clausen*, gift 1857 med *Jens Christian Rudolph Frimodt*, Adjunkt i Sorø, senere vel kendt som Sognepræst og Vækkelsesprædikant i København.

Endelig sigtes der til følgende Slægtsforbindelse: En Søster til Professoren, *Sophie Georgia Clausen* (1799—1875), var gift med Fyns Biskop, Dr. theol. *Peter Christian Stenersen Gad* (1797—1851), og deres Datter *Sophie Georgia Clausen Gad* blev 1857 gift med senere Overlæge, Etatsraad, Dr. med. *Andreas Schytz Plum Bränniche*. (IV, XXI).

Lålands og Falsters stednavne*).

Ved *Marius Kristensen*.

I. Falster.

Ved en undersøgelse af Lålands og Falsters stednavne vil det være formålstjenligt at begynde med *Falsters landsbynavne*. For disses vedkommende har vi jo næmlig en enestående vejledning i den matrikel over Falster, som er bevaret i den såkaldte *Kong Valdemars Jordebog* på håndskriftets blad 129—133. Håndskriftet, som er skrevet med den udmærkede Sorø-afskriver broder Johannes Jutes hånd omtr. år 1300, hører til vore ældste håndskrifter, og der kan desuden ikke være tvivl om, at det er en temmelig nøjagtig afskrift efter et endnu en del ældre håndskrift. Det vil være af værdi for os, om vi kan skaffe os vished for, dels hvor nøjagtigt skriveren har fulgt sit forlæg, dels hvor gammelt dette har været.

Med hensyn til afskriftens pålidelighed kan man naturligvis kun danne sig et skøn. På enkelte punkter kan vi dog få vished; når afskriften har *Asgutsthorp* i Maglebrænde sogn, kan der ikke være tvivl om, at dette er afskriverfejl for *Algutsthorp* («langt» s og l er forvekslede), da den omtalte by hedder *Algestrup*; lige saa lidt kan man tvivle om, at *Lunnelef* i N. Kirkeby sogn er læsefejl for *Lumelef* (Lommelev). Nøjagtigheden er altså ikke helt udadledelig, og så kan man jo tænke sig muligheden for andre lignende læsefejl fra afskrivrens side. Men der kan ikke påvises et eneste tilfælde af forsætlig afvigelse fra, hvad forskriften har budt, og vi skal derfor være *meget* varsomme med at foretage rettelser i det, vi finder.

*) Forf.'s Retskrivning er bibeholdt.

Med hensyn til tidspunktet for den oprindelige Jordebogs tilblivelse siger prof. Erik Arup (Tidsskr. for Landøkonomi 1916 s. 426), at den er optaget, fordi kong Valdemar II i 1213 pålagde den dyrkede jord på sjællandske lovs område en skat, der skulde svares af enhver sjællandsk eller låland-falstersk bonde i forhold til arealet af hans dyrkede jord.

Hvorfra prof. Arup ved dette, aner jeg ikke, men hvis det ikke er mere påideligt end hans datering af håndskriftet til før 1259 (sst. s. 401), er der god grund til at sætte spørgsmålstegn derved. Det er der efter min mening også.

Skal vi danne os et skøn om den oprindelige Falsterlistes alder, kommer vi ikke uden om spørgsmålet: er den ældre eller yngre end Jordebogens hovedliste, som selv daterer sig til 1231? Herom har meningene mellem danske historikere været meget delte — hvad de vel ikke kunde være, hvis der var stærke grunde for en henførelse til det bestemte år 1213. Paludan-Müller, som først søgte at besvare spørgsmålet, gav fem mere eller mindre gode grunde for at sætte Falsterlisten tidligere end Hovedlisten. Oluf Nielsen, som kun godkendte de to af Paludan-Müllers fem grunde, mente, at disse var tilstrækkelige til at opretholde påstanden, men Johannes Steenstrup underkender helt disse to grunde — og så står vi da på bar bund. Kr. Erslev har, skønt han delvis tillægger Paludan-Müllers grunde nogen vægt, alligevel ment at måtte sætte Falsterlisten som den yngste, ja endda ikke så få år yngre, fordi den ombytning af bispegods, der omtales i et tillæg til hovedlisten, synes at være ældre end Falsterlisten. Jeg må for mit vedkommende tilføje, at også sproglige grunde leder i samme retning. Hovedlistens *Uluærsløf* og *Miætheløsæ* ser afgjort ud til at være ældre end Falsterlistens *Ulesløf* og *Mætheløsæ*. Og jeg skulde tro, at også en sammenligning med plovlisten vil give samme resultat. Hele Falster er sat til 363 bol og til 430 plove, men til over 618 mark skyld¹), og dette tyder vel snarest på, at markvurderingen er den yngste af de tre, altså Falsterlisten yngre end plovlisten, som vel igen er yngre end hovedlisten eller omtr. samtidig med denne.

Men selv om den oprindelige Falsterliste ikke kan antages

at være saa gammel, som Arup vil gøre den, er den en god gammel kilde og uvurderlig også som hjælp til forståelsen af vore stednavne. Ingen anden landsdel byder så stort et stof af navneformer fra så gammel en tid.

Hertil kommer, at enkelte udfyldninger kan hentes fra andre dele af Jordebogen, dels fra Krongodslisten, dels fra Hovedlisten, dels fra Ølisten, dels også fra Købstadlisten, så vi næsten kan tegne et fuldstændigt Falster-kort med navnene i den form, de havde i det 13. århundrede.

Nogle af navnene var dengang så gennemsigtige, at vi ikke kan være i tvivl om deres betydning.

Dette gælder de to, der selv betegner sig som *ny*, *Nybølæ*²) (Nebøllegård, N. Kirkeby sogn) og *Nykoping*³) (*Nykøbing*); ingen af disse nævnes forøvrigt i Falsterlisten. *Nyby* i Eskilstrup sogn er vel yngre end listerne.

Dernæst kan vi gå over til at betragte de mange *thorper*. Af disse nævnes ca. 50 i Falsterlisten; 18 af disse kendes nu ikke mere, men til gengæld findes der 4, som ikke nævnes i Jordebogen. Et *thorp* er en udflytterby, eller fra først af snarere en udflyttergård; af de falsterske er der kun 14, som har mere end ét bol, og også dette tyder på, at de egentlig er udflyttergårde. I samme retning tyder det, at det store flertal bærer navn efter en mand (et enkelt, det nu forsvundne *Gunnildethorp* (832⁴), en lille halvgård, efter en kvinde).

Forleddet er ofte et velkendt mandsnavn, som *Algut*⁵) (Algestrup, 811 og en forsvunden, 832), *Asgut* (forsv. 821), *Bjørn* (Bjørup, 831; Bøstrup, 816), *Bose* (forsv. 812), *Broder* (Brarup, 819), *Eske* el. *Esgér*⁶) (Eskilstrup, 824), *Fin* (Finstrup⁷, 811), *Grimulv* (N. Grimmelstrup⁸, 815; S. Grimmelstrup⁸, 841), *Keld* (Kietilsthorp, 842, forsv.), *Olav* (Olæfsthorp, måske Torup, 812), *Orm* (forsv. 819), *Ravn* (Ravnstrup, 822), *Siger* (forsv. 842), *Sote*⁹) (forsv. 822), *Thore* (S. Tostrup, 832), *Thorkil* (Torkilstrup, 812), *Thruels* (Truelstrup, 843), *Toke* (forsv. 832), *Toste* (N. Tostrup, 842), *Øpe* (Øverup, 825). Hertil kommer altsaa det ovenfor nævnte lille *Gunnildethorp*.

Ser vi nu først på disse navne, der kan betragtes som alde-

les sikkert tolkede, så vil vi se, at intet af dem bærer spor af kristen påvirkning. Dette er værd at mærke, fordi vi ellers ofte — vi vil få det at se, når vi kommer til Låland — træffer helgennavne som forled til *thorp*, en ting, der beviser, at ialfald nogle af disse bebyggelser har fået navn så sent, at helgennavnene havde begyndt at fortrænge de gamle nordiske personnavne.

Dette var i ikke ringe omfang tilfældet i den tid, da Falsterlisten blev til. Af de 72 jordejere, der nævnes, fører nogle navne som Kristjern, Johannes, Peder Simonsen, Josef, Peder Pedersen, Peder Magnussen, Niels Gere, Peder Bendiktsen o. fl. Men den slags kristne navne går naturligvis endnu længere tilbage, selv om bøndernes vedhængen ved det gamle har gjort, at de kun langsomt afløste de nedarvede navne.

Falsterlisten (og Falsters nuværende *thorp*-navne) viser altså endnu ingen spor af denne slags navne; det samme er tilfældet indenfor et andet dansk område, Sønderjylland, hvor *thorp*-navnene ser ud til at være noget ældre end i det øvrige Danmark. Om det for Falsters vedkommende forholder sig på samme måde, er dog usikkert. Når stoffet er så lille som her, kan det bero på tilfældigheder, om et navn af en vis art findes eller ej. Og imod den antagelse, at *thorp*-navnene ikke skulde kunne være forholdsvis ny, kan anføres et par grunde. Den ene er, at en Grimulf, som nævnt i note 8, var hovedlodsejer i N. Grimmelstrup; at den har navn efter ham, er ikke rimeligt, men så meget mere rimeligt er det, at han er en sønnesøn eller en sønnesøns sønnesøn af den Grimulv, der flyttede gården ud. At ejendommen skulde være holdt sammen i samme mandslinie i ret mange slægtled, er der ingen grund til at tro. Den anden grund er, at vi ved siden af *Biornæthorp*¹⁰) (Bjørup) med en ældre ejeform af navnet *Bjørn* også finder en *Byørns-thorp* (Bøstrup) med den yngre form. Her kan det mærkes, at i Sønderjylland har vi den endnu ældre ejeform *Biarnar*- (Bjørndrup), men ingen af de yngre former, som vi finder i de falsterske navne.

Overfor disse 24 navne, hvor forleddet med sikkerhed kan bestemmes som et personnavn, står 2, hvor det med sikkerhed

kan siges ikke at være et sådant. Disse to er *Orup* (832), hvis gamle form *Oræthorp* viser, at forleddet er *ore*, som betyder overdrev, udmark — det er altså et torp, som er lagt ude på den gamle bys (Sdr. Ørslevs?) udmark — og *Sørup* (824), som ligger ved en engstrækning, der engang har været sø.

Dersom vi nu, med udgangspunkt fra den halvdel af thorp-navnene, hvis forled vi med sikkerhed kan bestemme, vil prøve at finde ud af de andre, kan vi antage, at langt de fleste af disse også må være sammensatte med et mandsnavn. Søger vi altså oprindelsen til et navn som *Åstrup* (844), der i Vald. Jordeb. skrives *Asthorp*, og vi står overfor valget mellem at forklare forleddet som *ås* (bakkeryg) eller som mandsnavnet *Åse*, så er på forhånd sandsynligheden 10 mod 1 for, at den sidste forklaring er den rigtige. Imod den taler dog, at i Vald. Jordeb. skrives *Asthorp*; vi skulde have ventet *Asæthorp*, og der er jo altid mulighed for, at netop dette navn kan høre til undtagelserne.

Alstrup (819) hedder i V. J. *Aflangsthorp*; et mandsnavn *Aflang* kendes ellers ikke, men der er intet i vejen for, at et sådant øgenavn kan have været brugt, og nogen anden rimelig forklaring kan næppe findes. *Barup* (813) er vist dannet af et tilnavn *Babbe*, som kendes andensteds, og den gamle form *Babæthorp* tyder i den retning, men formen *Baurup* i den ældste matrikel taler snarest imod. *Barnerup* (822, V. J. *Barnæthorp*) kan være en udflytning, som børnene i en gård har foretaget; noget navn eller tilnavn *Barne* kendes ikke. *Bysæthorp* (832, forsv.) kommer rimeligvis af navnet *Bise*, som er ret alm. i svensk og også i Danmark findes som tilnavn. *Boderup* (823) ser ikke ud til at kunne komme af mandsnavnet *Bodde* el. *Budde*, og skovnavnet *Bodehave* kunde også tyde på, at det har en anden oprindelse. Der kan oprindeligt have ligget nogle *boder* eller stalde (sml. det sjællandske Nødebo, ældre *Nøtæbothæ* — kvægboder), og skoven og torpet har da bægge fået navn af disse. *Bruserup* (833) har nok til forled navnet *Bruse*, som kendes fra en svensk runesten. Det forsvundne *Dompnæthorp* (831) viser ved sammenligning med det smålandske *Dompnaryd* hen til

et mandnavn (øgenavn) *Domne*, som ellers ikke kendes. *Dukkerup* vist ligeså til et tilnavn *Dukke*. Det forsvundne *Gogæthorp* (832) kan der intet sikkert siges om. *Haddæthorp* (832), vist af det sjældne mandnavn *Hadde*, synes at være bevaret i *Haldrup* fang (1664), som igen i nyere tid har givet navn til de to Hallerup-gårde. *Hildestrup* (832) synes at have navn efter en *Hilder* (V. J. *Hildæsthorp*), men vi finder i Småland et andet *Hildæstorp*, som viser en ældre form *Hildulfsthorp*, og det er ikke umuligt, at også det falsterske kan udgå fra en sådan ældre form. *Idestrup* (832) fræmbyder store vanskeligheder; dels er det svært at få den nuværende form til at stemme med Jordebogens *Idringsthorp*, dels kender vi intet ord, der kan stemme med forleddet. Fra svensk kendes et mandnavn *Idhing* — som forled i et østgøtsk stednavn, og det vilde være lettere at forklare nutidsformen ud dærfra; måske vi kan antage, at *r* i *Idringsthorp* skyldes en skrivefejl. Om det forsvundne *Krybæthorp* (832) kan intet afgøres. *Listrup* (841) ser ud til at have mandnavnet *Lithær*, der kun træffes en eneste Gang i et hallandsk dokument, som er indført i Vald. Jordeb. Det forsvundne *Lumsthorp* (832) har også et mandnavn, der kun kendes som navn på en gammel vestgøtsk lagmand, *Lumbær*. *Ovstrup* (824) kendes ikke fra Jordebogen; hvis det har mandnavnet *Ove*, tyder også selve formen på, at det er yngre end Valdemarstiden, og i så fald vel det yngste af alle Falsters torpsnavne. *Ranstorp* (836) kan ikke genfindes med sikkerhed i nutiden; man har ment, at det skal være det nuværende *Ramsherred*, men tvivlsomt er det¹¹). Selve den gamle form (med det enestående *t* for *th*) er også mærkelig. *Sildestrup* (832) ser ud til at have et mandnavn, men der kendes intet sådant andenstedsfra. *Stangæthorp*, nu *Stangerup* (811) kan udgå fra det alm. navneord *stang*, men det er heller ikke utænkeligt, at en mand på grund af sin højde kan have haft et tilnavn *Stang*, og at det kan have navn efter en sådan mand. *Stubberup* (825) kan udgå fra mandnavnet *Stubbe*, som en enklet Gang findes i Finland; *Støstrup*, i Falsterlisten *Styrsthorp* (824), fra mandnavnet *Styr* (kendt fra den is-

landske sagahelt Viga-Styrr); *Sulerup* (812) fra *Sule*, der træffes i et dansk dokument; *Toderup* (825), i Hovedlisten *Totathorp*, men i Falsterlisten den yngre form *Todethorp*, fra *Tote*, der kendes som dansk mandsnavn; og endelig *Tunderup* (838) fra *Tunne* eller *Tonne*, der findes både i dansk og svensk. Om det forsvundne *Ugglathorp* (831) kan intet siges med sikkerhed.

Tilbage har vi endnu et navn, som vi må ofre noget nærmere omtale på. Det er den by i Horbelev sogn (842), som på kortene mest kaldes *Skjoltrup*, men som i de skriftlige kilder fræmbyder en lang række forskellige navneformer. I mandtallet 1610 kaldes den *Skolterup*, i matriklen 1664 *Schioltrup*, 1688 *Schotterup*, som går igen i Danske Atlas og på Vidensk. Selskabs kort, 1844 *Schiolstrup*, og Postadressebogen har *Skjoldrup*. Hvis man kan stole på en opgivelse om, at navnet nu udtales *Skoelstreppe*, synes endda ingen af formerne at være helt ægte. Desværre hører byen til de få, der ikke nævnes i Vald. Jb., og jeg ved intet navn eller andet ord (på *skovl* kan man vel ikke tænke), der tilfredsstiller til forklaring af nogen af formerne.

Ser vi tilbage på hele rækken af thornavne på Falster, får vi vort foreløbige syn styrket; med sandsynlighed kan kun omtrent en tiendedel af navnene antages at have noget andet end et mandsnavn til forled. Hvor vi har måttet opgave at finde en forklaring, vil vi dærfor antage, at vi står overfor et ukendt kælenavn eller øgenavn — den slags kender vi kun ganske ufuldstændigt.

Af de navnetyper, der i mange egne stemmer med dem på *-thorp*, navnene på *-ryd* og *-bøle*, har vi på Falster kun det ene *Nybøle*, som allerede er omtalt.

Den næste større gruppe af beboelsesnavne er den på *-by*.

Vi udskiller først de to *Kirkeby*, som ligger i hver sit herred og sagtens har deres navn, fordi deres kirke har været herredskirke. De er bægge fra gammel tid halvstore byer, så det kan ikke være deres størrelse, der har gjort, at de har fået denne rang. Der er imidlertid et forhold, der tyder på, at det er de gamle hedenske helligdomme, som fra først af

har ligget her, og at Kirkebyerne i sin tid har været Vibyer. På Fyn samler krongodset sig tydeligt omkring Vibyerne og det senere hedenskabs midtpunkt, *Odinsvi*. Krongodset ser ud til at være inddraget tempelgods. På Falster består krongodset foruden af skoven på Farnæs — ødemarkerne tilhørte jo kronen — af *de to Kirkebyer*. Vi kan lettest forklare dette på den måde, at vi også her står overfor inddraget tempelgods. I så fald er byerne døbt om, da kristendommen afløste hedenskabet, og så får vi også forklaringen på, at intet stednavn på Falster vidner om hedensk gudsdyrkelse, hvad vi jo ellers så mange steder ser vidnesbyrd om.

Vi kan i denne sammenhæng jo også tænke på, at Falsters eneste runesten (fra Sdr. Kirkeby) netop er et minde om kampen mellem hedenskab og kristendom, idet runeristeren har skrevet sit ønske: *Thor vie runer* på en sådan måde, at de allerfleste vilde overse det og kun få være i stand til at læse det. Måske har kampen mellem hedenskab og kristendom netop her været hård, og derfor har man villet udlette alle spor af det hedenske og har lagt de første kirker på trods netop i de gamle *Vibyer*.

Dernæst går vi, ligesom ved thorp, over til de andre gennemsigtige navne.

Vi har to *Vedby* (815 og 832), bægge med forleddet *with* d. e.: skov. *Skovby* (814, nybygd på Farnæs) har samme betydning; byen er vist senere end Falsterlistens affattelse. *Dalby* (nu hovedgård, 843), *Sundby* (821) og *Lundby* (819) taler den dag idag tydeligt nok om, hvorfor de har fået navn. Alle disse seks har altså fået navn efter de naturforhold, der er ved dem. Rimeligvis har *Tjæreby* (*Tyærby*, 832) det på samme måde; forleddet synes at være en sideform til det svensk-norske *tjærn*, *tjørn* (sø, sump), der forholder sig til denne som tysk *aar*, *bär* til nord. *ørn*, *bjørn*. Halvdelen af de falsterske landsbyer på -by har da deres navn efter naturforholdene, når vi fraregner de to *Kirkebyer*.

Staverby og *Skelby* (834) har dærimod navn efter ting, der skyldes menneskers virksomhed, et stavergærde og et

markeskel¹²), som man har syntes var noget særligt. De slutter sig altså på en måde til Kirkebyerne. Det samme gælder måske *Stovby* (833), men sikkert er det ikke; i Falsterlisten kaldes den *Stokby*, og hvis vi forudsætter, at dette skal læses med enkelt *k*, vil det være en god grundform for det nuværende navn; men vi kender ikke noget ord *stok* med enkelt *k*, og et *Stokby* med *kk* vil næppe kunne give nutidsformen, medens det dærimod vilde give god mening — der findes Stokkeby også andre steder. Hertil kommer, at Hovedlisten har et *Stuth*, som efter pladsen at dømme snarest er *Stovby*; måske er *Stokby* da en fejl for *Stothby* (som også kan svare til den nuværende udtale *Stoby*), og i så fald er første led vel *stod* »en støtte«.

Til en tredje gruppe hører *Karleby* (838), d. v. s. »de gamle mænds by«, fra først af vel et tilfældigt drillenavn, og måske *Horæby* (nu skrevet *Horreby*, men udtalen strider mod skrivemåden, 839). Det synes ikke at kunne betyde andet end »elskernes by«, og er vel da også fra først af et drille-
navn. Man må kende den fordomsfrihed, Nordboerne i vikingetiden viste overfor personlige øgenavne, for at kunne tro på muligheden af, at sådanne navne virkelig kunde godkendes også af dem, de gik ud over¹³). Man har prøvet at forklare *Horreby* som det samme som *Oreby*, et navn, vi jo har på Låland, men dette går ikke an. I Vald. Jordeb. har vi rigtignok gentagne gange et falsk *h*, også i netop dette ord (*Horæ* herred i Jylland, fejl for *Oræ*), men her er det jo ikke blot Jordebogen, men også de nyere former, der bevidner tilstedeværelsen af *h*, og dærmed er denne tiltalende forklaring gjort umulig.

Hvorledes det forholder sig med den *Budseby* (836), der ikke kendes fra Vald. Jordeb., og som allerede 1664 betegnes som øde, kan jeg ikke udtale mig om.

For sig selv må vi omtale *Gedesby* (835), som hører til en lille gruppe med et personnavn til forled. I landet som helhed er disse navne meget sjældne, der findes nogle stykker i Sydsjælland og en hel del i Angel og Svans, men ellers kun

ganske enkelte. Dærimod finder vi den slags navne bestående af et personnavn og *-by* i mængde i vikingetidens nybygder i England, i Värmland—Dalsland og i Finland.

Næst efter navnene på *-by* må vi helst tage de få navne på *-toft* og *-ager*, som jo også har med bebyggelsen og opdyrkningen at gøre.

Systofte (831) udtales nok nu med *y*-lyd, men både skrivningen *Søstofte* på døbebækkenet (fra 1646) og *Sestopht* i Falsterlisten tyder på, at udtalen tidligere har været mere åben. Måske kan forleddet stamme fra en ordrod, *sus*, der findes i en række jafetiske sprog og betyder »tør«. *Bruntofte* (825), som både i Hovedlisten og Falsterlisten skrives *Brunætoftæ*, har til første led et ord *bruni*, som betyder »brand«; navnet giver god mening, da en ældgammel måde at opdyrke jord på jo er den at afsvie træstubbe og krat, efter at man har fældet de større træer.

På *-ager* har Falster kun et landsbynavn, *Stathagræ* (821), nu *Vennerslund* hovedgård (men sognet hedder endnu *Stadager*), vist »agrene ved stranden«, af et ord, der kendes i næsten alle vore nærmeste frændesprog (sml. tysk *gestade*).

Falsters eneste landsbynavn på *-sted* er *Tingsted*, Falsterlistens *Thingstathæ* (825). Navnet forklarer sig selv, men det må her bemærkes, at det ikke hører til den almindelige navnegruppe på *-sted*. I denne er forleddet regelmæssigt et personnavn af samme art som dem, vi finder foran *-lev* (se næste stykke!), og byerne af denne gruppe er gennemgående store, medens *Tingsted* er og altid har været en lille by, den mindste i sognet, og i Falsterlisten kun regnes for $\frac{1}{2}$ bol og sættes til en skyld af 3 mark 3 øre. Når den har fået kirke, har det sikkert netop været, fordi Falstringernes landsting var dær, ikke på grund af byens egen betydning.

Endelsen *-lev* betyder »efterladenskab, arvelod«, og i god overensstemmelse hermed er forleddet altid et personnavn. Personnavnene i denne gruppe er gennemgående af et ældre præg end dem, vi har foran *-thorp*, men et skarpt skel er der ikke, der er mange navne, der findes i begge grupper, idet naturligvis mange navne har været i brug gennem et langt

tidsrum. I god overensstemmelse hermed er det, at disse gamle byer næsten alle er store byer, som væsentlig allerede har fået deres udvikling i tidlig tid. De har et højt boltal, men i forhold dertil ikke nogen høj vurdering i mark, medens torperne, især på øens nordlige del, har en voldsom stigning fra bol til mark. På grund af deres alder er navnene allerede i Vald. Jordeb. så forandrede, at det kan blive vanskeligt at fastslå forleddets oprindelige form.

Vi møder først *Egelev* (815). I Falsterlisten skrives det *Ægglef*, i Hovedlisten *Eklef* og *Eglef*; nutidens udtale strider afgjort mod en form med *gg*, så vi må, som for det meste, anse Hovedlistens form for den rigtige. Hermed stemmer det, at vi både i dansk og svensk enkelte gange træffer et mandsnavn *Eke* (Eki), men ikke noget *Eggi*.

N. *Alslev* (816) og Sdr. *Alslev* (837) skrives bægge i Falsterlisten *Alslef*; forleddet er utvivlsomt forkortet, men det er nu umuligt at afgøre, om det har været *Athæls-* eller *Alfs-*, udtalen tyder snarest på det første.

Lommelev (822) skrives, som ovenfor omtalt, i Falsterlisten *Linnelef*, men dette er tydeligt nok kun en læsefejl for *Lumelef*; et mandsnavn *Lumi* (sml. *Lumbær* ovenfor) forudsættes også af det skånske *Lummerup* (Lommarp).

Gundslev (814) og *Gundsemagle* (812) skrives i Falsterlisten *Gundritzlef littæ* og *Gundræzslef maklæ*, den sidste i Hovedlisten *Gundrizlef maklæ*, vist af et *Gundrithær*, som igen kan være og sandsynligvis er udviklet af *Gunnfrithær*, men også kan svare til det tyske *Gundrad*. Navnet er uddød tidlig.

Horbelev (824), Falsterlisten *Horbærlef*, af det *Hornbori* som findes på Kallerup-runestenen, en af de aller ældste danske runestene, i svenske stednavne, og i et oldnorsk digt, men aldrig senere.

Falkerslev (843), Falsterlisten *Fulcarstef*, af mandsnavnet *Folkar*, som findes en enkelt gang i Sverige (1385).

Særsløv (842), både i Falsterlisten og Hovedlisten *Særsløv*; i svenske bynavne på *-stad* synes at indgå et mandsnavn *Sære(r)*, som kan være det samme, men man kunde også

tænke sig et *Sævar*¹⁴⁾, som vilde være dannet i lighed med andre gamle navne på *-ar*. Netop af disse træffer vi mange foran *-lev*.

N. *Ørslev* (841) skrives i Falsterlisten *Øslef*, men Sdr. *Ørslev* (832) *Hezislef*. Udtalen nu er ens i bægge og går tilbage til en form, der kan stemme med den første, men ikke med den sidste. *H* kan være falsk — det har vi som alt omtalt flere eksempler på i Vald. Jordeb. — men selvlyden er næppe heller rigtig. På den anden side tyder den omstændighed, at Falsterlisten ikke betegner dem som *nørre* og *søndre*, på, at der har været en forskel i deres form dengang. For N. *Ørslevs* vedkommende kan vi nogenlunde sikkert antage en oprindeligere form *Øthæslef* af et *Ødhir*, som genfindes i svenske stednavne; hvad Sdr. *Ørslev* oprindeligt har hedt, er vanskeligt at afgøre. Det falske *r* i skrivemåden er vel kommet ind fra andre *Ørslever*, hvor det er ægte (af et *Øthærsef*); det følgende navn viser dog, at en sådan form også *kan* have været oprindelig her.

Ulslev (832) skrives i Falsterlisten *Uleslef*, men har i Hovedlisten den ældre form *Ulværsef*, af navnet *Ulvær* (ældre *Ulfarr*), som findes både i Danmark og Sverige.

Ønslev (823) skrives i Falsterlisten *Ønislef*, men i Hovedlisten *Øthænslef*, af navnet *Øthæn* (det islandske *Audun*), som er ret almindeligt både i dansk og svensk i middelalderen.

Af tvivlsom art er det navn *Tryggelev*, som undertiden tillægges ruinen ved Borgsø (Virket sø, 843). Navnet i sig selv er der intet at sige til — forleddet skulde så være mandsnavn — et *Trygg(v)e* —, men der synes ikke at være hjemmel for det, og det er også noget enestående at en borg bærer et navn paa *-lev*.

De falsterske navne på *-lev* svarer da helt igennem til dem, vi finder andensteds i Danmark og Sydsverige.

I nær forbindelse med dem står efter fleres opfattelse navnene på *-løse*. Hvad endelsen er, står der endnu strid om; den almindeligste opfattelse er vist endnu den, der er fræmsat af oberst Madsen, at det skal være det ord, der i nordisk svarer til oldengelsk *læs* »græsgang«. Lydforholdene i nydansk tyder dog næppe i den retning. Dr. Dyrland fore-

slog for nogle år siden at opfatte det som en afledning af *løs*: det indløste, tilkøbte (i modsætning til arvejorden, *lev*). Prof. Lindroth har — udgående fra samme ord — ment at kunne tolke det som »udskilt jordstykke«. H. V. Clausen vil opfatte *-løse*-byerne som bosættelser af mænd, der har stået under de høvdinger, der gav *-lev*-byerne navn¹⁵). Gennemgående er også forleddene vanskelige at tolke; kun i nogle få tilfælde synes de at være mandsnavne.

På Falster har vi to af disse byer. Den første er *Meelse* (842), i Falsterlisten *Methæløæ*, i Hovedlisten *Miæthæløæ*. Det er det hyppigst forekommende af alle *-løse*-navne (o. 15 steder); der er intet andet nordisk ord end *mjød* (i ejeform), der synes at kunne passe til forleddets former, og der er næppe heller i frændesprogene noget andet at foreslå.

Det andet *-løse* kaldes i Hovedlisten *Wikærløæ* (833), og dærmed stemmer nutidsudtalen (*Vejlse*, *Vejlerløse*, urigtigt skrevet *Veggerløse*). Men Falsterlisten har i stedet to navne, *Wygærlef* og *Warløæ*, den sidste med et bol til tre mark, et jordtilliggende, der aldeles ikke stemmer med, hvad vi plejer at finde ved *-løserne*. Den almindelige opfattelse er, at de to byer er gået op i hinanden, og at et nyt navn er opstået ved sammenblanding af de to gamle. Men noget sådant har vi ikke et eneste sikkert eksempel på andre steder; navnet *Wygærlef* ser heller ikke troværdigt ud, vi skulde have ventet *Wygærselef*, som vi finder andre steder i Danmark. Endelig er det også underligt, om Hovedlisten, der i sit forled (som sædvanlig) har en ældre form, skulde have det yngre forhold, og Falsterlisten give det oprindelige. Vi står vist her overfor en af Falsterlistens fejl. Byens tilliggende har, som vi også finder det ved Torkilstrup og Bregninge, været opført på to steder, og den forskellige form for stednavnet skyldes læse- eller skrivefejl. Vi må jo nemlig ikke forudsætte, at afskriveren personlig har haft noget kendskab til Falster (dærom vidner behandlingen af Lommelev tilstrækkeligt). Alt vel overvejet mener jeg, at Hovedlistens *Wikærløæ* og vort *Veggerløse* er det oprindelige. Men nogen forklaring af forleddet kan jeg ikke give.

Ældre end alle disse navne er navnene på *-inge*, de er

rimeligvis endda så gamle, at de fra først af snarere betegner området end byen. Man har i en stor del af dem ment at genfinde ældgamle slægtsnavne, således i *Bellinge*; i andre, som de falsterske *Brønninge* (Magle- og Lille-Brænde) har man snarere villet se afledningen af andre ord (brænde). I *Bregninge* (842), som genfindes flere steder i vort land, har vi snarest en afledning af plantenavnet »bregne«. Til gruppen hører endnu *Kippinge* (af *kæp?*), *Skørringe* (Jordeb. *Skythringy* under 812, nu 843), som jeg ikke engang kan foreslå en forklaring af, så lidt som af *Vejringe* (844), hvis ældre form er usikker, da Falsterlisten har *Wætring*, men den som regel mere oprindelige Hovedliste *Wedringy*.

Hermed er vi vist nået til bunden af, hvad der oprindeligt er bygdnavne. Men ved siden af disse er der en del rene naturnavne, som i tidernes løb også er blevet brugt om bebyggelser.

Den største gruppe her er navnene på *-næs*. I nordvest træffer vi *Vålse* (*Walnæs*) og *Egense* (*Eknæs*, bægge 817). *Egense* fortolker sig selv, medens *Wal-* i *Vålse* er usikkert, måske tillægsordet *valr* »afrundet«, »det afrundede næs«, sml. *Langenæs*, som vi træffer andensteds — navnet passer godt til næssets form. *Ravnø* (816) hedder i Falsterlisten *Ranæs* og endnu 1610 *Raffns*; det har næppe fra først af haft noget *-sø*, men på den anden side passer *-næs* ikke særlig godt til beliggenheden. Heller ikke forleddet er let at få noget ud af. *Farnæs* (af *far* — [vild]gris (?), sml. »soen skal *fare*«) henlå på Falsterlistens tid som en ubygget skovstrækning (813, nu 814); senere kom her byerne *Skovby* (som endnu vidner om skoven derude), *Sortsø* og *Havnø*. Heller ikke i disse to navne synes *-sø* at være ægte; hvad *Sortsø* (*Sodse*) er, ved jeg ikke, *Havnø* synes snarest at være *Hav-næs* eller *Havn-næs*, men forleddet kan godt være *have* »indhegning, hegnet område«. *Morsby* (Moseby 844) kaldes både i Falsterlisten og Hovedlisten *Morknæs by*, og den ligger jo også lige indenfor næsset *Stubbehage*. Forleddet kan måske være en aflydsform af *mark* i betydningen »skov«. Endvidere kan nævnes *Næs* og *Hesnæs* (vel af *Hestnæs*), senere bebyggelser i Åstrup sogn (844).

På *-bæk* har vi også nogle landsbynavne. *Hulebæk* (831), i Hovedlisten *Holæbek* — et navn, der kommer igen ofte i Danmark — er vel blot »den hule, dybtliggende bæk«. *Fiskebæk* (843) taler for sig selv, og *Marbæk* (833) er vel »havbækken« eller snarere »bækken fra moradset«.

På *-bjerg* har vi *Egebjerg* (836), jfr. *Egense*, og *Rabjerg* (833), som minder om det gamle navn på *Ravnsø*, og er lige så uforklarligt. (Kunde vi tænke os, at *d* allerede var faldet bort, da Falsterlisten blev affattet, vilde her være mulighed for at tænke på *rad* i betydningen stenrævle, som er kendt i Norge; på *rå* »rådyr« kan vi på grund af udtalen ikke godt tænke).

Et par af øerne ved Falster nævnes også i Jordebogens Øliste, *Sughændø* må være den ø (817), som senere kaldes *Syhl Ø* eller *Suderen* — vel fordi vandet suger omkring den, og *Haslø* (833) kaldes, vel ved en skrivefejl, *Halsø* — den må vel have navn efter hasselbuskene. *Bøtø* (833), som engang har været en ø, nævnes ikke i Jordebogen. Nu er *Bøtø* landfast til begge sider, og det er derfor vanskeligt at finde øens oprindelige område og form. Nordligere træffer vi navnet *Langø*, som oprindelig også har været navn på en ø. Navnet taler for sig selv, og i modsætning til *Langø*, som var lang og smal, ligger det nær at tolke *Bøtø* som den »butte«, d. v. s. korte og afrundede ø. Selv på det nuværende kort ser »øen« ud til at kunne svare til et sådant navn.

Ør »gruset jordsmon, strand« har vi i *Elkenør* (832) med uforklaret forled, og *Gedser* (835) med samme mandsnavn som i *Gedesby*.

I *Råd* (811, 1644 øde, nu kun mark i 844) har vi, som Falsterlistens *Rathwet* viser, *-thwet* »engstrækning«, og *rå* (dyr).

Rimeligvis har vi det gamle *-ved* »skov« i *Bønnet* (842), som ikke nævnes i Jordebogen (1364 *Bøneth*).

På overgangen til bygdnavne står *Ore* »udmark« (sml. Orup), dels som særligt bynavn (844, nævnes allerede 1610, 1664 var her 18 gårde), dels i sammensætningen *Ore hoved* (815, havde 1664 fem gårde).

Hidtil har vi haft væsentlig med sammensatte eller afle-

dede navne at gøre. Til disse hører måske endnu *Skærne* (814), selv om det allerede i sine ældste former ser lige så enkelt ud som i nutiden. Navnet forekommer flere steder i Danmark (Jylland) og (overført derfra) i Nordengland. Jeg skulde dog tro, at det er afledet med den samme endelse — *erne*, som vi finder i en række jyske navne (Folding, Mjolden, Højen) og igen møder i Båhuslen og det sydøstlige Norge, og at første del af ordet er beslægtet med *skjul*, *skur*. Men herom er det selvfølgelig vanskeligt at sige noget bestemt¹⁶).

Korselitse (837), som i Falsterlisten skrives *Kœcæliz*, er vel, som man længe har antaget, et vendisk navn, i så fald vist nu det eneste på øen.

Virket (843), *Eget* (839) og *Højet* (833) har, efter de gamle former at dømme, alle fået et falskt *t* tilføjet. *Wirky* betyder fæstningsværk (som i Danevirke), og der har jo også ligget et befæstet sted ved *Virke sø*. De to andre er i Jordebogens lister underlig blandede sammen. Den sidste kaldes i Hovedlisten *Høky*, en form, der svarer godt til den nuværende udtale, men ikke er let at forklare, medens den i Falsterlisten, vist ved sammenblanding med *Eget*, kaldes *Egy*. *Eget* kaldes i Falsterlisten *Eky* (»en samling af egetræer«), men (måske) i Hovedlisten *Øghæ*, en sikkert urigtig form.

Hermed er vi nået igennem de navne, der findes i Jordebogen, og vi har endda taget en del ensartede med på vejen. Vi har set, hvor vanskeligt det kan være, selv med de gamle former til hjælp, *sikkert* at tolke disse til dels ældgamle navne; men hvor den gamle kilde svigtede, mærkede vi ganske særligt, hvor svært det var at finde en rimelig tydning.

Resten af de falsterske navne er for en stor del af yngre oprindelse. Det gælder dog ikke alle. Der kan være naturnavne, som først senere er overførte til at betegne bebyggelser, men i sig selv er gamle, og det samme kan gælde vagnnavne.

Således er navnet *Keldskovhuse* (825) formodentlig gammelt; Falsterlisten har et *Ketalscogh*, der efter sin plads må henføres til Torkildstrup (eller måske Lille-Brænde) sogn, men en lille mulighed er der jo for, at det kan være anbragt

på urigtig plads. Snarere er det dog (ligesom *Bosæthorp*) oplugt af Skørringe hovedgård. Under alle omstændigheder må det være samme navn. Forleddet kan være mandnavnet *Ketæl* (Keld), som i Kietilsthorp, men er snarere fællesnavnet *ketæl* »kedel«, og givet efter en kedelformet fordybning i skoven¹⁶). Til nyere opdykningsnavne på *-skov* hører også *Byskov* og *Klodskov* (823), hvor skoven vel endnu stod i Valdemarstiden. *Byskov* er let nok forståeligt; *Klodskov* kaldes i de ældre optegnelser *Klougskouff* (eller *Klaugsk.*) og har måske sit navn, fordi den ligger i en kløft mellem skovens grene (eller efter *kløv*, stort kløvet træ). Endvidere *Halskov* (842), der ikke giver nogen sikker vejledning til fortolkning (1430 *Haleskov*).

Gammel skov var sikkert også den »ore« (udmark, sml. Orehoved foran), som har givet navn til næsset *Orenæs* (815); gården *Orenæs* hed for øvrigt tidligere *Skovholt* (*holt* er omtrent det samme som lund). *Gåbense* (815) har sikkert også »næs« til sidste led; forleddet kan måske betyde krum, afrundet. *Tromnæs* (837) har måske til første led et ord, som kan betyde »bjælkestump, afhugget ende« (»trommer« ved vævning). Om andre navne på *-næs* se foran.

Have i betydningen »indhegnet skovlod« (se Havnsø foran) har vi i *Kraghave* (825), ligesom i skovnavnet *Kohave* (808) og flere andre skovnavne.

Stjøvel sø (837) er blot det lålandsk-falstersk-skånske *stjøvl* (også udtalt *støvl* og *sjøvl*), som betyder et gadekær, en lille sø, et ord, som endnu ikke har fået nogen tilfredsstillende forklaring, men som åbenbart er gammelt i disse egne¹⁷).

Inden vi forlader de ældre navne, må vi endnu nævne det *Stubbe-*, som vi har i *Stubbekøbing*, *Stubbehuse* (819) og *Stubbehage* (844); *Stubberup* (825) har vi allerede ovenfor omtalt. Det er på ingen måde givet, at det er samme ord, vi har i alle disse. I *Stubberup* søgte vi, da mandnavnene afgjort er de almindeligste foran *-thorp*, et sådant, men det kan ikke nægtes, at en sådan forklaring af de over 20 landsbyer af dette navn i det gamle Danmark har vanskeligt ved at

forliges med den kendsgerning, at man kun træffer mandsnavnet Stubbi én gang (i Finland). Dærimod er *stub* og *stubbe* almindelig kendte ord i betydningen træstub (også om en nedrammet pæl), afhugget stump, kort stykke af noget — en betydning, som vil passe godt til *Stubbehage* med sin afstumpede form, medens »træstub« vil være den nærmest liggende tolkning i *Stubbehuse*. Måske er det også den tolkning, der har mest sandsynlighed i Stubberup — udflyttergården i den nedhuggede skov. Det ser også ud til, at navnet Stubberup er knyttet til gamle skovegne, og dette taler ikke mod en sådan forklaring. *Stubbekøbing* kan have samme oprindelse, men også her er der mulighed for, at vi kan have et personnavn til forled.

Om skovnavnene som det af Karl Gjellerup omtalte *Hannenov* (825) og *Resle* (817)²⁰ tør jeg slet ikke udtale nogen mening, men det er ikke urimeligt, at stedkendte folk kan forklare dem. Om *Mygget* (817) gælder det samme; navnet ser gammelt ud, men som navn på beboelse forekommer det ikke i de ældre jordebøger.

Nye bebyggelser er også de i N. Ørslev og nabosognene liggende *Krølhuse*, *Lynghuse*, *Marnehuse*, *Drejjerbyen*, *Gavlhuse* og *Kleppehuse*. Stedkendte folk kan måske endnu fortælle om oprindelsen til disse navne, for så vidt de ikke forklarer sig selv. Det vilde være af betydning, om nogen vilde give sådanne oplysninger.

Tit går et sådant nyere navn tilbage til en begivenhed. *Brændteege* (832) minder vel om en skovbrand¹⁸). *Nøjsomhed* (832) er et slags program for ejeren. *Hvededal* (815), som blev bygget 1766 og udstykket igen 1814, har vel spået en god høst. *Vennerslund* blev i 1767 købt af to venner, H. Tersling og P. Thestrup, før havde den en tid hedt *Sophienholm* efter Frederik II.s dronning, men havde 1585 igen fået sit gamle navn Stadager. *Holgershåb* (816) er opkaldt efter Holger Foss, Ny og Gl. *Kirstinebjerg* (823 og 825) efter H. Terslings hustru (senere gift Colbjørnsen), hendes pigenavn var Kirstine Hofgaard; *Carlsfeld* (844) efter prins Carl af Hessen, og *Vestenborg* efter agent von Westen, som

1766 købte disse gårde fra kronen. *Frisenfeld* (834) har sit navn efter J. C. Friis, som byggede gården o. 1800.

Af lignende rent personlige grunde har vi navne som *Steffensminde* (819), *Kristiansminde* (831), *Ludvigsgave* (835) og en mængde villanavne osv.

Af gårdnavnene ser *Pandebjærg* (823) ellers ud til at være et gammelt naturnavn. Kirkenavnet *Gyldenbjærg* ser dærimod noget nylavet ud, og måske kan ophavsmanden endnu være kendt.

Dærmed skal vi afslutte gennemgangen af Falsters stednavne. Jeg har søgt at forklare de ældre, så vidt det syntes mig muligt; for de nyeres vedkommende vil jeg være taknæmelig for enhver oplysning, der kan klare deres oprindelse.

Når vi på lignende måde har gennemgået de lålandske — dog noget mindre udførligt —, skal vi vende tilbage til det hele navnestof og se, om det har noget mere at fortælle os.

*

Sognene på Falster er i denne afhandling betegnede ved numre (de samme som i Stednavneudvalgets samlinger), næmlig:

808 Nykøbing. 809 Stubbekøbing. 810 *Nørre herred*. 811 Maglebrænde. 812 Torkilstrup. 813 Lillebrænde. 814 Gundslev. 815 Nørre-Vedby. 816 Nørre-Alslev. 817 Vålse. 818 Kippinge. 819 Brarup. 821 Stadager. 822 Nørre-Kirkeby. 823 Ønslev. 824 Eskilstrup. 825 Tingsted.

830 *Sønder herred*. 831 Systofte. 832 Idestrup. 833 Vegerløse. 834 Skelby. 835 Gedesby. 836 Sønder-Kirkeby. 837 Sønder-Alslev. 838 Karleby. 839 Horreby. 841 Nørre-Ørslev. 842 Horbelev. 843 Falkerslev. 844 Åstrup.

Noter.

1) Beregningen er ikke helt sikker; der er nemlig glemt tal nogle gange, og Ulslev er utvivlsomt galt vurderet både i bol og mark, hvad sammenligning med senere kilder viser. Både bol- og marktallene er altså lidt for lave.

2) Krongodslisten.

3) Købstadlisten.

4) Tallene angiver sognets nummer, se s. 42.

5) *Asgutsthorp* (811) må være skrivefejl.

6) Falsterlisten: *Esgisthorp*, Hovedlisten: *Eskisthorp*.

7) Findes ikke i Vald. Jordeb.

8) En Grimulf angives i Falsterlisten som ejer af $\frac{17}{30}$ af byens tilliggende.

9) Falsterlisten har både *Sotathorp* og (vist ved skrivefejl) *Sothathorp*.

10) Hovedlisten har *Biørnæthorp*.

11) Snarere tror jeg, vi finder et minde i *Ravnstrup* skov i nabo-sognet Systofte; så er vel *Ranstorp* skrivefejl for *Rafnsthorp*.

12) H. V. Clausens forslag, at første led skal være *skialf*, højsæde, har ingen støtte i de gamle former.

13) Det er ikke urimeligt, at de to nabobyers folk har gensidig givet hinandens bopæl sådanne navne, og at de så er blevet hængende.

14) Dette navn findes i nogle håndskrifter af Rolv krages saga, og er som bekendt brugt af Oehenschläger i »Helge«.

15) Det er for øvrigt ikke umuligt at aflede ordet af den samme rod, hvortil *lod* og oldnordisk *hljóta* hører.

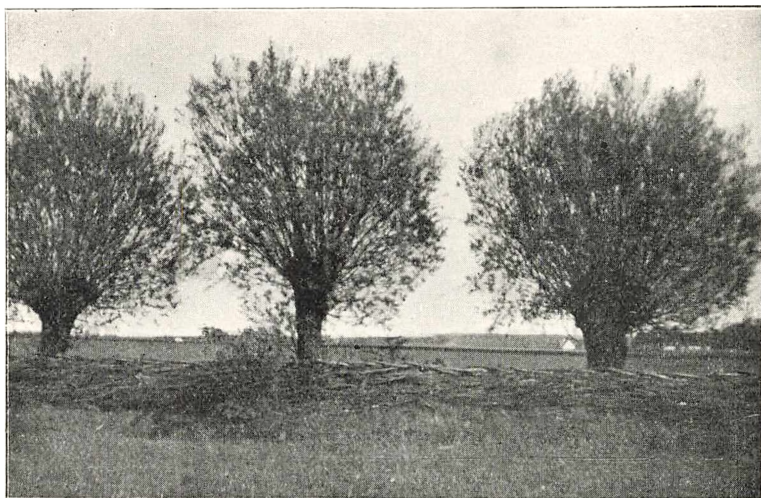
16) Mod den forklaring, Steenstrup har givet i sine Indledende Studier o. 334, taler lydforholdene bestemt.

17) At Falster og Skåne i gammel tid har haft nær forbindelse med hinanden er der adskillige vidnesbyrd om. Af andre sproglige vidnesbyrd skal jeg nævne udtalen med *a* i at *være*. Vi kan også minde om navnet *Falsterbode* på Skånes sydvestre pynt, og fra senere tid kan vi nævne, at den samme maler, der fræmstillede flugten til Ægypten i Tingsted kirke (og i Elmelunde på Møn), vist også har været mester for den fræmstilling af samme æmne, som for få år siden blev afdækket i Fulltofta kirke i Skåne. Malerierne stammer i flg. prof. Magnus-Petersen fra tiden 1470—1480. En vise om samme æmne blev optegnet første gang 1900 i N. Ørslev.

18) Hvoraf *Kringelborg* (832), der er ældre end 1600, har sit navn, ved jeg ikke. Det kan skyldes et rent indfald.

19) Ældre skrivemåder tyder dog på, at navnet betyder *Kildeskov*.

20) *Redtzelschouff* (1664), af *redsel* forsyning?

Falstersk Pilehegn.

Fot. S. Fich, Nr. Alslev.

Fortidens Arbejdsmaader og Arbejdsredskaber paa Nordfalster.

Af Jens C. J. Stub.

II.

Skønt Tærskearbejdet¹⁾ kunde strække sig lige fra Indhøstningen til hen paa Foraaret, saa maa et andet af Fortidens Arbejder nærmest kaldes et Foraarsarbejde; det er *Gærdelukningen*. Dette Arbejde blev for det meste udført fra tidlig paa Aaret, til Saatiden begyndte.

Efter Udskiftningen blev Ejendommene indhegnede. Hegnene mellem to Ejendomme var over alt paa Falster, hvor man ikke havde tilstrækkelig med Sten, en ca. 1 m høj Jordvold med Grøft ved begge Sider. Voldenes Midte var Skellinien. Volden blev beplantet med »Rødpil« (Lancetbladet Pil; *Salix Smithiana*) eller »Graapil« (Kanadisk Poppel; *Populus monilifera*), enten i en Række midt paa Volden eller i to Rækker, en ved hver Side, halvvejs oppe paa Volden.

Afstanden imellem Piletræerne var ikke ret stor, fra ca. 3—6 m. Senere anlagte Skel er en mindre Jordvold med Grøft ved den ene Side og Hegnsplantningen midt ad Jordvolden. I disse senere Hegn er Skellinien Midten af Grøften. Vold og Grøft skifter da imellem Naboerne saaledes, at paa den halve Strækning er Volden ved den ene Side af Skellinien, og paa den anden halve Strækning paa den anden Side af denne Linie, og den af Naboerne, som havde Volden ind imod sin Ejendom, havde Hegnspligten paa denne Strækning.

Da begge Slags Hegn er hjemlede som lovlige ved Frd. af 29de Oktober 1794, er det mærkeligt, at den sidste Slags ikke er brugt ved de ældste Skel. Her er altid brugt Vold med Grøft ved begge Sider og Skellinien i Midten. Først, hvor Udstykning senere har foranlediget, at der skulde rejses nyt Hegn, fremkommer det andet Slags Hegnsvolde. Efterhaanden indhegnede man ogsaa hvert Markskifte med en mindre Vold med en Række Pil eller Poppel i Midten. En Vold med den derpaa voksende Plantning kunde imidlertid ikke frede for løsgaaende Kreaturer; derfor blev der paa hver Vold opført et Risgærde, som blev flettet af Ris af den Plantning, som voksede paa Hegnsvolden.

Pilene og Poplerne paa Hegnsvolden blev plantet med store Stiklinger. Først gravede man et Hul ca. 80 cm; derefter fordybede man dette lige saa meget ved Hjælp af en Pæl, som man bankede ned med en Kølle og derefter trak op igen. Naar Træerne var kommet godt i Groning, afhuggede man dem ca. 2 m oppe, og herfra skød saa Risene ud og dannede Pilehovedet. Nu dannes de fleste Hegnsplantninger af kanadisk Poppel, da Rødpil er vanskelig at faa til at gro. Der menes, at Aarsagen til, at Rødpil ikke vil gro mere, er enten, at den er formeret ved Stiklinger flere Gange, og dette kan ikke lade sig gøre, uden at Formeringsevnen gaar til Grunde, eller at Jorden ved Vandafledning er bleven for tør, da Rødpilen vokser bedst paa fugtig Grund. Dette smukke Træ — for Rødpilen er smuk, naar den vokser frit uden at blive styntet — vil altsaa forsvinde; thi naar den ikke kan formeres længer ved Stiklinger, saa kan den ikke formeres

mere, da den ikke bærer Frø. Den er nemlig en tvebo Plante, hvor Hanblomsterne findes paa ét Træ og Hunblomsterne paa et andet; men nu er Forholdet det, at en Rødpil, der er formeret ved Stiklinger, kun bærer Hankønsblomster, og der gives vistnok ikke i hele Landet en eneste Rødpil, der bærer Hunkønsblomster.

Naar Pilene eller Poplerne var stynet et Par Gange, kunde de i Reglen levere det nødvendige Hegnsmateriale til den Strækning af Volden, de er plantet paa, særlig hvor der var dobbelt Beplantning med kun 3 m Mellemrum imellem Træerne.

Den første Begyndelse til at rejse et nyt Hegn var, at tage det gamle op og binde Gærdebrændet i Bundter — Knipper kaldtes disse — for at benytte det til Sommerbrændsel. Dette Arbejde udførtes for det meste straks efter Nytaar, og helst, naar Jorden var frossen, saa den kunde bære baade at gaa og køre paa. Til at binde Gærdebrændet i Knipper brugte man de Halmbaand, som var løst af Kornnegene ved Tærskningen. Havde man ikke nok af disse, saa knyttede man 2 Længder Rughalm sammen til at binde med.

Dernæst skulde Risene hugges af Pilehovederne. Dette kaldes at styne — her paa Falster at »stye« — Pilene. Naar Vejrliget tillod det, begyndte man paa dette Arbejde, saa snart som det gamle Gærde var taget op. Til at styne Pilene med, brugte man en kortskaftet Haandøkse, hvis Blad var slebet skraat til paa den Side, som vender mod højre, naar man har Øksen i højre Haand. En saadan Økse kaldtes en Stavreøkse. En Mand, som var øvet i Arbejdet, kunde ogsaa hugge med venstre Haand, naar det gjordes nødvendigt ved Risets Stilling; men man brugte dog mest den højre Haand. En Mand, som var kejthaandet, maatte have en Økse, der var sleben skraat fra den modsatte Side.

Risene skulde hugges af tæt nede ved Hovedet, og der skulde passes paa, at Barken ikke blev skallet af Pilen. Hvis Risene blev hugget af et Par Tommer eller mere fra Hovedet, saa saa det sjusket ud, og Pilene blev vanskelige at styne ordentlig for Eftertiden. Nu, da Pilene bliver ryddede, tager

man det ikke saa nøje, og det er i vore Dage kun enkelte ældre Mænd, der forstaar at styne en Pil ordentlig.

Naar Risene var afhuggede, skulde Smaaris og Kviste hugges af de Ris, som var for store og stive til at flette imellem Gærdestavrerne; dette kaldes at snyde (udt. snøe) Ris ud. De Ris, som skulde bruges til at flette imellem Stavrerne, »lukke« med, som det kaldtes, blev lagt i Orden med de store Ender ind imod Gærdet, saa langt fra Volden, at man kunde gaa imellem denne og Risene. De Stænger, man havde hugget Risene af, blev brugt til Stavrer; var de for tykke, blev de flækkede, og efter at de var hugget af paa ca. 1,5 m Længde, blev de spidsede, det kaldtes at »vætte« dem. Den, som forstod dette Arbejde, kunde spidse en Stavre af 3 Hug med Øksen, hvis Stavren var rund; var den flækket, kunde det gøres med 1 eller 2 Hug.

Derefter satte man dem ned i Volden med ca. 40 a 50 cm Mellemrum. Det gjaldt om at sætte dem i lige Linie og banke dem i, saa de stod lodret. Idet man satte dem, slog man dem med et Par Slag af Stavreøksen, saa de kunde blive staaende, hvorefter de blev banket dybere ned med en Stavrekølle. (Fig 1.) Denne var for det meste lavet af eet Stykke,

Fig. 1. En Stavrekølle.

men man havde dem ogsaa med et Skaft, der var passet ind i Køllehovedet; disse var imidlertid tilbøjelige til at skilles ad, naar man brugte dem.

Saa kunde man begynde paa den egentlige Gærdelukning. Der blev ved Skelgærder brugt 3 Lag Ris, de saakaldte »Geder«²⁾, hvorefter Gærdet blev »vundet af« med de saakaldte »Vinderis«. Var Gærdet ud til en Vej, satte man alle de store Ender af Risene ind mod Marken; thi Gærdet saa altid pæneste ud fra den Side, hvortil ingen af Risenderne vendte ud. Til det nederste Lag i Gærdet brugte man de

mindste Ris; dog skulde de have en saadan Længde, at de kunde naa imellem 3 Stavrer; til det sidste Lag brugtes de noget større, og til det tredie Lag brugtes de største Ris. Derefter blev der vundet af med Vinderisene. Disse maatte først pudses af, saa der ingen Smaakviste var paa dem, saa langt som imellem 3—4 Stavrer. Ved Begyndelsen af Gærdet blev 2 Vinderis flettet fra den første Stavre, ét ved hver Side paa den, hvorefter man satte Enden af det næste ind under det sidste af disse ved den anden Stavre, og saa fremdeles. Man brugte at lade de store Ender af Vinderisene vende til den modsatte Side af den, hvortil de øvrige Risender vendte.

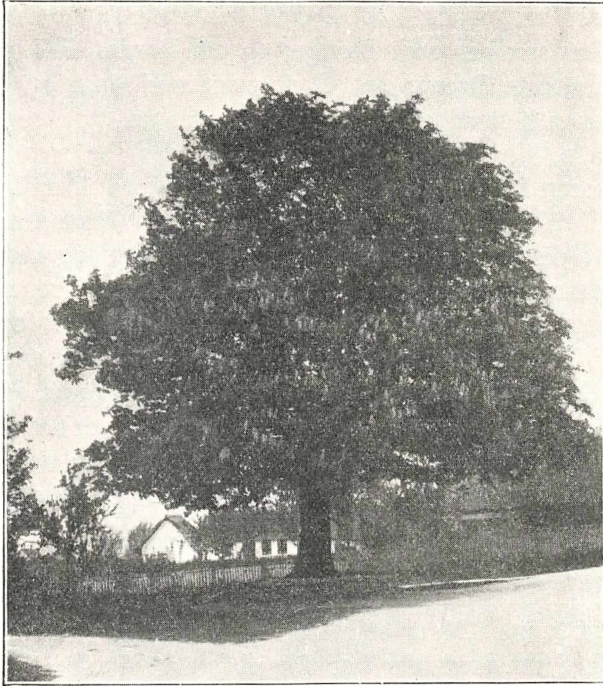
Naar Gærdet var vundet af, bankede man Stavrerne ned, saa de overalt stod lige højt — ca. 5 cm over Vinderisene.

Det smukkeste Gærde var det, der stod lige i en ret Linie, uden at det slog Bugter; det skulde overalt være lige højt, og alle Smaakvistene maatte flettes ind, saa ingen af dem stak ud til Siden, hvad der jo gav Gærdet et pjusket Udseende. I denne Henseende har Løllænderne Fortrinnet. Paa Lolland kunde man — og kan man vel endnu — se Gærdelukning, der næsten ligner Kurvefletning, saa omhyggelig var man med at flette Smaakvistene ind i Gærdet. Knap saa megen Umage gjorde man sig paa Falster; men der kunde man dog ogsaa se pæn Gærdelukning. Nu, da Hegnene falder overalt imellem Markskifferne og mange Steder ogsaa i Skellene, har man ikke den Øvelse i dette Arbejde som for 40—50 Aar siden. Derfor ser man sjældent en Pil, som er stynet paa rette Maade, eller et Gærde, uden at det staar noget skævt, og Smaakvistene pjusker ud til Siden. De mange Pile og Popler forsvinder af Landskabet, og i Stedet ser man de nøgne Telefon- og Elektricitetsstøtter langs Vejene og Markskellene. Det er Civilisationen, men Civilisation og Skønhed er nu ikke altid eet og det samme.

Noter.

¹⁾ Se Aarbog VIII S. 80.

²⁾ Gede, udtales Je'e; Gede kalder ogsaa Forstmændene det Lag paa et Træ, som sidder imellem Barken og Veddet.

Gadetræet i Nagelsti.

Fot. N. Friis.

Midsommergeilderne i Nagelsti.

Af Chr. Ringsing.

Fra ældgammel Tid har Børnene i Nagelsti fejret Midsommergeilder. Naar disse Gilder har deres første Begyndelse, er vanskeligt at paavise, ligesom Oprindelsen er ukendt; dog er det maaske en Efterabelse af de voksnes »Riden Sommer i By« m. v.

Først i Juni Maaned, naar Majtræet stod med Blomster, klædt i Festdragt, fejredes Midsommerfesten. Det nuværende Majtræ er en Kastanie.

Forberedelserne til Festen bestod i, at Børnene gik til en Gaardmand og bad om Husly til Festen. Naar en saadan

Tilladelse var opnaaet og Dagen bestemt, parrede Drengene dem sammen som Bærere; og om Lørdag Aften mødte alle de største Drengene paa Gadekoven med Pæle og Kæppe. Gadekoven blev udbedret, nye Pæle sattes ned paa de udtjentes Plads, Kæppene vævedes eller flettedes ind som Gærde, og Pladsen inden for disse udfyldtes med Jord. Derefter drog man til Skovs for at hente Marnegrene (Rønnebærtræets Grene); disse plantedes rundt om Gadekoven, og ved de to Sider dannedes Æresport. Pigerne mødte med Kroner, nærmest som de nu brugelige Rejsekroner; disse blev ophængt rundt i Træets Krone paa de underste Grene; dog blev altid en sat højt over Træets Top. Gadekorset dannedes af Pæle, der udgik trappeformigt fra Gadekoven ud mod Vest. Nærmest Gadekoven dannede de et Kors, og paa dette Kors skulde Drengene lære at drikke Brændevin. Søndag Morgen ved 5-Tiden samledes alle Drengene igen, og Holdene blev endelig dannede. Der var altid to Hold, lige store og anført af hver sin Skænker eller Fører; denne valgtes altid blandt de største Drengene. Naar et Hold var fuldtalligt, saa det saaledes ud: Skænkeren, der bar Raslebøsse til Pengene, Snapsflaske og Glas. 2 Drengene med Bærestok og en stor Kurv til Brød, Kage, Flæsk m. m. 2 Drengene med Bærestok og Spand til Øl. 2 ligeledes udstyrede med Stok og Spand til Mælk. 1 Dreng med Blikspand til Smør, 1 med Pose til Gryn og en Krog til Lys samt 1 med Kurv til Æg. Var Holdene større, kunde der blive flere Par til at bære Øl eller Mælk. Bærestokken var ret kønt forarbejdet, ca. 1 Meter lang med 2 indborede Pinde paa Midten, hvorimellem Kurvens eller Spandens Hank hvilede. Drengenes Huer var pyntede med Blomster.

Naar Holdene var ordnede, drog de ud til Gaardene for at tigge. Et Hold til hver Side. Naar en Gaard nærmedes, raabtes der lange og mange Hurra for at melde Ankomsten. Naar hele Skaren var kommen til Sæde i Gaardmandens Stue, sang de følgende Sang, der gik paa en slæbende og noget sørgelig Melodi:

»Her kommer alle vi Midsommers-Drenge,
 Som har løbt saa vidt omkring.
 Vi har hverken Mad eller Penge,
 Udi denne Sommer lang.
 :|: Derfor kommer vi hertil,
 for at bed om Mad og Øl. :|:

Haver Eders Godhed nogen,
 som vil med udi vort Gilde,
 saa vil I vel os forære
 liden Mad og et Par Skilling.
 :|: Vi er og fornøjet med,
 hvad I selv vil os tilsted. :|:

Her er Remsen, som vi haver,
 som er digtet af os selv.
 Og vi her opregne vilde,
 hvad vi beder Eder om.
 :|: Den kan ikke synges net,
 men man læser den dog ret. :|:

Efter at denne Vise var afleveret til Opbyggelse for unge og gamle, traadte Skænkeren frem og afleverede med en Tungefærdighed, som forbavsede, følgende Remse:

»Her kommer alle vi Midsommerdrenge, baade store og smaa, for at bede om, hvad Hus formaa. Lidt Æg og Mel og Mælk til en Kage, som vi alle kan faa at smage. Et Laar af en Ko, et Børste (Skinke) af en So, en Medister, der kan naa fra Drønhullerne (Lydhullerne i Klokketaarnet) og ned. Vi er saa sultne som et Myg, saa vor Mave ligger omme ved vor Ryg. I Gaar kuned vi faa, da vilde vi ikke have. I Dag vil vi have, i Dag kan vi ikke faa; derfor maa alle vi Midsommerdrenge sultne gaa. — Maa jeg bede om et Par Skilling og en Snaps til Musikanten og et Lys?«

Børnene blev gerne vel modtaget og fik alt, hvad de ønskede, og naar de gode Sager var udtømt i de forskellige

Kurve og Spande, sang de igen en lille Takkesang, i Fortsættelse af Indledningssangen. Den lød:

»Tak og Tak for den Foræring,
 som vi fik paa dette Sted.
 Vi bør takke disse Folk,
 som os denne Gave gav.
 :|: Tak og Tak og saa Farvel.
 Vi vil ønske Eder Held. :|:

Under Raaben og Skrigen gik Turen til næste Gaard, hvor det samme gentog sig. Mødte de paa Vejen voksne Mænd, skænkedes der Snaps for dem og rasledes med Bøssen.

Naar denne Omgang var endt, og Gaarden, hvor Gildet skulde staa, naaet, spistes der til Middag. Frokosten indtoges gerne i en Vejgrøft og bestod af de sammentiggede Varer. Til Middagen mødte Pigerne. Alle medbragte selv Skeer. Middagen bestod som Regel af Æggekage og Bollemælk. Til Aften serveredes Smørrebrød. Hen paa Eftermiddagen mødte Musikeren, gerne en eller anden lokal Spillemand, eller i Mangel heraf en Tjenestekarl, der spillede paa Harmonika. Ved 4-Tiden drog hele Skaren med Spillemanden i Spidsen til Gadetræet, hvor der legedes i en Times Tid. Denne Leg bestod i, at to Drengene var udklædt som gammel Mand og Kone og med Masker for Ansigterne optraadte som »Midsommerskællinger«. Manden skænkede Snaps for de voksne Tilskuere, og Konen raslede med Bøssen. De Penge, der her indsamledes, fik de som Regel Lov til selv at beholde. Disse Midsommerskællinger blev gerne drillet af de andre Børn; men da de var bevæbnet med hver en tynd Stok, kunde de dog forsvare sig, og da denne Plads ikke var stærkt efterspurgt, var det ikke de artigste Drengene, der indtog disse Stillingen. Naar Legen her var endt, gik Optoget tilbage til Gildesgaarden, og Børnene dansede til ud paa Aftenen. Mandag var Fridag fra Skolen, og om Eftermiddagen samledes Skaren igen i Gaarden, og der dansedes somme Tider til den lyse Morgen.

Lærerne saa ikke mildt til disse Fester og gjorde alt for at faa dem afskaffede. De arrangerede Skovture i Stedet for Gilderne, og Børnene gik glade ind herpaa. Efter Skovturen holdt de saa Midsommergilde alligevel; men til sidst ophørte dog Gilderne af sig selv, og det sidste af disse blev afholdt i Aaret 1901.

Indrømmes maa det, at ikke alt ved dette var smagfuldt; men Børnene levede højt paa disse Gilder længe før og efter deres Afholdelse. Skikken med Brændevinsdrikken paa Gadekorset var dog for lang Tid siden gaaet af Mode, og jeg erindrер ikke selv at have været med hertil. Derimod var det til det sidste Skik, at alle Drengene drak deres Snaps til Frokosten. Aarsagen til Gildernes Ophør var dog ikke Modviljen mod dem fra visse Sider, men nærmest den, at det voldte Vanskeligheder med at faa Husly; ingen var jo særlig glade for at have al den Ulejlighed og Spektakel, der fulgte med. En anden Aarsag var maaske ogsaa, at der i en Tid var meget faa Børn i Nagelsti, saa det kneb med at faa samlet tilstrækkeligt store Hold. Men hvad Aarsagen nu var til Gildernes Afskaffelse, saa er det nu en Kendsgerning, at de ikke mere afholdes og rimeligvis aldrig indføres igen.

Hvad fik Per Degn, og var han tilfreds?

Af J. L. Lollike.

Degnen hørte med til Gejstligheden, han var Kirkens Tjener, og det var her paa Falster helt en Undtagelse, naar han tillige var Skolemester.

Naar Holberg i flere af sine Skrifter fremstiller det 17de Aarhundredes Degn som en indbildsk og latterlig Person, saa maa som medvirkende Aarsag hertil vist regnes, at Degnen fandtes hverken at være Fugl eller Fisk; han stod som en Slags Mellemting mellem den lærde Stand og Almuen, hvor der blev set ned paa ham fra den første, og i egen Indbildning var han højt hævet over den sidste.

Degnen var i Reglen udgaaet fra Latinskolen, han var ofte kørt i Staa i en af dennes Klasser, stundom vel i Mangel af Midler til Fortsættelse, men alt for ofte, fordi han faldt for Eros's Lidenskab eller Bacchus's Last, som slog Bom for videre Fremgang ad Videnskabens Vej.

At Degnen heller ikke nød særlig Kongegenst, faar man Indtryk af ved følgende Skrivelse fra 1562 til Fyns Biskop Niels Jespersen, hvori det hedder: Vi Friderich II, med Guds Naade Danmarkis, Norgis o. s. v.

Wor synderlig Gunst tilforn, wider, at epfterdi wi forfare, at stoer uskickelighed findes blandt Sognedegne paa Landsbyerne saa at en part af dennem findes saa vankundige och olerde at være, at de icke kunne læse eller skriffue, meget mindre at siunge eller forstaa latine, som en Sognedegn bør at vide. Thi bede wi eder och ville, at i med Lensmanden epfter denne Dag rether eder epfter, at ingen Degn stedes til nogit Sogn offuer alt Fions Stigt^t), saa vict i der offuer befaling haffuer, uden at hand kand læse och skriffue, og er saa

skickelig udi latine, at han udi alle Høyefester kand siunge ald Messen paa latine epfter Ordinantzens Liudelse, og ellers hver Søndag om Aaret Officium och Haleluia paa latine, saavel udi Landsbyerne som udi Kjøbstaderne, och huor ellers findes Sognedegne at være indsat udi Sogne og icke ere due-lige epfter som før er rørt, at i dennem da afsætte, och igien tilskicke personer som bequemme ere, paa det at Religionen maa forbedris och ved mact bliffue, at i derfaare ville hermed haffue flittig Opseende, och det saa alt bestille, epfter som i vide mact paaligger.

Derpaa wi os visseligen forlade. Befalendis eder Gud.

Skreffuet paa wort Slott Kiøbenhaffn den 14 Dag No-vembris MDLXII.

Friderich.

Præstens og Degnens Forhold over for hinanden var ligeledes ofte af kølig Art; tit levede de som Hund og Kat, ja, et lille raskt Slagsmaal forud for Gudstjenesten hørte slet ikke helt til Undtagelserne.

Det skulde formodentlig heller ikke være til Degnens Anbefaling, naar Horbelev-Præsten Hans Theophiliesen Sadolin i sin Dagbog skriver:

Den 3. Febr. 1635 begravedes Degnen Ole Frygt i Horbelev, Ligteksten var Lucas 15 »den fortabte Søn«.

Som et lille Bidrag til Besvarelse af Overskriftens Spørgsmaal kan følgende Lønberetninger fra det 17de Aarhundrede give nogen Oplysning, og Degnens dertil knyttede Smaaabemærkninger taler tydeligt som Maalestok for Tilfredsheden.

Beretningerne afgiver Vidnesbyrd om, at Degnen ikke fik til Overflod, han fik sjældent, hvad han kunde tilkomme, og Følgen var Gnaveri og Misnøje.

1. Oversigt over Degnens Indtægt i S a k s k ø b i n g 1617.

Fri Bolig, som dog hører Kirken til.

Aarlig 4 Skilling af hver Mand i Byen, og dertil 2 Skilling af hver Mand for Klokkeren at stille.

Item (dernæst) af hver af Oreby Mænd 3 Skp. ($\frac{1}{2}$ Td.) Byg, af Orebygaard 1 Skp. Byg, og af hver Mand en Helmissemad eller 6 Skilling Penge.

Item Rørbæk 26 Mænd hver en Klokkerskjepe Byg og en Helmissemad.

Af Berritsgaard 1 Skp. Byg, og af Vognsted (Vaabensted) Degn aarlig 1 Td. Byg.

De 2 Skilling Degnen faar af hver Mand for Klokken at stille tilløber i det højeste 7 a 8 Mark (3 Mark = 1 Kr.), og lejer han en Mand — Poul Knabe ved Navn — dertil, og giver ham derfor 18 Mark danske i rede Penge og 1 Par Sko, samt Brød, Kage og Æg (Helmissemad) af Rørbæk.

Rørbæk Mænd kræve 2 Mark til Øl, naar de yde Korn, Oreby Mænd lige saa meget, Reersø Mænd 1 Mark, item Reersø Mænd, naar de yde Ved (køre Brænde), begærer fri Mad og Øl.

Degnens frie Bolig i Rørbæk er ham urettelig fraskilt og ligger nu til Aalholm i Len.

2. Degnens Underholdning i T a a r s.

Degnen haver frie Bolig, men ingen Ejendom. Af hver Sognemand 1 Skp. Byg og 1 Skilling i rede Penge.

Almissekorn af det ganske Sogn 26 Skp.

Af Berritsgaard 1 Td. Byg. Helmissemad og Paaskerente af hver Mand $\frac{1}{2}$ Snes Æg og 5 Brød.

Af hver Par Huusfolk om Paasken 2 Skilling Penge.

Saaeland udi Sønderland 2 Skp. Land og liden Eng ved Enderne, endvidere 4 Skp. Land.

Af Mølleageren 2 Skp. Land og liden Eng ved den ene Ende, end 1 liden Ager 1 Skp. Land og 1 Eng Brudland.

Udi Killerupmarken 3 Skp. Land.

Udi den anden, som kaldes Saxemark, 3 Skp. Land, Eng i begge disse Marker 2 Læs.

End haver han frie Skovhug og Oldengjæld, bekjender jeg
Peder Jensen,

Degn i Øster Taars $^{12}/_2$ 1617.

3. Degnens Indkomst i T o r k i l d s t r u p 1690.

- a. Til Martini 7 Td. Korn — Decimantes (Tiendeydere) giver ingen Korn eller Kvægtiende til Degnen. —
- b. Til hver Høytid bekommer han 2 Mark og nogle Skillinger, — de fleste gaar forbi og offerer intet til Degnen. —

- c. St. Hans Renthe ingen.
- d. Jule Renthe = $\frac{1}{2}$ Gaas og 1 Brød af hver Mand, bekommer Flesk af nogle, naar Olden er, — og er det med stor Stridighed.
- e. Paaske Renthe ingen — Brød eller Kage er os efter Loven tilsagt at nyde.
- f. Degneboligens Beskaffenhed med sit Tillæg med Jord i Marken, Høe og Foder.

Saa er Degneboligen et gammelt, brøstfældigt og forfaldent Hus, hos hvilket er en Kaalhaufue (Kaalhave) og to sure Æbletræer, hvilke ere smaa.

Jeg har været her i Embedet i 5 Aar, og annammet et skrøbeligt Hus, Jord i Byens Marcher, ialt 40 Skp. Land paa 11 Steder; dels ved Sullerup, Hunderis, Taarup Kirkebro, Gundsømagle og Raunstrup.

Høe 5 Læs, men dette har tre Præster her paa Stedet nydt og brugt og er ganget fra Degnen; kunde det komme i sin forrige Ehre (Ære) igjen, og Degnen maatte bruge den Jord, var det meget got.

Gud bevege Øfrighedens Hierte dertil, hvilket jeg bede skal.

Præsten giver mig for ald dend Jord, hand hafuer i Brug, 2 Rigsdaler aarligen. — Jeg vilde heller nyde Jorden.

Ildebrand naadigst af Maiesteten forundt 3 Læs, men Olden nyder jeg ikke frie.

Amtsskriveren bruger 14 Jorder uden nogen Afgift til mig, — men Præsten bekommer sit —.

Pension til Stubbekjøbing Skole skal være den 5te Del 3 Td. 3 Skp. 3 Fdk., end skulde Degnen have i Behold igjen 13 Td. 4 Skp. 3 Fdk., hvoraf han intet videre faar end 7 Td., men mister for øde Jord 6 Td. 4 Skp. 3 Fdk. med det paaliggende smaa Retzel.

Af Huusmænd nydes aldeles ingen Løn.

Decimantium Formindskelse i Skjørringe, som var mig den bedste By, blev totaliteter nedbrudt, og jeg fattige og ringe Tjener aldeles ingen Vederlag derfor bekommit.

Udi Sognet findes 17 øde Jorder, som andre besaaer og høster, og jeg intet deraf bekommer.

Lauritz Povelsen.

4. Degnens Indkomst i M a g l e b r æ n d e 1690.

Decimantes 31, Huusmænd 4,

1. nyder Kirketiende 9 Td. 6 Skp. $1\frac{1}{4}$ Fdk., halft Rug og halft Biug.
2. Kvægtiende intet.
3. Offeret de tre Høytider og andet uvisse kan aarligen være 2 Rigsdaler, thi en Del offerer ikkun en Enesterskilling, nogle en Halvskilling, og en Del offerer slet intet.
4. St. Hans Renthe ingen.
5. Jule Renthe eller Smaaretzel er 25 Brød, 25 halve Gjæs, og, naar fuld Olden er, Flesk $6\frac{3}{16}$ Lispund (99 Pd.), og, naar mindre Oldenfald er, efter proport (forholdsvis) — huilket Flesk Sognemændene ikke godvillig vil vedgaa at udgifue.
6. Paaskerenthe er Æg $3\frac{3}{4}$ Voll²) (300).
7. En liden Degnebolig, som bestaar af 8 Fags Hus, dertil ligger en liden Kaalhaufue og $4\frac{1}{2}$ Skp. Land.
Huset har altid været fri for matrikul Skat.
Udhuse er der ingen til Degneboligen.
8. 3 Læs frie Ildebrændsel nyder Degnen aarligen af kongelig Naade.

— Den forrige Degnerente (d. e. før 1688) har været: Almissekorn 10 Td. Klokkerskjeppen 31, Julemad over al Sognet af 31 Mænd med 186 Brød og 31 Fleskebøster (Sinker), hvilket baade Korn og Mad ved kgl. allernaadigst Anordning ved Tienden er afskaffet, og er herved mistet af Renthen 6 Td. 2 Skp. $2\frac{1}{4}$ Fdk. og af Brød 161, saa at jeg fattige Mand derimod nyder, som ovenfor meddelt.

Kan ikke afle (avle) et Læs Høe. Nu penses til Stubbekjøbing Skole 1 Td. 7 Skp. $2\frac{1}{4}$ Fdk., og Degnen faar ikkun i Behold 7 Td. 6 Skp. 3 Fdk.

Anders Pedersen Bruun,
Degn.

Naar visse Klasser eller Befolkningslag i vore Dage kan faa Skyld for at høre til den altid utilfredse Del af Samfundet, saa vil man af foranstaaende Beretninger kunne se, at Forholdene ikke tidligere var anderledes, men at Sygdommen er gammel og kronisk. Skylden derfor vil dog som oftest være at søge paa det øvrige Samfunds Side, hvor ikke altid handles efter hæderlige og retfærdige Grundsætninger.

Lægger man Mærke til de to første Beretninger, vil man straks se, at Bitterheden og Utilfredsheden her er noget mindre og mere afdæmpet end i de sidste to fra Aarhundredets Slutning, hvor Arrigskaben næsten strutter oven ud. Hertil havde Lønforordningen af 1687 stor Skyld, den berøvede vitterligt Degnen for betydelige Indkomster af Naturalier, særlig Ost, Brød og Flæsk, som blev meget mangelfuldt dækket i en mindre Tilgang af Korn, der endog ikke sjældent udeblev, fordi Jorderne blev øde.

Ligeledes maa indrømmes det berettigede i Torkildstrup-Degnens Klage over Landsbyen Skjørringes Nedlæggelse og Inddragning under Herregaarden af samme Navn uden nogen som helst Erstatning til Degnen. Det var for ham et saadant Skaar i Aarets Indkomster, at det nok kunde gøre en Mand bitter og galdesyg.

At Misundelsens Orm ogsaa dengang kunde gnave, ses af samme Degns Bemærkning, naar han skriver: Amtsskriveren bruger 14 Jorder her i Sognet uden nogen Afgift til Degnen, — men Præsten bekommer sit.

Degneboligen i Torkildstrup var vist næppe helt faldefærdig, der er endog Sandsynlighed for, at Dele af den har staaet endnu i det 20de Aarhundrede; at Rumforholdene var smaa, og Husets Nordhave kun lille, er vist rigtigt nok; derimod er det mere vanskeligt nu at skønne, om Æbletræerne var smaa og sure. Men Degnen glemmer at fortælle, at et Jordstykke paa godt $\frac{1}{2}$ Td. Land, lige for Huset, men paa Vejens modsatte Side, var af fortrinlig Kvalitet og idyllisk Beliggenhed, omkranset paa de to Sider af Præstegaardshaven, og kun adskilt fra denne ved Indkørslet til Gaarden. Jordstykket kaldes endnu Degnehaven.

Sakskøbing-Degnen omtaler det dyre Traktement, som Kornyderne og Skovfolkene krævede, naar de betalte Afgifter eller kørte Brænde til Degnen.

Lignende Klager fremkommer ofte før den Tid fra Præsterne over Tiendeyderne, ja, et Kongebrev fra 1568 fastslaar endog, at Præsten skal give 2 Tønder Øl til sit Sognefolk, naar de betaler deres Tiende, dermed skal de saa lade dem benøye og icke besuere Præsten med ydermere Bekostning, saa alle Ting kan gaa skickeligen og vel til.

Derimod kan vist kun en Købstaddegn vise en saadan Flothed at leje en Mand til Klokken at stille og derfor betale 18 Mark danske i rede Penge, foruden et Par Sko og Helmissesmad fra Rørbæk. Forretningen var i saa Fald ikke lønnende, naar han for det samme Arbejde kun modtog 7 a 8 Mark.

Noter.

¹⁾ Fyns Stift. Herunder i sin Tid Lolland-Falster.

²⁾ Voll d. v. s. Ol; andre Forklaringer er i øvrigt vedføjet i Parentes i Teksten.

Fromme Broderskaber paa Lolland i Middelalderen.

Af *Henrik Pedersen.*

Middelalderen igennem stod Romerkirken i den højeste Udfoldelse af sin Magt. Dens Tanker og Væsen gennemsyrede og prægede alle Livets Forhold, og alle bøjede sig uden Indvending for dens Bud, ligesom enhver, der i Livets haarde Kamp følte sig trættet, trygt og tillidsfuldt søgte Husvælelse i dens Skød, og mildt og omsorgsfuldt modtog dens Tjenere dem, der saaledes tyede til den; ethvert saadant ydmygt Kristenbarn, der søgte Tilflugt til Kirken, var jo en Anerkendelse af dens Magt og Myndighed. Ingen kunde derfor tænke paa at foretage noget, som ikke havde Kirkens Billigelse, og beredvillig tog Kirken, saa vidt det lod sig gøre, Del i det verdslige Liv for derigennem at styrke og øge sin Indflydelse. Ikke alene i dens Hjemland og dets Nabolande, men ogsaa helt op til Europas nordligste Egne strakte den sit Herredømme over Sjælene.

En Foreteelse, der er ejendommelig for Middelalderen, var de talrige Gilder eller Lag, fromme Broderskaber til gensidig Hjælp, der opstod rundt om i Norden. For at betegne deres Tilknytning til Kirken bar de gerne Navn efter en eller anden Helgen eller Navne, som hentydede til kristelige Forhold, og blandt Medlemmerne indtog Gejstligheden fremragende Pladser. Den gensidige Hjælp, de skulde yde, var for det første almindelige kristelige Barmhertighedsgerninger mod nødlidende Brødre og Søstre, men desuden hørte det til Medlemmernes fornemste Pligter at lade synge Sjælemesser for afdøde, ligesom Sammenkomsterne skulde have et religiøst Præg og indledes med Messe.

Et saadant Broderskab fandtes i *Sønderherred* paa Lolland, og i et Dokument fra 1388 findes dets Vedtægter optegnede. Originaldokumentet er sikkert for længst forsvundet, men til alt Held er det lykkedes flittige Historieforskere at bjerge Afskriften deraf, saa dets Indhold er blevet bevaret som et interessant Minde om en Periode i vor Historie, hvorfra Efterretningerne ellers er sparsomme nok. Blandt Forskere, der har beskæftiget sig med denne Sag og været paa Spor efter eller endog set dette Dokument, kan nævnes Pontoppidan, Peder Syv og Suhm; den sidste har skaffet sig et Brudstykke deraf og offentliggjort det i sine Samlinger til Danmarks Historie; men først Poul Rogert er det lykkedes at faa en fuldstændig og nøjagtig Afskrift deraf.

Poul Rogert var Provst og virkede som Sognepræst i Uterslev fra 1735 til 1749; han nærede en levende Interesse for Historieforskning, og mangfoldige er de Dokumenter eller Afskrifter af saadanne, som han har samlet. Ved hans tidlige Bortgang — han var kun 47 Aar gl., da han døde — splittedes hans Samlinger ved Auktion, og mange af hans Papirer er sikkert forsvundne, men endda er der saa meget reddet, at man deraf kan bedømme hans utrættelige Samlerflid. En Del af hans skriftlige Efterladenskaber findes nu i en mægtig Foliant i de Thottske Samlinger paa det kgl. Bibliotek.

Om det omhandlede Dokument fortæller Rogert, at Originalen endnu i hans Tid fandtes i de lollandske Præsters Fællesarkiv, som gemtes i »en velbeslagen Knubkiste«, der havde sin Plads i Stokkemark Kirke. Dokumentet var selvfølgelig affattet paa Latin, og Rogert har da med stor Omhu afskrevet det; endog med saa stor Omhu, at hvor der kunde være Tvivl om Tydningen, har han aftegnet Originalens Skriftegn, for at senere Forskere derved maaske kunde ledes til en rigtigere Tydning af saadanne vanskelige Steder.

»Fromme Fædres Sæd minder os, som ret og billigt er, om, at det bør de hellige at omgaas i al Kærlighed. Derfor er det fornødent at paakalde Gud, at han af sin store Barmhertighed vil værdiges mildelig at styre vort Samfund, paa det at vi, naar vor Levetid her er omme, maa agtes værdige

til i Fred at samles med hans hellige i Himmeriges Rige. — Dette er Vedtægterne for Lemmerne i Christi hellige Legems Gilde i Sønderherred i Lolland.

Først da, at hvem af Lemmerne der vil fejre fornævnte Christi Legems Gilde skal først melde det til Skyrebroderen (minister), og denne skal da underrette Brødrene og Søstrene om Stedet og Dagen. Her skal mærkes, at alle Lemmerne bør komme sammen fire Gange om Aaret, og at to Brødre eller Søstre skulle i Forening gøre nævnte Gilde. Første Gang i Ugen efter Christi Legemsfest, anden Gang otte Dage før eller efter S. Jacobs Dag, tredie Gang otte Dage før eller efter S. Mortens Dag, og fjerde Gang otte Dage før eller efter Kyndelmisse. Herved skal det gaa saaledes til, at paa de nævnte fire Tider skulle alle Præsterne, under nedenauførte Bøde, selv holde Messe med Bøn for levende og døde og særlig for alle Velgørere. Tre Messer skulle synges for Højalteret; den første for de døde, og den, der gør Gildet, skal synge den; den anden for vor Frue, og den, der gør Gildet, skal synge den; den tredie, der er Højmesse, skal være for Christi Legeme, og den, der gør Gildet, skal synge den. Enhver af Præsterne skal, som ovenfor er sagt, selv holde Messen, under Straf af 4 Grot, medmindre han er lovlig forhindret; og Lægmanden skal ligeledes lade læse Messe, under samme Straf. Hvem af Lemmerne, som ikke er kommet til Stede, naar Offeret sker i Højmissen, skal bøde 4 Grot. Enhver af Præsterne skal have Hagel (superpellica) paa i Højmissen, og enhver af Lemmerne skal ofre 1 Sterling ved Højmissen, under 4 Sterlings Straf. Hvem som ikke har indbudt sin Broder tredie Dagen for Christi Legemsfest, skal betale den Broder, der gør Gildet, 4 Sterling for Udlæg (pro expensa). Hvis den indbudne ikke møder, skal han betale Brødrene 1 Skilling Sterling for sin Mangel paa Agtelse (pro contemptu). Hvem af Lemmerne der gør nævnte Gilde skal efter sin Evne sørge for Gæsterne med Hensyn til Hestefoder (pabulum) og andre Fornødenheder. Og dersom nogen af de medtagne Gæster forvolder den Vært, som gør Christi Legems Gilde, noget Besvær med Hensyn til Foder og andre Fornødenheder,

skal hans Vært betale Brødrene 1 Skilling grot. Hvis nogen af Lemmerne i Gildet giver en Broder eller Søster Forargelse, eller tilføjer dem en aaben Fornærmelse, skal han første Gang betale Brødrene 1 Skilling grot. Gør han det anden Gang, skal Straffen fordobles; tredie Gang udstødes han af Gildet. Naar en Gildebroder eller -Søster dør, skulle alle Brødre og Søstre samles om Aftenen og synge Vaagesang (vigilia) over den afdøde, under Straf af 1 Skilling grot, om de ellers have faaet Bud om vedkommendes Død. Dersom nogen Broder eller Søster dør udenlands (extra partes), skulle Brødrene og Søstre, om de faar det at vide, holde Messer og Vigilier for ham. Enhver af Lemmerne skal et Aar rundt hver Uge holde en Messe for en afdød Broder eller Søster. Og enhver af Præsterne skal i sin Prædiken bestandig ihukomme den afdøde; Lægfolkene ligeledes i deres Bønner. Naar Brødre og Søstre af nævnte Christi Legems Gilde erfare for vist, at nogen af deres Broderskab er død, maa ingen af dem spise Kød, før vedkommende har skaffet en Præst, der sender Oldermændene (senator) sit Segl (d. v. s.: beseglede Forpligt) paa, eller tilsiger ham, at han vil holde Messe for den afdøde Broder eller Søster, saaledes som ovenfor er meldt. Ingen Gildebroder maa udstødes af Samfundet uden lovlig Grund. Naar nogen af Gildesøsknene vil besøge S. S. Peders og Povels Tærskel (d. v. s.: Rom) eller S. Jacob (i Spanien) eller hinsides Havet (d. v. s.: det hellige Land), da skal enhver af Lemmerne understøtte ham eller hende med 1 Skilling Sterling. Hvis der overgaar nogen af dem Ildsvaade, hvad Gud forbyde, skal enhver af Lemmerne understøtte ham eller hende med 1 Skilling grot. Lægbrødrene skulle om fornødent svare for Brødrene overfor verdslige Dommere og andre Folk, under Straf af 1 Skilling grot. Ingen af Brødrene eller Søstre maa have mere end een Tjener med sig; har han flere, skal han for hver betale 1 Skilling Sterling. Hvem som indtræder i Christi Legems Broderskab, skal, under Straf af 1 Skilling Sterling, inden to Maaneder give 6 Mark Voks til Indgang, og ved to Gilder skal han give Drikkevarer. Hvis nogen af

Lemmerne uden Oldermændenes (senatorum) Samtykke indbyder mere end to Gæster, skal han betale 1 Skilling Sterling for hver, og Indbyderne skal, som ovenfor er omtalt, staa inde for alle Forseelser af sine Gæster. Samme Plads, Brødrene indtage i Koret, skulle de ogsaa indtage ved Bordet. Ingen maa optages i fornævnte Christi Legems Gilde uden med alle Brødres Raad og Samtykke. Naar nogen vil indgaa i Christi Legems Broderskab, skal han ydmygt bede Brødrene og Søstre til Guds og samme Christi hellige Legems Ære at indtage ham i Broderskabet. Naar nogen af Brødrene eller Søstre dør, skal vedkommende testamentere Christi Legems Gilde i det mindste 1 Skilling grot. Hvem, som indtræder i Christi Legems Broderskab, skal stille en Forlover for sin Igang og første Anretning. Drager nogen af Brødrene udenlands eller opholder sig i længere Tid paa fremmede Steder, skal han, under Tab af Broderskabet, sørge for, at der er fornødent til Stede til den fastsatte Anretning for Brødrene og Søstre, efter som de ovenanførte Vedtægter for Christi Legems Gilde indeholder. Dersom nogen af Lemmerne ikke gør ovenmeldte Christi Legems Gilde til den Tid, det tilkommer ham, skal enhver saadan bøde 2 Skilling grot til Brødrene og Søstre. Paa det at alt det omskrevne maa forblive desto mere uryggeligt, love vi Petrus i Westenschow, Oldermænd (Senator), Johannes i Danmark, Michel i Tylitze, Ghenehardus i Arnynghe, Hennekinus i Schoulenge, Volradus i Zulverstede, Johannes i Rythe, Jacobus i Gloslunde og Johannes Prior i Halstede, Præster, Detlevus Walstorp med Hustru Margarethe, Arnoldus Rorberck med sin Hustru Wycke, Johannes Kraghe med sin Hustru Grethe, Lypoldus van Osten, Ridder, med sin Hustru Greten, Gherhardus Lekelhut med sin Hustru Sofia, Heyno Parow, Otto Vonssen, Ridder, med sin Hustru Merde, Detlevus Schacht med sin Hustru Margarethe, Bernhardus Crassow med sin Hustru Abele, Otto van Hoo med sin Hustru Becke, Hennekinus Breyde, Væbnere, Jide, Ridder, Hr. Gherhard Ketelhouts Hustru, Syle, Peder Knudsens Hustru, Henninghus Deken, Johannes Deken og

Bertoldus Kock i god Tro og med forenede Hænder, at vi ville holde dette, og til større Sikkerhed ere vore Segl hængte nedenunder nærværende Brev.

Dette er givet og først begyndt Aar efter Guds Byrd 1388,
S. S. Peders og Povels Apostlers Dag«.

(Dr. H. F. Rørdams Oversættelse.)

Disse fromme Samlag har været undergivet Udvikling og Forandring og skiftet Navn og Formaals i Overensstemmelse med de skiftende Tiders Krav, til de endelig engang er døet hen; saaledes synes man at kunne genkende Kristi Legems Lag i det *Vor Frue Kalent* i Sønderherred, der allerede omtales 1420, medens man fra den Tid ikke hører mere til det første. Maaske er der dog endnu bevaret et Minde derom indtil saa sent som 1502, da der omtales en »Guds Legems Jord« i Østofte, muligvis et Areal, som har tilhørt nævnte Lag, og det lyder ikke saa utroligt, at dette kan have været Tilfældet, naar det erindres, at Østofte i tidligere Tid skal have hørt til Sønderherred.

Hvornaar Vor Frue Kalent er opstaaet kan ikke afgøres; det synes at have haft et noget andet Formaals end dets Forgænger, idet det nævnes som et af dets Opgaver at forsyne Herredets Kirker med Vin og Brød til Nadvertjenesten. Der er i Rogerts Samling bevaret Afskrift af en Del Breve fra Kongerne lige fra Kong Hans til Christian den Tredie, der tilsiger Kalentet Beskærmelse og Bekræftelse paa dets Rettigheder til de Ejendomme i Jordegods, som i Tidens Løb er skænket det som Sjælegaver for levende og afdøde, og som i de vekslende Tider har været Grundlaget for Kalentets Virksomhed. Det første af disse er dateret »vor Kiøpsted Mariebo, Løffuerdagen nest effter hellig Korsdag Exaltionis 1498«, hvori Kong Hans tilsiger Sønderherreds Kalent sin Beskærmelse, at ingen skal besvære dets Gods eller de derpaa boende »Tjenere«, d. v. s. Fæstebønder, med Gæsteri, ej heller indsætte eller afsætte saadanne Tjenere uden Oldermænds og menige Kalentebrødres Samtykke, og Kongen lover i det hele dette Kalent samme Beskærmelse som »andre gode Præstemænd og Kalentebrødre i de andre Herreder i Lolland have

og nyde paa saadanne Gods og Tjenere«. De følgende Kongebreve lover det lignende Beskyttelse.

Gennem en Række Adkomstbreve paa foran nævnte Gods lærer man adskilligt at kende om Kalentets Forhold. I Poul Rogerts Tid eksisterede der endnu et saadant Adkomstbrev paa Gods tilhørende dette Kalent, udenpaa hvilket der stod skrevet: »Fundats eller Skiøde paa det Gods i Houby 1420«. Men allerede dengang var det saa medtaget af Ælde, at det meste af dets Indhold var ulæseligt; dog kunde det ses, at det var udstedt af Jacob Nielsen . . . i Lolland, og at Skødet var modtaget af Claus Venstermand. Dets nøjagtige Datum var 1420 feria quarta infra octavam visitationis sanctæ Mariæ, og det var medbeseglet af Hr. Hennecke, Præst i Gloslunde, og Hr. Henning, Præst i Søllested, samt af Gereht Kætylhoet og Syvert Nielsen, Væbnere. Godset i Houby omtales ogsaa i et Brev fra 1455.

»Pædher, Sognepræst i Tyllitzæ og Oldermænd i Vor Frue Kalent i Sønderherred i Lolland, Prior Beind i Halstædhæ Kloster og Niels Brun i Skovlænge gør vitterligt, at vi med alle Brødres Raad og Samtykke have undt og i Leje ladet Hans Munch i Tornby i Rydhe Sogn vort Kalentegods, liggende i forskrevne Tornby, for en aarlig Afgift af 15 Skpr. Byg og med Forpligtelse til at forbedre paa Jorden og at være hørig og lydige til forskrevne Kalent. Datum An. Dn. 1470 quarta feria infra pasche«.

»Anders Graa af Søllested, af Vaaben, som den Dag, Sønderherreds Ting sad, Prior Beindh i Halstædhæ Kloster, Hans Matssen i Ore o. fl. gør vitterligt, at Aar 1482, den Torsdag næst efter Symonis et Judæ, var skikket for os paa Sønderherreds Ting i Lolland Hans Munch i Tornby og bedes om et uvildigt Tingsvidne saa lydende: om nogen havde hørt eller spurgt, at der var givet Illing eller Kære der til Tingene paa det Kalentegods, han nu isidder, som hører til Vor Frue Kalent i Sønderherred. Han fik derpaa Vidne, at ingen havde hørt nogen kære derpaa, før nu i Aar Esbern Marcusen i Tornby havde givet Illing paa en Ager«.

»Hans Rigertsen, Maalsmand udi Øm, og Per Lang i

Oræ gøre vitterligt, at Aar 1480, dominica jubilate, paa Sognestævne i Arninge for os og menige Almue var skicket hæderlig Mand Hr. Niels Hansen, Præst og Vicecuratus sammesteds, og spurgte, om nogen havde hørt og vidste, hvem der fra gammel Tid havde oppebaaret det Landgilde, som aarlig udgives af den Bolig, som Oluf Nielsen i Gloslunde bor paa. Dertil svarede Almuen, at den, der havde boet i bemeldte Bolig, altid havde givet til aarlig Landgilde 1 Pund Byg til Vor Frue Kalent i Sønderherred. Derpaa blev samme Dag udstedt et Sognevidne, der tillige vidnede om, at Hr. Daniel i Arninge, hvis Sjæl Gud naade, oppebar bemeldte Landgilde i mange Aar, naar det ham tilfaldt efter Hr. Ol-dermands Befaling«.

»Tingsvidne af Sønderherred om et Pund Byg, Oluf Nielsen i Gloslunde har givet til vor Frue Kalent i Sønderherred. Dat. Anno 1490«.

»Anders Deghen udi Gloslunde, Ærich Clausen i Strogby, Mats Hansen i Danmark o. fl. gøre vitterligt, at Aar 1491, dominica Palmarum, var skicket paa Gloslunde Sognestævne Hr. Rasmus, Præst i Danmark, paa alle Brødres Vegne i Vor Frue Kalent i Sønderherred, og adspurgte Almuen i Gloslunde Sogn, om de havde hørt eller spurgt, at Kongens Foged eller Biskops Foged havde nogen Tid (her var et Hul i Brevet) i Houby paa forskrevne Kalentes Gods, som Truels Folmersen paa bor, eller at nogen havde gæstet eller haft i at sætte eller af at sætte forskrevne Gods uden Brødrene i samme Kalent. Dertil svarede menige Almue, at i 40 Aar og mere da kunde de aldrig høre og spørge, at nogen Kongens eller Biskops Foged havde gæstet forskrevne Kalentegods, før nu skøns 10 eller 12 Aar siden, at Gæreth, som da boede paa Godset, bad Hans Blydh, Biskoppens Foged, til sig for Vilje og Venskab, fordi han havde sejlet ud udi Forbud, og Hans Blydh skulde forsvare ham for den Sag. Og sagde menige Almue, at de aldrig havde hørt, at Kongens eller Biskops Foged havde indsat eller afsat nogen Mand paa forskrevne Kalentegods. Derpaa blev samme Dag udstedt et Sognevidne«.

»Jens Heye, Capellan i Gloslunde, Anders Degn og Esbern Henriksen *ibid.* gør vitterligt, at Aar 1499, Dominica ante festum beati Kanuti regis et martyris, var skicket for os paa Gloslunde Sognestævne Hr. Anders Krag, Sognepræst i Rydhe, og fik et Sognevidne paa, at ingen i 40 Aar eller mere havde hørt eller spurgt, at der havde været illet og kæret paa Vor Frue Kalentes Gods i Houby, som Troels nu paabor, førend i Aar Jørgen Olsen har illet derpaa«.

»Jeg Johan Oxen til Nielstrup, Ridder, kendes og gør vitterligt med dette mit aabne Brev, at jeg haver været paa et venligt Mageskifte med hæderlige Mænd Oluf Grubbe, Sognepræst til Arninge Kirke, Rasmus Kortsen, Sognepræst til Dannemarre Kirke, Oluf Hemingsen, Capellan til Vestenskov Kirke, Niels Heye, Sognepræst til Skovlænge Kirke, Laurs Olsen, Sognepræst til Thilitze Kirke, Hans Burd, Capellan til Søllested Kirke og Mats Hansen, Sognepræst til Ryde Kirke, saa at de skulle have saa meget Gods og lige saa megen Rente, som jeg haver fanget af for. *ne* Dannemænd i Tornby liggende i Ryde Sogn i Lolland, som Jørgen Munch nu udi bor, som skylder aarlig Aar til Landgilde femten Skæpper Byg, en Skilling grot. Derfor skulde de have til evindelig Eje femten Skæpper og en Skilling grot udi min Gaard, liggende udi Ottherslef udi Nørreherred i Lolland, som Oluf Bosen nu udi bor, og skal han yde dem for. *ne* femten Skpr. Byg og 1 Skilling grot til gode Rede, udi hvor de det ville have udi Lolland. Og skete det sig saa, det Gud forbyde, at for. *ne* Rente vorder dem afvunden med Landslov, Kirkelov eller med nogen anden Rettergang, da bepligter jeg mig eller og mine rette, sande Arvinger at antvorde dem deres eget Gods igen inden seks Ugers Dag der næst efter kommendes, uden al Kost, Tæring eller Møde i nogen Maade.« Brevet er beseglet af »ærlige og velbyrdige Mænd, Jørgen Graa, Landsdommer i Lolland, Knud Gøe til Kjelstrup, Erik Mogensen til Bramslykke og Per Ogesen til Bregningsgaard. Datum Kjelstrup feria sexta post festum divi Dionysi. Anno Domini 1530.«

Skønt Kronen ellers gridsk nok tilrev sig gejstligt Gods af

alle Slags ved Kirkereformationen, ses dette Kalent dog at være sluppet nogenlunde godt fra den store Omvæltning og at have bevaret sit Gods, saa det har kunnet fortsætte sin Virksomhed, om end i en noget ændret Form. Selvfølgelig bortfaldt Messerne og alle Skikke, der kunde minde om Papismen; derimod vedblev Sammenkomsterne at holdes, nu dog kun af Præster, og paa dem er der formodentlig drøftet kirkelige Spørgsmaal i Lighed med, hvad der nu finder Sted paa Landemoder og Præstekonventer. Kalentets fornemste Virksomhed synes nu at have været Forsyningen til Herredets Kirker med Brød og Vin. Ejendommeligt for Tidsforholdene er det, at det nu er Lensmanden, der har taget Kalentet i sin Beskyttelse, og som formaner Fæsterne til at yde deres Afgifter i rette Tid.

»Jeg Per Oxe til Nielstrup kendes og gør vitterligt med dette mit aabne Brev, at jeg af menige Kalentebrødre og Sognepræster udi Sønderherred og Nørreherred udi Værge og Forsvar haver alt deres Vingods og Kalentegods, som for. ne Præster haver liggendes i Sønder- og Nørreherred; dog med saadanne Forord, at for. ne Præster skulle selv oppebære og til dem annamme al den visse Landgilde og visse Rente, som ganger af samme Gods aarlig Aars. Og skal jeg have i og af at sætte og Gæsteri og alt andet, hvis Herlighed deraf gængendes vorder. Og naar Gud det saa forset haver, at jeg død og afgangen er, da skulle for. ne Vingods og Kalentegods komme igen til for. ne Sønder- og Nørreherreds Præster kvit og fri og ubehindret i alle Maader. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet nedenfor dette mit aabne Brev. Skrevet udi Vestenskov Tirsdagen næst efter Omnium Sanctorum Dag 1542.«

»Hilsen med Gud!

Beder jeg eder Rasmus Kore i Hellinge, Hans Arildsen i Høyed, Laurs Ruugh i Torrich, Hans Nielsen i Store Lindet, Gregers N. i Maultving, Laurs Hansen i Sandby Sogn, liggendes til Vin og Messebrød udi Nørreherred, og Laurs Smed i Rolycke, Niels Olufsen i Vesterbo, Matts Thomesen smst., Laurs Olsen i Gloslunde, Hans Koder i Houby,

liggendes til Kalente udi Sønderherred og Nørreherred: at I herefter yder og giver Provsterne og Præsterne udi fornævnte Herreder, og svare ingen anden end samme Provster og Præster hver udi sit Herred, og giver dennem eders Landgilde og al hvis Rettighed, som haver gaaet af eders Gaarde af Arilds Tid, indtil I fanger videre Besked af mig. Tager der ingen Forsømmelse for. Datum Aalholm 19 Martii 71. Albret Oxe.» »Vi efterskrevne Jens Rasmussen udi Vestenskov, Niels Ipsen i Gloslunde, Rasmus Thuesen i Vesterborg, Matthias Brun i Stokkemark, Christiern Nielsen i Syllsted, Anders Hansen i Tilytze, Peder Ipsen i Rydhe, Niels Pedersen i Lande, Svend Madsen i Danmark og Niels Lauritzen i Arninge, Sognepræster udi Sønderherred udi for.ne Sogne, kendes og gør vitterligt for alle udi dette vort aabne Brev og egen Haand underskrevet, at Aar etc. 1571 den 24 Octobris vare vi forsamlede udi Grøishaffue Kirke nogen mærkelig Ærinde at udrette og besynderlig at gøre en endelig Beslutning og Forvaring indbyrdes imellem os selv paa nogen Kalentegods og Vingods, som vi have udi Sønderherred og Nørreherred. Hvilket Gods os nu paa det ny af vor allerkæreste, naadigste Herre, Konning Frederik den Anden, naadeligen ved sin fuldmyndige, velb. Albret Oxe, vor Lensmand, undt og givet er, at de Vingods- og Kalentetjenere skulle herefter, som de haver tilforn gjort af Arildstid vore Formænd, give os deres Landgilde, Smaaredsel eller anden Herlighed, som for.ne vor Lensmands Følgebrev indeholder etc. Da have vi for det første for godt anset, bevilget og samtykt, at disse efterskrevne Vingodstjenere, som er Rasmus Kore i Hellinge, Oluf Clausen i Store Lindet, Christiern Jude i Magelting og Matthias Thomesen i Vesterbo, skulle herefter aarliggen (som de af gammel Tid gjort have) udgive deres Landgilde til Vin og Messebrød, og samme Landgilde med al anden Smaaredsel og Rede skal Provsten udi Sønderherred, som nu er eller kommendes vorder, annamme og os deraf til gode Rede hvert Aar til Jul, Paaske og Pinsedag hver Præst udi Sønderherred en Pot Vin og 50 Messebrød til Guds Tjenestes Ophold, foruden al videre Afgift og Regnskab i nogen Maade.

Fremdeles have vi bevilget og samtykt, at hvilken Præst eller Herredsbroder, som gør vort Kalente her udi Herredet, han skal nyde, bruge og beholde samme Aar vore Kalentetjeneres Landgilde foruden al Afgift eller Regnskab i nogen Maade, som ere disse efterskrevne Tjenere: Hans Houten i Vindeby, Hans Koder i Houby, Lavritz Olsen i Gloslunde. Men hvis at nogen af vore for.ne Vingods- eller Kalentegods-Tjenere afdør eller afflytter samme for.ne Gods enten i Nørreherred eller Sønderherred, da skal for.ne vor Heredsprovst, med vor Oldermands Raad og nogen Herredsbrødres Samtykke, være pligtig samme Gaard at bortfæste, og indlægge samme Gaardfæstning hos Oldermændene, menige Herredsbrødre til Gavn og bedste, og dennem for samme Gaardfæstning, naar paa-æskes, gøre Rede og Regnskab, dog undtaget, at Sognepræsten i Gloslunde, som nu er eller kommendes vorder, skal nyde, bruge og beholde, som han af Arildstid haft haver, al den Herlighed, som gaar af Lauritz Olsens Gaard i Gloslunde, som er Stedsmaal, Landgildspenge, til Præsten 26 Skilling og til Degnen ibid. 6 Skilling grot; men Landgildet, som er 1 Pund Byg, skal ydes, (som før er sagt) hos den, som Kalente gør. Desligeste haver vi og samtykt, at hvis for.ne Kalentegods eller Tjenere kommer os fra igen, enten ved Dom eller udi andre Maade, at alle Præsterne ikke oppebær hver for sig samme Kalentetjeneres Landgilde, naar som de have gjort Kalente, da skulle de, som samme Landgilde have oppebaaret, give fra sig til de andre Herredsbrødre, som intet Landgilde have annammet, saa meget, som menige Herredsbrødre kan tykke, ret at være. Og have vi indbyrdes endelig besluttet, at ingen Enke efter sin salig Husbonds Afgang og Død skal være pligtig samme Kalente at gøre etc. Til ydermere Vidnesbyrd, at saa er udi Sandhed, som forskrevet staar, trykke vi vore Signeter neden for dette vort aabne Brev.« Brevet var imidlertid hverken underskrevet eller forsynet med Segl, saa det har formodentlig været en Afskrift.

I et ufuldstændigt og udateret Brev, hvis Indhold henfører det til Tiden omkring Aar 1700, fører de lollandske Provster et tappert Forsvar for deres Embeders og deres Kirkers Ret-

tigheder til Sønderherreds Kalentegods, som Regeringen vil angribe. Hvorledes denne Sag forløb ses ikke anført, men der kan næppe være Tvivl om, at Regeringen har tilegnet sig det omstridte Gods. Dette ses at være mere og mere smuldret hen og kan 1683 opgøres til 13 Tdr. 1 Fjerding Hartkorn, og ved Mageskifter og Handeler er Godset tumlet omkring, saa det er at søge baade i Nørre- og Sønderherred. Det sidste Spor deraf synes at være det Mageskifte, hvorved en tidligere omtalt Gaard i Høyed overtoges af Regeringen, mod at den saakaldte Borgmesterjord i Nakskov Bymark overdroges til Provst Frantz Thestrup og hans Efterfølgere i Provsteembedet i Nørreherred¹).

Vor Frue Kalent maa antages at være det samme, som ved en anden Lejlighed kaldes »*store Kalent*«, hvad man kan se af, at Fæstebøndernes Navne og Hjemsteder, der anføres ved disse to Kalenter, er de samme. Hvorledes dets Forhold har været til det samtidig nævnte »*lille Kalent*« er ikke let at afgøre, idet dette sidste kun kendes af en enkelt Bemærkning i et Haandskrift fra Slutningen af det 16. Aarh., hvori det omtales saaledes: »Den lille Calentes Tjenere i Sønderherred: Hans Olsen i Gloslunde, Byg 1 Pund, Penge 26 Skill. 6 Grot.

Hans Koder i Houby, Byg 2 Pund, Penge 1 (Skill.?).«

I *Nørreherred* fandtes fra Middelalderen et fromt Broderskab, der førte Navnet S. Nicolaj Kalent. Det kan maaske tænkes at have haft Tilknytning til Nakskov Kirke, der er indviet S. Nicolaj, de søfarendes Værner. Dets Medlemmer bestod af Sognepræsterne i Herredet samt en Del Adelsmænd med Hustruer, og det skal efter Rhodes Angivelse være stiftet 1443. Dette Aarstal passer godt med den Meddelelse i Rogerts Samlinger, at 1448 næste Tirsdag efter Allehelgens Dag gav Katrine Tostens til S. Nicolaj Kalent i Nørreherred en Jord liggende i Kovitsmark udi Arninge Sogn, Jorden haver skyldet aarligen 15 Skpr. Byg. Fra Anno 1466 findes »Per Rool hans Skøde paa 6 Skpr. Land med Skov og Eng, som han har givet til S. Nicolaj Kalente-Messe i Nakskov Kirke.« 1450 forekommer en Hr. Anders Pedersen som »Domprovst« (Official) i Lolland og Kirkeherre i Otterslef og senere i Nak-

skov. Han skal have været »Skriver« ved ovennævnte Gilde og i denne Egenskab oppebaaret Indtægten af noget Kalentegods, som angives hos P. Rhode. Til disse Enkeltheder indskrænker sig vort Kendskab til dette Gilde.

I *Fuglse Herred* havde Degnene, Custodes Eccleciarum, dannet et Kalent under Navn af Allehelgens Kalent. Brevet, som Biskop Navne Jensen i Odense 1434 udstedte i Anledning af dets Oprettelse, er forfattet paa Latin og findes baade paa dette Sprog og i dansk Oversættelse trykt i »Danske Magazin«. Originaldokumentet paa Pergament opbevares paa det kgl. Bibliotek, men er nu stærkt afbleget.

»Alle Christi Troende, til hvis Kundskab dette Brev kommer, ønsker Navne, af Guds Naade Biskop i Odense, Hilsen og bestandig Kærlighed i Herren.

Vi mener at gøre Gud en hellig Tjeneste, saa ofte vi opvække hans Troende til Gudfrygtigheds Gerninger. Efterdi vi derfor ville, at Degnenes Kalent i Fuglse Herred udi Lolland, som til alle Helgenes Ære er begyndt, maa forblive i sin Hæder og Bestandighed, eftergive vi alle sande Pønitrende og Bekendende, som besøge Messernes og Vigiliernes Højtider, saa ofte de holdes om Aaret efter nogens Afgang af Brødrene i bemeldte Kalent, eller som i deres Testamenter række hjælpende Hænder til dette Kalents Opholdelse, eller som i Gilde-Huset bede Gud andægtigen for Sjælens Vederkvælgelse, medens de tre Sange af Klerkeriet sjunges, nemlig om den hellige Treenighed, om vor Frue, og om alle Helgene, og som efter Maaltid, medens der bedes for de afdøde Brødre og Søstre, stille sig andægtigen an, eller som give noget til Lys. Saa ofte de gudeligen opfyldte forbemeldte eller noget af forbemeldte, saa ofte, af den almægtige Guds Naade og af S. Petri og Pauli Apostlers Magt, eftergive vi dem barmhertigen i HERREN 40 Aflads Dage af de dennem paalagte Pønitentzer.

Givet Aar 1434 paa Viti et Modesti Martyrers Dag, under vort Secret hængt for dette Brev.

Men vi ovenmeldte Navne, Medbroder af fornævnte Kalent, beslutte helligen, bevilge og stadfæste, alle og hver

det sammes Rettigheder, Privilegier og Vedtægter at skulle evindeligen blive ved sin fulde Magt.«

Der er ikke fundet yderligere Underretning om dette Kalent; men det ser ud til, at det har faaet samme Skæbne som de andre lollandske Gilder, idet de forandrede Tidsforhold og da især Kirkereformationen har medført, at dets oprindelige Bestemmelse er blevet helt fraveget og dets Midler anvendt mere i Overensstemmelse med Tidens herskende Mening. Naar der da senere nævnes Vingods i Fuglse Herred, kan man maaske slutte, at det er Allehelgens Kalent, der her træder frem i ændret Skikkelse. Samtidig tales der om Vingods i *Musse Herred*, men om dets Oprindelse gives der ikke Underretning. I Rogerts Samlinger findes to Ansøgninger, der omtaler Vingods i de to Herreder. 1593 indgav Fuglse og Musse Herreders Præster en underdanigst Supplik til den udvalgte Konge, Christian den Fjerde, hvori de beklagede, at der var forrykt noget Gods fra Kirker og Præstegaarde i Fuglse og Musse Herreder. I Fuglse Herred noget Vingods, omtrent 1 Læst og nogle Pund Korn, og i Musse Herred nogle Pund. Herover var der allerede klaget 1558, da Claus Hvitfeld var Stiftslensmand i Lolland og Falster; anden Gang 1571, da Albert Oxe var Stiftslensmand over Lolland, og senest 1586, da Hack Ulfstand var Stiftslensmand over Lolland. Præsterne bad nu, at Kongen vilde tage »os fattige Guds Ords Tjenere og vores Præstegaarde og Kirkeejendomme under Es. Naades Beskærmelse.« Anno 1594 d. 28 Februar indgav Provsten i Musse Herred Hr. Lavrits Jørgensen og Provsten i Fuglse Herred Hr. Hans Brun en Skrivelse til velb. Henning Gøje paa »Kestrup«, begærende, han vilde betale til Kirkerne i bemeldte begge Herreder den aarlige Vin af Vingodset, begge Herreder tilhørende, som han og hans Medarvinger havde inde, og hvoraf nu resterede 7 Aars Afgift, som lovet og tilsagt blev i den gode Lensmands, ærlige og velbyrdige Hack Ulfstands Tid, da velb. Henning Gøje sidste Sinde betalte de 20 Dalers Afgift, som resterede, og nu er paa 7de Aar siden. Og i Aar har Kirkerne vel saadan Vin fornøden, da de i forgangen Aar efter Kgl. Maj.s

Brev have maattet gøre Forstrækning til det nye Universitets-
huses Bygning.

At Vingodsets Midler er blevet brugt efter Bestemmelsen fremgaar af følgende Udtalelse af Provst Jørgen Christiensen, da han 12. Sept. 1587 sammenkaldte Fuglse Herreds Præster til Landemode i Østofte: »Jeg haver endnu til Forraad Herredsvin ved XVII Potter, dennem vil jeg samme Dag uddele til Herredskirkerne. At I ville herudi ogsaa være fortænkede, tagendes med Eder hver en Flaske paa en Potte og komme saa betimelig om VIII Slet, at vi kunde have Raad sammen og udbytte Vinen, førend Mode begyndes.«

Noter.

1) Der synes dog svage Spor af disse Fortidens Gilder i de endnu bestaaende »Kalenter«, dels inden for Sønder, dels inden for Nørre Herred — selskabelige Sammenkomster (til Drøftelse af kirkelige Forhold) skiftevis mellem Herredets Præster paa Grundlag af Midler (f. Eks. i Nørre Herred 8 Tdr. Byg), der fra gammel Tid ydes af bestemte Gaarde i Herredet. Red.

Provinsialmedicus Hahn i Maribo.

Et lille Tidsbillede fra det 18. Aarhundrede.

Af Axel Garboe.

Da Bibliotekar *Erichsen* ved Universitetsbiblioteket i Foraaaret 1919 rømmede op i nogle gamle Sager i Biblioteket, kom der for Dagens Lys bl. a. et lille Haandskrift, der paa Bindet bærer Betegnelsen »*Donatio Hahniana*« (d. e.: Den Hahn'ske Gave). Det er en lille, smal, i rødt indbundet Bog, hvis 6 Blade indeholder en Fortegnelse over 190 medicinske Urter, der har udgjort et Herbarium, som en vis *W. Hahn* i Aaret 1793 skænkede til Universitetsbiblioteket. Det var ikke vanskeligt at konstatere, at dette Herbarium ikke mere findes i Universitetsbibliotekets Samlinger og heller ikke i Botanisk Museum, hvor det kunde tænkes at være havnet. Men hvor var det blevet af, og hvem var den *W. Hahn*, der havde skænket det i sin Tid? — Ved nærmere at efterforske dette, formede det sig til et lille Tidsbillede, som maaske ikke er helt uden Interesse, og medens Undersøgelsen stod paa, kom Resterne af den Hahn'ske Gave for en Dag. Universitetsbibliotekets Overbibliotekar, Dr. Sofus Larsen, kom nemlig i Tanker om, at et saadant Herbarium i hans Ungdom var havnet i Bibliotekets Kælder, idet det allerede dengang blev betragtet som saa medtaget af Tidens Tand, at det var værdiløst. Her i Kælderen fandtes ganske rigtigt nogle af Planterne i det Hahn'ske Herbarium. Hosføjede Fotografi (S. 79) giver en Forestilling om, hvordan det har set ud. Hver Plante er klæbet paa Papir og sat i Glas og Ramme, net og sirligt.

Jeg benytter her Lejligheden til at takke Hr. Bibliotekar *B. Erichsen*, som henledte min Opmærksomhed paa Haandskriftet, samt alle, der har hjulpet mig med at udrede den lille Historie, der knytter sig til dette Haandskrift-Fund,

særlig min gamle Lærer, fhv. Kantor *Viggo Holm*, Dr. *K. Carøe*, Overbibliotekar Dr. *Sofus Larsen* og Prof., Dr. *Wilhelm Maar*.

I

Den Wilhelm Hahn, der i Aaret 1793 har skænket Herbariet til Universitetsbiblioteket, er Kancelliraad, Dr. med. W. Hahn, der dengang var Provinsial-Medicus i Lolland og Falster med Bopæl i Maribo. I »*Kjøbenhavns Universitets-Journal*«, udgiven ved Professor Jac. Baden«, 1. Aargang, Kbhvn. 1793, Side 190, læses nemlig følgende:

»*Foræring til Universitetets Bibliothek.*

Hr. Cancelliraad Hahn, Provinsial-Medicus i Lolland, har gjort en Foræring til Universitetets Bibliothek af 190 meest medicinske Planter, som ved Hielp af en Fernis ere lagte paa tykt hvidt Papiir, og hver af dem forsynet med smukke Rammer og Glas, alle af eens Størrelse; neden under er af ham selv skrevet Plantens saavel systematiske som danske og tydske Navn, hvor den voxer, samt hvor den staar anført i Oeders og Simon Pauli's *Flora Danica*, og om den mangler hos en af dem eller begge. Dertil har han selv skrevet en Titel, som ligeledes er indfattet i Glas og Ramme, og tillige sendt sit Portrait i en smuk modern Ramme. Fragt og alle Omkostninger ere af ham selv betalte, ja han har endog sendt sit eget Bud med, som har medbragt alt indtil Søm, paa det at Universitetets Bibliothek ei derved skulde have mindste Udgift. Farverne paa disse tørre Planter ere af ham selv ved Pensel forfriskede«.

Det Portræt af Dr. Hahn, som omtales her, hænger den Dag i Dag paa Universitetsbibliotekets Læsesal (Fig. S. 81). Man ser ham her afbildet i rød Frakke og med hvid, krøllet stor Paryk. Paa Bagklædningen har Hahn klæbet en Seddel, hvori der med stor Omstændelighed og — som det synes — kendelig Stolthed opregnes følgende biografiske Data: »Wilhelm Hahn, født i Odense i Fyen den 30te Septemb. 1707, dimmitteret fra Gymnasio ibd.m til Kiøbenhavns Universitet 1723 af Professoribus Gymnasii: Elias Naur, Laur. Luja, Eric

Under Planten staar: Lycopodium, Jordmos, Ulvefod, Bärlappenkraut. Vøxer ikke i Lol-
 land. Denne er fra den botaniske Gartner Bache. (Om denne se Note 35).

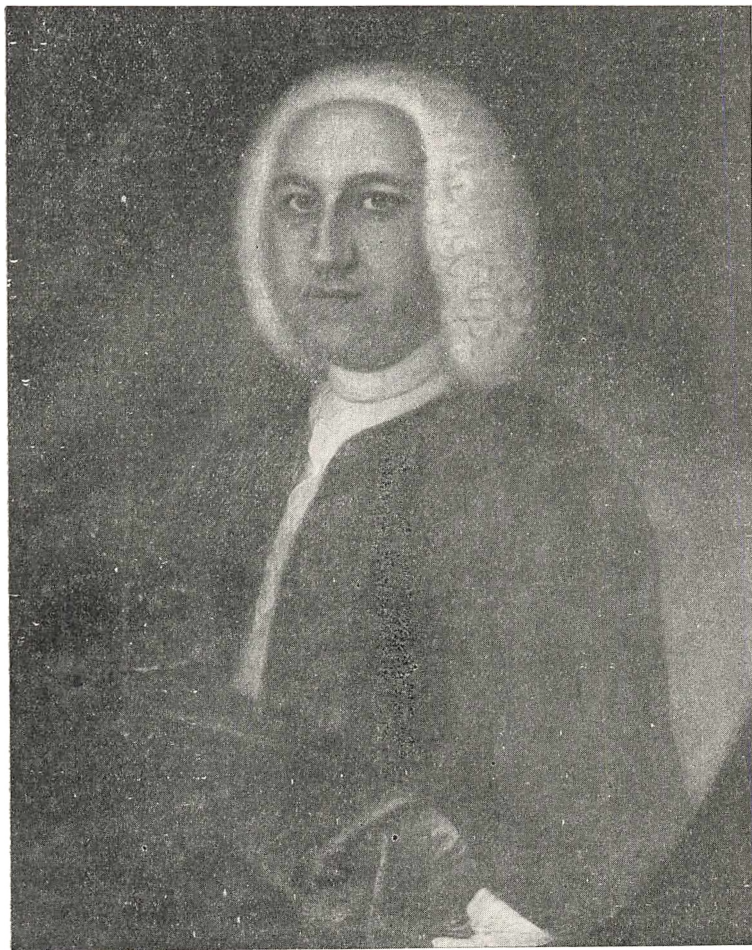
Flor[a] Dan[ica]major. tab. 126.

Flor[a] Dan[ica] S[imonis] P[aulii] de[fuit?] (∅: mangler hos Simon Paulli).

Muhle, Thom. Bircherod. Efter foregaaende Examen af Facultate Medica blev Licentiatuſ Medicinæ 1730, disputerede pro Gradu Doctoris under Præsidio af Professor G. F. F. v. Frankenau 1731. Allernaadigst beskikket provincial Medicus i Lolland og Falster 1739, samme Aar skildret af Hr. Lacroix¹⁾ i København, som nu efter Begjæring²⁾ følger, blev virkelig Cancellie-Raad 1751, begyndte denne Urte-Samling 1787 og fuldendte den, ved at offerere samme til Universitetet Bibliothèque 1793. Skrevet af mig i mit 86de Aar uden Brilller.« De sidste Ord er skrevet med smaa, fine Bogstaver. Den gamle Mand har vel villet vise, hvor gode hans Øjne endnu var.

De 190 medicinske Planter blev indsendt i to Hold, saaledes som det fremgaar af Hahns egenhændige Oplysninger i det genfundne, røde Manuskript. Første Sending var paa 100 Planter³⁾: »Disse 100 Rammer med Urter og een Ramme til med Titul-Bladet under Glas, ligesom Urterne, findes i Cassen; og saa snart den kommer tilbage, skal de øvrige tilhørende 90 blive sendt, deres Navne har ieg skrevet paa følgende Blade, at de kan være samlede⁴⁾ . . . « — Pertentlig Orden og Zirlighed — det møder man atter og atter i, hvad der kommer fra Dr. Hahns Haand!

»Disse 190 medicinske Urter«, fortsættes der saa, »som de nyttigste af den gandske Botanik, har jeg med megen Umage samlet, da ieg har ladet de fleeste plante i min Hauge, for at faa friske og gode Exemplarer med Blomster til at nedlægge, hvormed 5 Aar er bortgaaet. De ere nedlagte paa saadan Maade og med den Fliid, som ingen har gjort før, og med een Slags Vernis overpenslede for at give dem des bedre Anseende og Bestandighed. Jeg har paataget mig dette besværlige og langvarige Arbejde i den Tanke: At faae trykte, i Kobber stukne Urtebøger gjorde derefter: meget til deres Nytte, som behøve at kiende Apotheker-Urter med officinelle Navne; saadan som Pharmacopœa Danica nævner og tilholder at findes paa ethvert Apothek. Da nu dette ikke har været mueligt, har jeg destineret dem, saadan som de nu sendes, i Rammer med Glas for, til det Kongelige Universitets Biblio-

Dr. med. Vilhelm Hahn.

30. September 1707—13. Februar 1802. Provinsialmedicus for Lolland-Falster.

thek, for der at ophænges til alles Beskuelse, og ieg haaber at blive til større Nytte, end trykte sorte Billeder, for dem, som have Lyst og Attraae efter at kiende dem.

Jeg vil ønske, at min Hensigt hermed maa lykkes!

Marieboe i Lolland d. 4. Junii 1793.

W. Hahn.

Universitetet var glad for Gaven. Den 10. August 1793 faar man Meddelelse om denne, idet Universitetets Bibliotekar, Professor *N. Elert* skriver en »Ydmygst Pro Memoria«, som Rector *Hornemann* lader gaa videre til Konsistoriums Medlemmer i Cirkulære af 20. August 1793⁵⁾. Der fortælles heri omtrent med de samme Ord som i Badens ovenfor citerede »Universitetsjournal«, hvorledes Dr. Hahn i Maribo har sendt et Herbarium*) som Gave og sørget for, at Biblioteket »ei herved skulde have en eneste Skillings Udgift«. Professor Elert fortsætter derpaa i sin Pro Memoria: »Foruden den virkelige Nytte, som heraf kan haves, er dette en for Biblioteket passende og smuk Prydelse, saasom Coleurerne paa disse tørre Planter er af ham selv ved Pensel forfriskede. Jeg haaber derfor, at denne Foræring vil saaledes finde det Høje Consistorii Velbehag, at samme bliver Cancelliaaaden i en Skrivelse tilkiendegivet.«

Det høje Consistorium fandt virkelig saadan Velbehag i Dr. Hahns Gave, at samme blev ham i en Skrivelse tilkendegivet. Den 23. September 1793⁶⁾ faar Professor Elert Brev om, at der vil blive tilstillet Dr. Hahn en Takkeskrivelse for det skænkede »Herbarium vivum«. Denne lød saaledes⁷⁾:

»Universitetets Bibliothekarius Hr. Prof. Elert haver til Consistorium meldet: at Deres Velbyrdighed haver havt den Godhed til Bibliotheket at sende et herbarium vivum paa 190 Planter i Rammer med Glas, samt medfulgt sendt Deres Velbyrdigheds Portrait. — I saadan Henseende finder Consistorium sig forbunden, til Deres Velbyrdighed, paa Universitetets Vegne at aflegge en skyldig Taksigelse, for denne Botanikens Dyrkere saa kiærkomne Foræring. Hvilken saal[edes] skal blive bevaret, at den for Fremtiden kan blive en ærefuld Erindring om Giverens Fortjenester i Botaniken og imod Bibliotheket.

Kbhvn. d. 28. Sept. 1793.

Hornemann.

Wøldike.

*) Derimod nævnes der her saa lidt som andre Steder noget om, at Dr. Hahn har skænket Bøger til Universitetet, saaledes som *H. Matzen* skriver i »Universitetets Retshistorie« II, Side 247. Det maa vist bero paa en Misforstaaelse.

Herbariet blev ophængt »runden om i Bibliotheket«^{a)}, men hvor længe det har hængt her til Pryd, kan jeg ikke oplyse. Kun ét er sikkert, at Resterne deraf allerede i en lang Aarrække har henligget som værdiløst i Bibliotekets Kælder. Den lille røde Bog med Fortegnelsen over Planterne er antagelig blevet kastet bort, da Herbariet blev udrangeret. Nu bliver den gemt i Universitetsbibliotekets Haandskriftsamling (betegnet som Additamenta Nr. 429, Folio), og en Prøve af Herbariet bliver opbevaret i medicinalhistorisk Museum i København som Erindring om en i sin Tid ret fremtrædende dansk Læge.

II

Den Plantesamling, som Dr. Hahn skænkede til Universitetet, er ikke det eneste af denne Slags, som han har forfærdiget. Ogsaa til det kongelige Chirurgiske Academi i København forærede han et Herbarium, der har haft en endnu tristere Skæbne end den, som Universitetets Herbarium fik. Det er nemlig gaaet spørøst til Grunde.

— I »*Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1793*« (Side 109—110) læser man følgende:

»Sidst i afvigte Aar gjorde Hr. Cancellieraad Hahn det Kongel. Chirurgisk Academie en Foræring af omtrent Hundrede Planter. Akademiet udvalgte derpaa Cancellie-Raaden til dets Membrum^{b)}, og sendte ham i afvigte Maaned en prægtig Tobaksdaase. Paa dennes Laag staaer med ophøjede Guldbogstaver følgende Indskrift: Det kongelige Chirurgiske Akademies Agtelses-Tegn til Hr. Cancellieraad og Landphysicus Doktor Hahn for tilsendte smukke Herbarium. — En saa smigrende Belønning mod en Doctor Medicinæ beviser noksom, at Akademiet ej længere maa have Grund til at ansee Medicinerne (den Stand der Aerzte) for Chirurgernes og Chirurgiens Fjender^{c)}). En saa skadelig indgroet Fordom er altsaa lykkeligen hævet

Det omtalte Agtelses-Tegn har desto større Værd, da Akademiet ingen Formue har, ja, ej engang kan overkomme at udsætte en liden Præmie til Opmuntring for de Studerende.

— Vi ønske, at Hr. Cancellie-Raadens Foræring maa komme Akademiets Lærlinger til Gavn.«

Denne lille Episode oplyses ret interessant af, hvad der desangaaende findes i Kirurgisk Akademis Arkiv, som opbevares i Universitetsbiblioteket. Dr. Hahns Skrivelser synes at være gaaet tabt ligesom adskilligt andet af Kirurgisk Akademis Arkiv, og man kan heller ikke af de foreliggende Aktstykker se, hvordan Gaven har været udstyret — om Planterne har været i Glas og Ramme eller lignende.

Det hedder i *Kirurgisk Akademis Deliberationsprotokol*¹¹⁾: »Aar 1792 den 31. Juli var Collegium academicum (D'hr. Justiceraad Kølpin og Livkirurg Lüders undtagne) tilligemed Secretaeren forsamlet, hvor da følgende blev afhandlet: 1. Cancellieraad Doctor Hahn i Lolland havde sendt Akademiet en Samling af tørrede medicinske Urter, paabegyndt 1787 og endt i indeværende Aar. Man besluttede at takke ham for denne Offerte, og sende ham Diplome som Medlem af Akademiet.«

Men saa billigt skulde man ikke slippe. Ganske vist aander alt Fred i denne Henseende, da man atter holder Møde den 28. August 1792¹²⁾: »Cancellieraad Hahns Taksigelse for hans Reception i Akademiet blev fremlagt, og Nøglen til det af ham skiænkede Herbarium blev nedlagt i Akademiets fastskruede Casette.«¹³⁾ — Men allerede i Mødet den 25. September 1792¹⁴⁾ er Sagen indtraadt i en anden Fase: »Cancellieraad Hahn havde underhaanden udbedt sig en Sølvdaase med Inscription til Tegn paa Akademiets Velbehag over hans indsendte Herbarium.« Dette kom sikkert højst ubelejligt; Akademiet havde jo — som det hedder i »Lærde Efterretninger« — ingen Formue. Saa hvor kært det end vilde være Akademiet i Betragtning af Hr. Kancelliraadens Fortjenester, maatte dette derfor nøjere overvejes — har vel de høje Herrer sagt. »Man besluttede«, hedder det videre i Protokollen, »at udsette dette paa en Tiid, da det i al Fald var under Akademiets Værdighed at skiænke ham en Daase af Sølv.«

Saa gaar der et Par Maaneders Tid; først den 27. No-

vember 1792 er der atter Møde. Af Protokollen over dette¹⁶⁾ fremgaar det, at Kancelliraad Hahn ved en Mellemand havde »erindret om den af ham, som Agtelsestegn fra Academiet, ønskede Daase.« De tilstedeværende mente nu, at der var ingen Vej udenom. »Man besluttede at skænke ham en af Guld.« Da kommer et i Begyndelsen af Mødet fraværende Medlem, Justitsraad Callisen, til Stede og udkastede den Tanke, om man ikke kunde skænke Dr. Hahn en Medaille, »ved¹⁵⁾ hvilken Leilighed blev talt om: at Academiet, naar Omstændighederne tillode det, kunde behøve et Medaille-Stempel.« Man har vel ment, at en saadan Medaille ikke blev saa kostbar, naar man først én Gang for alle havde anskaffet Stempet. Sagen maatte da »under¹⁵⁾ nye Ventilation, saa at den maae circulere til endelig Afgiørelse.« Denne faldt i et Møde den 27. December 1792¹⁶⁾: »Da ingen afgjørende Beslutning blev i sidste Samling tagen over Cancellieraad Hahns Ønske om at faae en Tobaksdaase, saa har Sagen nu cycleret, hvorved Pluraliteten har besluttet at forære ham en forgyldt Sølvdaase med en passende Inscription, med hvilken Pluralitet Hr. Justiceraad Callisen dog ei var eenig, hvilket, efter hans Forlangende, her indføres i Protocollen.«

Saa fik altsaa Dr. Hahn den attraaede Snustobaksdaase og Akademiet sit Herbarium, som man maa haabe, at det har haft Glæde og Gavn af. Maaske har de tørrede Planter kunnet bruges ved de Forelæsninger over Lægeplanter, som holdtes paa Kirurgisk Akademi af Regimentskirurg Schumacher i Aaret 1793 og følgende Sommer¹⁷⁾.

— Dr. Hahns Forbindelse med Kirurgisk Akademi indskrænkede sig imidlertid ikke til denne Forhandling i Anledning af hans Gave til Akademiet. I Universitetsbibliotekets Haandskriftsamling¹⁸⁾ opbevares et egenhændigt Brev fra Hahn med Udskrift: »Til Det Kongelige Chirurgiske Academie i Kiøbenhavn. — Herhos en Kuffert med Bøger forseglet. Betalt.« Brevet begynder saaledes: »Siden ieg har den Ære at være Medlem af det Kongelige Chirurgiske Academie,

saa finder ieg Fornøyelse i at offerere noget dertil, som baade kan være nyttigt og til Erindring efter mig. De faae Bøger, som hermed følger, ere af det Slags som nu ikke findes i Bogladerne, og sielden paa Auctioner; maae de blive antagne med saadan Behag, som ieg med een god Villie har nedlagt dem, vil det blive mig meget kiært.

Bøgerne i Kufferten ere følgende, dog ikke i den Orden som de her ere skrevne«, tilføjer Dr. Hahn som den zirlige og pertentlige gamle Mand han var. Her følger saa en Liste over medicinske og naturvidenskabelige Bøger, af *Ole Borch*¹⁹⁾, *Thomas Bartholin*²⁰⁾, *Simon Paulli*²¹⁾, *J. B. Winsløw*²²⁾, og en Del mere eller mindre berømte udenlandske Forfattere. Titlerne paa en Del af disse Bøger er saa ufuldstændige, at de ikke mere kan identificeres; dette gælder bl. a. om de to Bind udenlandske medicinske Disputatser, hvortil Dr. Hahn knytter følgende Notits: »Disse har jeg faaet efter D. (d. e.: Doctor) *Conrad Fischer* Magdeburgens. (d. e.: fra Magdeburg), som boede een Deel Aar her i Marieboe og havde Apothek tillige, var een berømmelig practicus her i Landet, døde her 1725 i sit 62de Aar. For denne brave Mands Skyld har jeg holdt dem i Ære«. Det er den Dr. Conrad Fischer, som i Aaret 1702 af Krigsforholdene blev fordrevet fra Kurland, hvor han i 13 Aar havde været Læge, og som i Aaret 1703 fik Bestalling som Medicus i Lolland og Falster med Tilladelse til at oprette et Apothek i Maribo²³⁾. Andre af de Bøger, Dr. Hahn ved denne Lejlighed skænkede til Kirurgisk Akademi, kan nu paavises i Universietsbiblioteket, hvor de er havnet sammen med Kirurgisk Akademis øvrige Bøger og Arkiv. Dette er Tilfældet bl. a. med et kemisk Værk²⁴⁾, som Hahn opfører paa Listen med Bemærkning om, at han har skrevet nogle Tilføjelser i Marginen, »hvor merket ligger...« Bogen findes den Dag i Dag i Universitetsbiblioteket; paa Titelbladet staar der skrevet: »*W. Hannæus mpp. Medicinæ Doctor. Coag. die 23. April 1733*«, d. e.: W. Hahn med egen Haand Køge²⁵⁾. Rundt om i Bogen har Hahn gjort Rettelser og Tilføjelser paa Latin. Som det fremgaar af Hahns Bogliste, var dette Værk indbundet sammen med en

anden Bog af samme Forfatter. Denne er senere skaaren ud af det solide Pergamentbind.

Dr. Hahns Skrivelse til Kirurgisk Akademi ender med at nævne et Haandskrift, hvori der indeholdtes Optegnelser fra Kirurgen *Simon Crügers*²⁶⁾ private anatomiske Undervisning. »Dette Collegium (fra Aar 1723) har Hr. Popelmann²⁷⁾, som den Tiid var Prosector og siden blev Regiments Chirurgus, skrevet; men da det fortæner at reenskriveres, saa ønskede ieg at een beqvem Candidat vilde paatage sig det, at det kunde blive uden Feyl. Jeg fandt een beqvem Bog dertil iblandt mine Bøger som ieg har vedlagt og dertil kan bruges. At den værdige Auctor, min gamle flittige Lærer og beste Ven fra 1723 og saalænge hand levet, derved kan æres og ihukommes. Jeg kan ikke overtale mig til at lade det blive liggende efter mig, thi der maatte blive giort Kræmer Huuse deraf« — d. v. s. det kunde blive brugt som Indpakkingspapir af Mennesker, der finder det i mit Dødsbo, men ikke har Forstand paa dets Værdi. Hvor dette Haandskrift er blevet af, er ikke godt at vide. I Universitetsbiblioteket synes det ikke at være. Der findes ganske vist her et Par Haandskrifter²⁸⁾ af Simon Crüger, men intet der stemmer med Dr. Hahns Opgivelser. Maaske er den berømmelige Kirurgs Forelæsninger saa alligevel havnet som »Kræmmerhuse«?

Brevet fra Hahn til Kirurgisk Akademi er dateret »Marieboe d. 30. Martii 1793« og ender saaledes: »Til sidst har ieg tillagt min Farfaders Dissertation eller *Georgii Hannæi Aphonologia*²⁹⁾ hvori er nogle skrevne Sager, den ligger øverst i Kufferten med Seilgarn om.« Ogsaa denne Bog findes nu i Universitetsbiblioteket. Den bærer Kirurgisk Akademis Stempel. En enkelt latinsk Tilskrift (med Wilhelm Hahns Haand?) ses deri.

III

Det har ikke været mit Formaal at udarbejde en fuldstændig Levnedsskildring af den gamle Medicus i Maribo eller samle alt, hvad der vedrører hans Virksomhed paa Lolland-

Falster; men jeg har især villet fortælle om Episoden med Herbarierne. For det Tilfælde, at nogen skulde faa Lyst til at beskæftige sig mere indgaaende med Dr. Hahns Levned, skal jeg imidlertid her i al Korthed anføre, hvad der er blevet mig meddelt (særlig af Kantor V. Holm og Dr. Carøe), samt hvad jeg selv under Undersøgelsens Gang har fundet af herhenhørende Stof. — Dr. Hahns biografiske Data findes naturligvis kort i *K. Carøe: Den danske Lægestand*. Kbhvn. 1909. S. 39. Sml. foranstaaende (S. 78 ff.) Opgivelser af Hahn selv. Fremdeles *Julius Petersen: Den danske Lægevidenskab 1700—1750*. Kbh. 1893. S. 182, 185 og 189 (Hahn konkurrerer om et Professorat i København) og *Fr. Bremer: Medicinal-Personalet og Medicinal-Anstalterne i det egentlige Danmark udenfor København*. Kbh. 1840. S. 90; samt *C. P. N. Petersen: Den danske Medicinal-Lovgivning . . .* I. Kbh. 1893 (Lønforhold). — Fra Aar 1739 var Hahn Provisialmedicus for Lolland-Falster. I Rigsarkivet maa der sikkert findes en Del tjenstlige Skrivelser (eller dog Referat heraf) fra ham. I *Supplikprotokollen* (Rigsarkivet) 1. Halvaar 1768, nævnes et Andragende fra Hahn om Lønforbedring. Supplikprotokollen, 1. Halvaar 1782, omtaler en Ordning, der blev truffet, med at sikre en Dr. *K. N. Carstensen* Succession i Hahns Embede. — En mærkelig Fødsel, som Dr. Hahn har haft med at gøre, omtales af *Ingerslev* i *Tidsskrift for Jordemødre* 1908, S. 63 ff. *Supplikprotokollen* i Rigsarkivet, 1. Halvaar 1785, omtaler, at der »i Rødbye skal have ytret sig en til Syne værende smitsom Syge, som vil udfordre baade hans (Hahns) og en Chirurgi Nærværelse.« Der andrages om Midler til Medicin for fattige, som ikke selv kan betale. — Om en anden Episode fra Dr. Hahns Virksomhed som Læge (1756) fortæller Apoteker *Seidelin* i *Nykøbing (Mémoires og Breve. Udg. af Rist og Clausen. XXII. S. 237 ff.)*. Det drejer sig om nogle Bønder paa Falster, som var blevet smittet med Kønssygdom af nogle Omløbere. De syge blev interneret i en Sygestue, som indrettedes i en af de kongelige Stalde paa Nykøbing Slot. — Om Dr. Hahns *Familieforhold* hersker der delte Meninger iblandt Personalhisto-

rikerne. Kantor Holm skriver i Brev af 13. 9. 1920 bl. a., at Dr. Hahn var kun én Gang gift, selv om *Hundrup* (Biografiske Efterretninger om dem, der ved Københavns Universitet have erholdt de højeste academiske Værdigheder. 2. Hefte. Kbh. 1855. S. 157) og *Ingerslev* (Danmarks Læger og Lægevæsen II. Kbh. 1873. S. 318) anfører, at han var to Gange gift. Den *Anna Katrine Dresler*, der nævnes som Dr. Hahns 2. Hustru, blev den 12. Marts 1770 i Vesterborg gift med *Henrik Joakim (Jokum) Hahn*, Byfoged i Rødby, ældste Søn af Dr. Hahn. I Modstrid hermed er Oplysninger fra Maribo Graverprotokol³⁴). — Ifølge *Supplikprotokollen* (Rigsarkivet) for 1. Halvaar 1789 androg Dr. Hahn om at maatte hendside i uskiftet Bo efter sin Hustrus Død. — *Lengnick* har en Stamtavle over Hahns Slægt (Trykt i Kbh. ca. 1840). — Kontor Holm oplyser, at Dr. Hahn's Bryllup med *Ingeborg Karstin* stod i Køge den 27. 9. 1734. — Blandt Børnene kan, foruden den allerede nævnte Søn, nævnes Datteren *Anna Henrica*, født i Maribo 8. 10. 1740, død sammesteds 1811. Gift i Maribo 16. 3. 1769 med *Frans Georg Wulff*, Præst i Vesterborg. — I den civile Enkekasses og Understøttelsesanstalts Ansøgninger Nr. 286, 1—3, findes ifølge Kantor Holm talrige Oplysninger om Dr. Hahns Efterkommere.

Dr. Hahn i Maribo synes at have været en noget ejendommelig Mand³³), i hvert Fald paa sine gamle Dage. *Kall-Rasmussen*³⁰) fortæller i Anledning af en Notits om Dr. Hahns Begravelse i Maribo i Marts 1802, at »i mange Aar havde ingen seet denne gamle Mand; thi han gik aldrig ud og tillod ikke Nogen at komme ind til sig. En gammel Pige bragte ham Besked om hans Patienter, og derefter anordnede han Medicin. Tjenestefolkene benævned ham altid »vor Herre«³¹), saa at han tilsidst i Folkemunde blev kaldt »Vorherre Doctor« og blev anset for en mystisk Mirakel-Doctor.« — Det er denne ejendommelige gamle Mand, der har samlet de zirlige Herbarier i Glas og Ramme og skænket dem til Institutioner i København faa Aar før sin Død. Denne indtraf den 13. Februar 1802. I *Berlingske Tidende* for 26. Februar 1802 læses følgende Avertissement: »Løver-

dagen den 13de Februar behage[de] det Forsynet at bortkalde, efter et langt og daadfuldt Liv, den retskafne Olding, min dyrebare og elskede Fader, Cancelliraad Hahn, Doctor Medicinæ, Landphysicus i Lolland og Æresmedlem af det kongel. Chirurgiske Academie, i sin Alders 96.³²) Aar. De, der kiendte hans Værd, som Menneske, Fader, Læge og Videnskabsmand, ville sikkert mindes den henfarne Olding med fortjent Agtelse og deeltage i min billige (d. e.: forstaaelige) Sorg. Forvisset herom, frabeder ieg mig enhver mundtlig eller skriftlig Condolence, der kun ville [!] giøre mig min Sorg tungere ved at fornye Erindringen om dette mig og den Afdødes øvrige Beslægtede uforglemmelige Tab.

Marieboe den 20. Febr. 1802.

Paa egne og Broderbørns Vegne
Henriette sal. Wulfs
født Hahn.

Faa Dage efter (den 8. Marts 1802) bringer *Kiøbenhavn's Kongelig alene privilegerede Adresse-Contoirs Efterretninger* et langt latinsk Digt til Dr. Hahns Ære. Forfatteren har ikke navngivet sig. — Den 13de Marts 1802 blev den gamle Læge begravet, og det »i sin egen Begravelse«³⁴). Denne Begravelsesplads havde han allerede i Aaret 1784 sikret sig³⁰); han indbetalte 100 Rdlr. »imod bestemt Forsikring, at hans Begravelse skal blive i Fred og Begravelseskapellet vedligeholdes forsvarligt af Kirken«. Stiftamtmand Juel Wind og Biskop Iac. Ramus — ikke Jac. Rasmus, som Kall-Rasmussen ved en Trykfejl har — lover dette. Det var en aaben Begravelse ved Jomfrukoret i Maribo Kirke. Løftet om Begravelseskapellets forsvarlige Vedligeholdelse kunde imidlertid ikke overholdes paa Grund af Kirkens stærke Forarmelse i de første Aar af det 19. Aarhundrede, Statsbankerottens Dage. I Aaret 1812³⁰) blev bl. a. Dr. Hahns Begravelseskapel solgt til Nedbrydning, hvorefter Hahn og hans Familie blev begravet paa Kirkegaarden, Øst for Kirken. Vi har fra denne Tid en Skildring af den trøstesløse Tilstand, hvori Maribo Kirke og Kirkegaard dengang henlaa. *Chr. Molbech* skriver i sine »Fragmenter af en Dagbog skreven

paa en Reise i Danmark 1813« (Kbhvn. 1815. S. 297):
 »Denne Lollands Stiftskirke seer yderlig forfalden ud. . Kirkegaarden uryddelig, aaben og reent uden Hegn. . Kirkegaard-

Hahns Gravsted.
 Maribo 1920.

Fot. Red. M. Nielsen.

den saae ud som et Overdrev; kun et Par Gravsteder vare hegnede imod Kreatures og Kaadheds Overlast. .« Om Dr. Hahns Gravsted har været iblandt de indhegnede, kan jeg ikke sige. Men en Del Aar senere (1845) blev der bekostet Stenpiller og Lænker til dets Indhegning — man havde ikke glemte sine Forpligtelser imod og sin Højagtelse for den gamle Doktor og vilde behandle hans sidste Hvilested saa pænt, som man evnede³⁴).

Noter.

¹) Enten *Frederik* eller *Johan Otto Lacroix*, der levede samtidig med hinanden her i Landet som Malere. Se *Weilbachs Kunstnerlexicon* I. Side 186.

²) Om denne »Begæring« har jeg intet set i Konsistoriums Arkiv.

3) For Læsere, der interesserer sig for Botanikens Historie i Danmark, anføres her Navnene paa disse Planter, der af Dr. Hahn betegnes som »de nyttigste af den gandske Botanik«: 1. Conium, Cicuta maculata. 2. Coriandrum. 3. Centaurium minus. 4. Papaver erraticum majus. 5. Anagallis flore phoeniceo. 6. Absinthium ponticum. 7. Anethum. 8. Verbena. 9. Bardana. 10. Millefolium. 11. Mentha crispa. 12. Buglossa. 13. Angelica sativa. 14. Saponaria. 15. Foeniculum. 16. Polygonum latifolium. 17. Veronica. 18. Fumaria bulbosa radice cava. 19. Qvinque folium majus repens. 20. Bonus Henricus. 21. Lamium album. 22. Trifolium fibrinum. 23. Cyanus segetum. 24. Sanicula. 25. Arnica vera officin. 26. Dracunculus esculentus. 27. Dens leonis. 28. Matricaria. 29. Dulcamara. 30. Bryonia. 31. Linaria. 32. Urtica pilulifera. 33. Papaver sativum album sem. alb. 34. Chelidonium minus. 35. Spigelia. 36. Carduus benedictus. 37. Tanacetum. 38. Marrubium album. 39. Origanum. 40. Melissa turcica. 41. Absinthium vulgare. 42. Caryophyllata flore nutante. 43. Beccabunga. 44. Eupatorium cannabinum. 45. Gramen Parnassi, Hepatica alba. 46. Hedera terrestris. 47. Scordium. 48. Pulegium. 49. Chamæpitys. 50. Geranium Robertianum. 51. Dictamnus albus. 52. Ulmaria Regina prati. 53. Tormentilla. 54. Iris nostras coerulea. 55. Fumaria officin. 56. Belladonna Solanum lethale. 57. Datura Stramonium. 58. Helleborus niger verus officin. 59. Malva vulgaris sylvestris. 60. Alkekengi Solanum vesicarium. 61. Daucus sylvestris. 62. Astrantia, Ostrutium. 63. Agrimonia. 64. Pilosella. 65. Marum verum. 66. Vincetoxicum. 67. Polygonatum Sigill. Salomonis. 68. Nigella. 69. Cyclamen. 70. Flos tunicæ officin. 71. Nymphæa lutea. 72. Acetosella. 73. Santolina. 74. Calendula. 75. Cynoglossum. 76. Althea. 77. Melilotus. 78. Hepatica nobilis. 79. Primula veris sylvestris. 80. Acorus vulgaris Pseudacorus. 81. Caryophyllata flore luteo. 82. Arum, Aron. 83. Mentha piperitis. 84. Genista scoparia. 85. Linum Catharticum. 86. Asarum. 87. Hypericum officin. 88. Scabiosa. 89. Betonica. 90. Branca ursina. 91. Bugula Consolida media. 92. Nepeta. 93. Pæonia mas. 94. Consolida major. 95. Rhabarbarum. 96. Euphrasia. 97. Prunella. 98. Solanum vulgare. 99. Virga aurea sylvestris. 100. Morsus Diaboli. — De danske Navne vil man let kunne finde i en af de Side 78 nævnte gamle Flora'er.

4) Planternes Navne er: 1. Flores Tiliæ. 2. Herba Paris. 3. Balsamita Mentha corymbifera. 4. Melissa citrata. 5. Lithospermum. 6. Hyssopus. 7. Calamus aromaticus. 8. Malva arborea. 9. Erysimum. 10. Ruta. 11. Cochlearia. 12. Argentina, Anserina. 13. Balsamina sylvestris lutea, Noli me tangere. 14. Viola tricolor. 15. Consolida Regalis Calcatrippa. 16. Chelidonium majus. 17. Ranunculus longifolius palustris major. 18. Chamomilla Romana fl. pleno. 19. Matri-sylva Hepatica stellata. 20. Alchimilla Pes leonis. 21. Nymphæa alba

major. 22. Napellus. 23. Valeriana sylvestris. 24. Filix mas non ramosa, pinnulis obtusis. 25. Cichorium. 26. Horminum. 27. Nasturtium pratense, Flos cuculi. 28. Chamomilla vulgaris. 29. Bellis minor campestris. 30. Filix mas non ramosa dentata. 31. Ros Solis. 32. Pulmonaria officin. non maculosa. 33. Helleborus niger spurius. 34. Doronicum radice scorpii. 35. Chamædrys. 36. Hyoscyamus. 37. Cotula foetida. 38. Viola martia odora plena. 39. Polypodium. 40. Borrago. 41. Uva ursi. 42. Verbascum mas. 43. Tussilago. 44. Stoechas citrina. 45. Lycopodium. 46. Terpillum. 47. Foenum græcum. 48. Myrrhis major. 49. Levisticum. 50. Senecio. 51. Gallium luteum. 52. Cuscuta. 53. Carduus Mariæ. 54. Salvia. 55. Lavendula. 56. Polygala. 57. Rhamnus catharticus. 58. Pimpinella sangvisorba. 59. Gentianella. 60. Artemisia. 61. Scorzonera latifolia Hispanica. 62. Bistorta. 63. Aqvillegia cærulea. 64. Parietaria. 65. Filix foemina ramosa. 66. Gratiola coerulea. 67. Papaver erraticum minus. 68. Pimpinella saxifraga alba. 69. Luteola. 70. Lilium Convallium. 71. Sambucus vulgaris. 72. Aristolochia longa vera. 73. Bursa pastoris. 74. Saxifraga alba. 75. Petasites. 76. Nasturtium indicum. 77. Papaver hortense nigrum semine nigro. 78. Fragaria sylvestris. 79. Scrophularia. 80. Enula, Helenium. 81. Absinthium marinum. 82. Antirrhinum. 83. Alliaria. 84. Plantago major latifolia. 85. Equisetum. 86. Abrotanum mas. 87. Nummularia. 88. Oxylapathum. 89. Majorana sativa. 90. Serratula.

⁵⁾ Konsistoriums Arkiv.

⁶⁾ Konsistoriums Kopibog 1790—95. Side 639, Brev Nr. 622.

⁷⁾ Konsistoriums Kopibog 1790—95, Side 639, Brev Nr. 621.

⁸⁾ *R. Nyerup*: Om Bibliothekarforelæsninger paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn . . Kbh. 1815. S. 15.

⁹⁾ D. e.: Medlem.

¹⁰⁾ Om denne Rivaliseren mellem Læger og Kirurger kan f. Eks. læses *Gordon Norrie*: Chirurgisk Academis Historie . . Kbh. 1896.

¹¹⁾ I 1785—1815. Side 97—98.

¹²⁾ Kirurgisk Akademis Deliberationsprotokol I (1785—1815) Side 99—100.

¹³⁾ I Universitetets Arkiv findes en lille haandskrevet Bog: »Specifikation paa det som findes i 1. Academiets (d. e.: Kirurgisk A.) Forsamlings-Sahl 2. do. Archiv-Stue. 3. do. Naturalie-Cabinet. 4. do. Bibliothek-Sahlen 1793«. Heri nævnes (S. 2) bl. a.: »Een Liden brun Casse med Laas og Nøgle, til Planter (Herbarium) samlede og givne af Cancellieraad Hahn«.

¹⁴⁾ Kirurg. Akademis Deliberationsprotokol I (1785—1815) S. 101.

¹⁵⁾ Kirurgisk Akademis Deliberationsprotokol I (1785—1815) Side 104 ff.

¹⁶⁾ *Samme Protokol* Side 106.

- ¹⁷⁾ Kjøbenhavnske Lærde Efterretninger for Aar 1793. S. 606.
- ¹⁸⁾ Additamenta Nr. 335, Folio.
- ¹⁹⁾ *Oluf (ell. Ole) Borch*, 1626—90, dansk Læge og Naturvidenskabsmand. Stifter af Borchs Kollegium for Studenter i København.
- ²⁰⁾ *Thomas Bartholin*, 1616—1680, berømt dansk Anatom.
- ²¹⁾ *Simon Paulli*, 1603—1680, Læge og Botaniker, født i Rostock, virkede i Danmark som Professor ved Universitetet og Livlæge hos Kongehuset.
- ²²⁾ *Jakob Benignus Winsløw*, 1669—1760, bekendt Anatom, født i Odense. Hans Virksomhed falder i Paris.
- Om disse Mænd kan bl. a. læses *Julius Petersen: Bartholinerne og Kredsen om dem*. Kbh. 1898 (med talrige Litteraturhenvisninger).
- ²³⁾ *Kr. Carøe*: Den danske Lægestand. Doktorer og Licentiater 1479—1788. Kbh. 1909. S. 39.
- ²⁴⁾ *Friderici Hoffmanni ... Observationum physicochymicarum selectiorum libri III ...* Halæ. 1722. 4°.
- ²⁵⁾ Hahn var Læge i Køge fra 1730—39 (K. Carøe, anførte Skrift S. 53).
- ²⁶⁾ *Simon Krüger (Crüger)*, 1687—1760. Kirurg, der har spillet en betydelig Rolle i Kirurgisk Academis Historie (Se bl. a. *Gordon Norrie*, anførte Skrift). Maatte 1728 pludselig forlade Landet, da han var blevet udviklet i Hofintriger mod Dronning Anna Sophie, men vendte 1731 tilbage og fuldendte sin Løbebane.
- ²⁷⁾ *Thomas Popelmann (Poppelmann)* var 1727—1738 Regimentsfeltskær i København. Gik 1738 i asiatisk Kompagnis Tjeneste og døde paa en Rejse hjem fra Østen, Skifte 9. Okt. 1744. (Meddelelse af Dr. K. Carøe).
- ²⁸⁾ *Additamenta Nr. 736. 4°* (Optegnelser fra *Simon Crüger den yngres* Undervisning i Anatomi, Aar 1746) og *Additamenta Nr. 760. 4°* (*Simon Crügers* Anatomische Remarquen. Copenhagen 1736. Ud-givet af Dr. K. Carøe 1907).
- ²⁹⁾ *Georgius Hannæus (d. e.: Hahn): Aphonologia seu Dissertatio medica de Aponia ...* Hafniæ. 1684. 4°.
- ³⁰⁾ *A. Kall-Rasmussen: Historisk-topografiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland*. Kbh. 1866. S. 287 ff. (Kall-Rasmussens Hjemmelsmand var Kantor Ross i Maribo).
- ³¹⁾ Er dette falstersk Sprogbrug? — Jeg kender en falstersk Dame, som styrer Hus for en ældre, enlig Herre, hvem hun plejer at omtale som »vor Herre«.
- ³²⁾ *Kall-Rasmussen* siger »97 Aar gammel«. Sml. Note 34.
- ³³⁾ En snurrig Samtale om Kunst (1773) mellem Hahn, Louise Stolberg samt hendes Fader og Broder findes i »*Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie* kreds ... Ved Louis Bobé. III S. 381.
- ³⁴⁾ Idet vi ovenstaaende giver Billedet af Hahns nuværende Gravsted paa Maribo Kirkegaard, skal vi tillige bringe følgende Data efter

velvillig Udskrift ved Kantor Remmer af Maribo Graverprotokol. Begravelsen holdes indfredet paa Kirkens Regning ifølge Stiftsøvrighedens Resolution af $^{30}/_{11}$ 1806. I Jordstykket ligger følgende Lig, der er udtaget af Kapellet*) og nedsat i Begravelsen: begr. $^{21}/_{2}$ 1758, Cancelliraad Hahns ældste Datter. — $^{11}/_{5}$ 1768, Sammes Søster. — $_{/2}$ 1771, Sammes 1. Hustru. — $^{17}/_{2}$ 1789, Sammes 2. Hustru, Ingeborg Karstine, 76 Aar. — $^{15}/_{3}$ 1802, *Cancelliraad, Landfysikus Hahn*, 97 Aar. — $^{25}/_{12}$ 1811, Provstinde Wulff, f. Hahn, 71 Aar. — Senere er nedsat: $^{5}/_{2}$ 1816, Amtsforvalter Lunddahls Søn Carl F. S. ... 71 Aar. — $^{14}/_{8}$ 1822, Købmand Mathias Lange Thune ... 70 Aar. Red.

³⁵⁾ *Niels Simon Bache*, 1748—95, var 1780—93 Gartner ved den botaniske Have paa Charlottenborg. (Biogr. Lexicon.)

*) Det »Hahnske Gravkapel« ved Kirken var opført ifølge Skøde af $^{16}/_{6}$ 1759. Red.

Topografiske Indberetninger fra Lolland 1743—44.

Meddelt ved *Kai C. Uldall*.

I Aaret 1743 paatænkte man herhjemme at udgive en større Topografi over Danmark og Norge. Ideen var undfanget af en Sekretær i Danske Kancelli, Erik Johan Jessen (Schardebøll), og havde vundet Bifald hos Obersekretæren, Grev J. L. v. Holstein, der, efter nærmere at have drøftet Sagen med Jessen, overtalte denne til at paatage sig Værkets Udgivelse. Til Grundlag for det store Arbejde skulde bl. a. tjene en Række Indberetninger fra Amt- og Stiftsamtmænd, idet hver for sit Amts Vedkommende maatte udarbejde en udførlig Beretning som Svar paa et tilsendt Spørgeskema. Disse indkrævedes af Kancelliet 1743. Imidlertid gik dog Arbejdet i Staa, efter at der i en Aarrække var arbejdet med Stoffet. Jessen, der allerede fra første Færd havde næret Betæneligheder ved selv at udarbejde det bindstærke Værk, synes ikke at have magtet den store Opgave. Hans efterladte Manuskriptudkast, ved hvis Udarbejdelse ogsaa er foretaget omfattende historiske Studier, staar i mange Maader højt over Datidens lignende Arbejder, men røber tillige Forfatterens Hang til at gaa i Detailler og til atter og atter at omarbejde det engang skrevne, Svagheder, der i Forbindelse med Jessens Embedsgerning (han blev Generalkirkeinspektør 1746) har virket til, at Værket forblev ufuldført. — Senere tog andre Plannen op, om end inden for noget ændrede Rammer. 1763 udkom første Bind af *P o n t o p p i d a n s »D a n s k e A t l a s«*, der efter Forfatterens Død fortsattes af Hoffmann med *L a n g e b e k s* værdifulde Medarbejderskab.

Store Dele af Materialerne til »Jessen's Atlas« er bevarede, hovedsagelig i Kgl. Biblioteks Haandskriftsamling. Dér findes, jævnsides med Jessens ufuldendte Manuskripter og Amtssindberetningerne, tillige Indberetninger fra Herreder, Birker, Købstæder, Sogne og Herregaarde, idet Amtmændene ifølge Kancelliets Ordre lod det udsendte Spørgeskema gaa videre. Af disse Indberetninger, der indeholder fortrinlige Bidrag til Landets Topografi, er adskillige i de seneste Aar bleven trykt. I det følgende skal meddeles, hvad det hidtil er lykkedes at finde af de lollandske Specialindberetninger — langt fra alle, da en stor Del synes at være gaaet tabt ligesom Amtssindberetningen.

Ved Udgivelsen er Bogstaveringen noget ændret, ligesom Interpunktionen er ny. Der er foretaget enkelte Forkortelser, dog ikke i den Grad, at de til Tider stærkt overensstemmende Besvarelser af enkelte af Spørgeskemaets Poster er beskaarne. Der vil saaledes ofte fra de forskellige Godskontorer høres de samme Klager over skadeligt Vand eller Mangel paa Foder og Græsning, der muligt vil virke lidt trættende, men dog har Værdi som Vidner om, i hvilken udbredt Grad disse Onder tyngede Øen.

Indberetningerne er inddelt i »Poster« i Overensstemmelse med de i 1743 udsendte Spørgsmaal. De enkelte »Poster«s Indhold skal her kortelig gengives:

Post 1. Alm. geografiske Forhold. Overfladeforhold. Jordens Beskaffenhed og Udnyttelse. Udyrket Jord, Sandflugt m. m. *Post 2.* Dyrkede Kornsorter. *Post 3.* Træfrugt. *Post 4.* Saltproduktion. *Post 5.* Dyrehaver. *Post 6.* Stuterier. *Post 7.* Bihaver »og andre saadanne Indretninger«. *Post 8.* »Mineralia og Naturalia«. *Post 9.* Vildt. *Post 10.* Kreatur- og Fjerkræhold. *Post 11.* Havets Produkter. *Post 12.* Milepæle. *Post 13.* Vejrliget. *Post 14.* Sygdomme. Lægeurter og andre nyttige Vækster. *Post 15.* »Indvaanernes Egenskaber, Inclination« og Tal. *Post 16.* Skove. *Post 17.* Øer og Holme. *Post 18.* Fjorde og Vige. Oversvømmelser. *Post 19.* Strømme og Aaer. *Post 20.* Søer. *Post 21.* Kilder, især Helligkilder. *Post 22.* Bække og Moser. *Post 23.* »Klipper og Bjerge« (d. e.: Bakker). Dale. *Post 24.* »Andre Curieusiteter og Mærkværdigheder«. *Post 25.* Havne. *Post 26.* Told- Losse- og Ladesteder. *Post 27.* Kongelige Slotte. *Post 28.* Herreder og Ting-

steder. *Post 29.* Rytterdistrikter. *Post 30.* Grevskaber, Baronier, Stamhuse og Herregaarde. *Post 31.* Antikviteter. *Post 32.* Diallekter og lokale Talemaader. *Post 33.* Sjældne Personnavne.

En Del af de lollandske Indberetninger er dog ordnet efter en yderligere specialiseret Inddeling og har faaet yderligere to »Poster«, der nærmere omhandler Herregaardene og deres Herligheder. For at lette Oversigten er Kancelliets Postering her overalt benyttet. For Købstæderne er en særlig Inddeling, der senere skal anføres som Overskrifter ved hver By. Udeladte Poster er ubesvaret eller besvaret benægtende.

Lollands Sønder Herred.

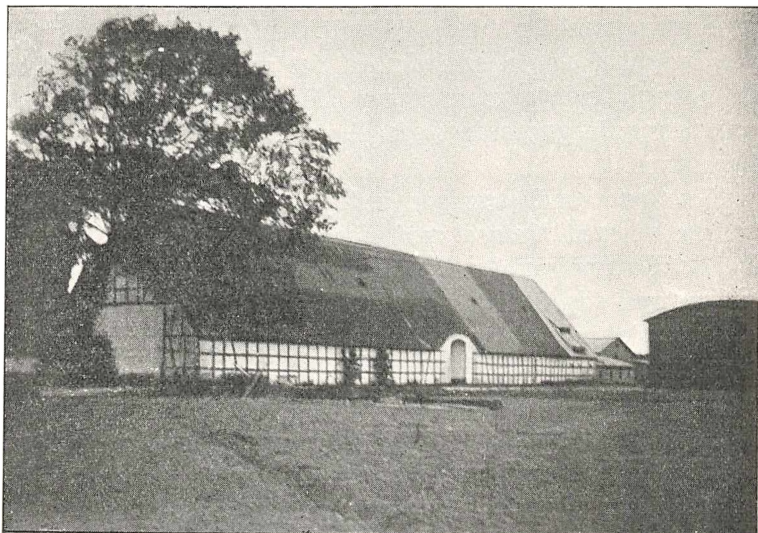
Gammelgaard.

(Indberetning fra S. v. Hatten¹.)

Er samme Gaard — — indrættet ongeføhr *A^o 1596* eller 1597 til en Herregaard af sal. Hr. Lars Grubbe, som efter den Tid var Lændsmand paa Nyekiøbing Slot i Falster 12 Aar og paa Haldsted Kloster i Lolland 5 Aar, som et *Epitaphium* i Ryde Kirke forklarer. Steden, hvor den er bygt og har sit Nafn af, var tilførn efter gamle Folkes Sigelse 2 a 3 Bøndergaarde, som kald[t]es G a m m e l - b y e G a a r d e, hvilke bleve nedbrudte og sammes Hartkorn og Jord henlagt under Hovedgaarden, da Anledningen til samme Herregaards Oprættelse skal have været, at velbem. te sal. Grubbe ejede paa de Tider endel Skove af Eg og Bøg i Nærværelsen af G a m e l b y e, samt en liden fri Gaard, midt i Skoven beliggende, kaldtes H o l m e g a a r d, til hvilken ikke var noget Hartkorn af Aggerjord, hvorover de lode samme afbryde og forfløttede Bygningen, saaledes som beskrevet er, da derefter Tid efter Tid blev tilkiøbt Bøndergods og derunder lagt tillige med Skovene²).

Efter sal. Lændsmand Lars Grubbes Død har samme Gaard været tilhørende en hans Søn i Jylland, Erich Grubbe³), efter hannem Hr. Palle Dyrø⁴), efter ham Cancellieraad Jørgen Ahrenfeld⁵), som solgte

Gaarden til sal. *Obrist* Friderich Lützow⁶⁾ A^o 1696 d. 3. *Junii*, efter ham sal. Hr. Schoutbynacht Henrich Brandt⁷⁾ været Ejere A^o 1733, efter ham nu værende Ejere og Herskab, Hr. Conferentzraad Chri-

Kornladen paa Gammelgaard, nedbrændt 1914.

stian von Støcken⁸⁾, som samme bekom 1736 *in Maii* (!), af hvilke Ejere velbem. te sal. Hr. Lützow og *Familie* har aldeles ladet Gammelgaard ombygge og hel beqvemmelig indrætte som saa:

Borgegaarden bestaar af 3de Længder Huse; deraf er opbyggt A^o 1714 a 1715 et det store Vaaningshus i Nord, 29 Fag, een *Etage* Bindingsværk, men med en vigtig (d. e.: svær, vægtig) *Fundament* af hugen Kampesten. *Logementerne* ere mange og hel ved *apterede* (d. e.: indrettede). De andre 2de Huse i Øster og Vester, bestaar og af Bindingsværk, een *Etage*, som er af sal. Grubbes første gammel Bygning.

Ladegaardens Huse er og af sal. *Obrist* Lützow indrættet og af nye opbyggt forhen A^o 1707, hvoriblandt be-

findes en Kornlade i Synner, 50 Fag Bindingsværk, som regnes med en de bedste og berømmeligste i Lolland i Henseende til dens vigtig (d. e.: svære) og *égale* Bygning af *extraordinair sorterede* pommerske Furtømmer indvendig og Egetømmer udvendig. De øvrige Ladegaardens Huse er alt af Bindingsværk og mindre i Bygten, er ellers hel beqvem og reel indrættet og det saaledes, at der er 2de Gaardspladser hver for sig indbygget, undtagen i Nord, paa det den fri Indseende fra Borgegaarden, som ligger lige derfor, derudi den kan have.

Situationen anbelangende ved Gammelgaard, da falder samme af egen *Naturel* med *Boscage* (d. e.: Busketter) og Vand. Samme kortelig at beskrive bestaar udi følgende: 1. Er der ved slig Stedets egen Beqvemmelighed og ved Gaardens første Indrætning opkastet runden om Hovedgaarden store Graver, og i saa Fald er 2de Vindbroer, den ene paa den synner Side til Indkiørselen i Borgegaarden og den anden, lige imod, paa den norder Side det store norder Vaaningshus ud til Haugen. 2. Foruden bem.te Graver om Borgegaarden er og en lang Fiskepark paa synner Side, som stedze har Tilflod af et Vandløb fra Landet af og saaledes Gang igiennem Gaarden, saa at Borgegaarden og Ladegaarden, som dog ligger hverandre nær paa 24 Favne, er adskilt ved 2de Vand og 2de Broer. Runden om Borgegaarden, tæt og nær derved, er adskillige Fiskeparker og *Boscage* af Elle og Hassel. Lige for Borgegaardens Bygning i Nord er en stor Frugt- og Lysthauge og ellers Østen derfor, som adskilles ved en stor Grøft, ligger en artig Skovlund, som af gammel Tid kaldes *Fruens Deilighed*. Derudi findes endel gode Egetræer, dog ej af nogen Mængde at regne, saa og derudi endel Underskov af ung Vext, saasom Asker, Hassel og Tjørne. Samme Lund er ellers mesten Engbond.

Endskiønt det er rart (d. e. sjældent) paa Synneregnet eller — siden af Lolland at have godt Vand, formedelst det bliver til og fra blandet med det salte Vand, der saa mange Steder har sit Indløb fra Stranden, saa dog haves den Herlighed, at alt det gode Forraad af Vand og Vandsteder, som

efter bem.te Forklaring haves ved Gammelgaard, er særdeles ren og angenem, da dog samme er Væld, som ikke har Afløb, uden alene foran meldte Rænde og Vandløb neden ved Lade-gaarden.

Post 11.

Fiskerie af Karper, Giæder, Aborre, Carusser og deslige kan stedse haves til fornøden Brug — —, naar samme kan *conserveres* for Oddere.

Post 16.

Skovene til Gammelgaard for nærværende Tid er følgende:

1. En liden Egeskov $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvei herfra Gaarden, kaldes *H o l m e*, er Enemærke og med Gierde indheignet. Derudi findes Mengde af Egetræer, dog maadelig af Vext, til forefaldne Brug ved Gaard og Gods, dernest Mengde Underskov af Elle, Hassel og Tjørne og deslige til Heigning. Er ellers af Begreb (d. e.: Størrelse), at derudi kan græsses om Sommeren 100 Stk. Kiør.

2. En *dito* Enemærkeskov indbegrebet i forrige, allene adskilt for sig selv og med Gierde indheignet, kaldes *K o e h a u g e s k o v e n*. Er noget større og mere i sit Begreb end forrige. Derudi findes god Bøgeskov, saa at med Forsyn er fuldkommen Forraad for Gaard og Gods i mange Tider; Underskov falder derudi af Elle, Hassel, Tjørne og deslige til Heigning, og det i Overflødighed; dog er alt af ung Vext.

3. En Skov tæt Østen ved forrige, kaldes *S t i e b a n k e n*, ej indheignet; derpaa nogle faa Bøgetræer og ej videre. Græsningen er fællig med omliggende Byer.

4. Ved samme Koehauge og Stibanke Skove ligger *R y d e F æ l l e t s s k o v*, som er temmelig forhugget; bestaar dog endnu af en god Mængde Bøgetræer og nogle Egetræer. Derudi er lodtagen og fællig Grevskabet *C h r i s t i a n s s æ d e*, *Ø l l i n g s ø g a a r d* og *G a m m e l g a a r d*, dog ej afgjort, hvad enhvers Del er derudi. Græsningen tilhører omliggende Bønder.

5. En Skov, kaldes *H o v b y e* Skov, $\frac{1}{2}$ Mil fra Gammelgaard, bestaaende af faa Egetræer men Mængde Underskov af Hassel og Tjørne til Heigning. Samme er ikkun maadelig

af Størrelse. Er afdelt i Skifter til 6 Bøndergaarde *ibidem*. Udi samme Skov er B a a d e s g a a r d endel tilhørende, ligeledes skiftevis til nogle Bøndergaarde henlagde *ibidem*. Befinte Skov ligger vel høit, og paa Synnersiden gaar Stranden derpaa.

6. En Skov, kaldes S y n n e r S k o v e n, $\frac{3}{4}$ Mil fra Gammelgaard, bestaar af 2de smaa afdelte Skifter til en Bøndergaard i E g g e b ø l l e. Derudi findes nogle maadelig Egetræer, ellers Forraad til Bondens Brug af Heigning, saasom Hassel og Tjørne.

Flere Skove henhører ikke under Gammelgaard for nærværende Tid, men i forrige Tider og ved Gaardens første Indrætning skal der have været langt mere, som ved Tidens Længde er afhugget og endel paa anden Maade bleven fraskilt.

Post 34.

Herligheder til Gammelgaard findes fornemmelig at anføre: 1. at derunder henhører 5 Kirker med *Jus patronatus* og begge Tienden til enhver Kirke, som af L a n d e t, R y d e, G u r e b y og S c h o v l e n g e Kirker under Aalholms Amt, Synner Herred og A a g e b y e K i r k e under Aalholms Amt, Fugelse Herred — — ; ligeledes haves Kongetienden af G r æ s h a u g e S o g n, i alt elleve enkelte Tiender. 2. Er til Gaard og Gods Birkeræt for sig self, som holdes paa Gaarden hver Onsdag.

Gammelgaard d. 24de *Febr.* 1744.

Gottesgabe.

(Indberetning fra Forvalter Bek).

Post 2.

I Landet (d. e.: Lolland) saaes Hvede, Rug, Byg, Ærter, Lentzer, Bønner, Hamp og Hør saa og et Slags Ærter, kaldis Lollandske Rosiner, men ellers et Slags graae Ærter. Og *producerer* Landet saa meget af de fire første *Sorter*, at deraf til fremmede kan selgis.

Post 3.

Æbler og Pæretræer med Kirsebær og Blommer findes de fleste Steder; og kan undertiden blive saadan Vext, at deraf kan selgis. Kan og pærses Most af de tvende første *Sorter*, og de tvende sidste tørris til Husbehov. Førend de haarde Vintere var¹⁸), fandtes her og der Valnød- og Morbertræer, mens [er nu] mestendels udgaaet.

Post 4.

Indvaanerne køber Salt og ej gjør Salt.

Post 5 og 6.

Til Gottesgabe er ingen Dyrehauge, mens en liden indlugt Skovhauge, der ligger til en Bundegaard i *Jordberg*. — Til Gaarden er ingen Stutterie.

Post 7.

De Bønder, som maatte have Bier, søger derefter med Flid, thi Voxet kan de selge, og Honning blendis til Mød, der og giøris i Penge.

Post 8.

Mineralia vidis ikke, undtagen Landet over alt er lerret.

Post 9.

Der falder Hiorte (d. e.: Kronhjorte) Hinder, Daa- og Raavildt, Harer, Reve, Maar, Egner (d. e.: Egern), Pindsvin, Vesler og Lækatte. Og skikkis til *Khafn*, dels af det ædendes fra adskillige Herregaarde, saa at man deraf kan slutte, at Landet haver nogenlunde Forraad. Fuglevildt er bestaaende af Svaner, Giæs, Ender, Brokfugle, Holtz- og Maysnepper, Reinsporrer og Strandspurrer; Ørne, Raune og Skader findes og, mens især Mengde af Krager, som gjør stor Skade paa Halmtagene. *Insecter* falder ikke synderlig paa denne Kant af Landet, undtagen Peder Oxes Frøer (!), som tuder, saa og Oldenborger om Foraaret, som gjør megen Skade paa Frugttræer, Pile og Olden. *Item* Jordrotter i Mengde, som gjør overmaadig Skade paa Kornet i Laderne.

Post 10.

I Landet (d. e.: Lolland) er Hæste, Stude, Kiør, Faar og Svin, mens af Bester kan ej synderlig nogen Ophægning være, formedelst Mangel af Græsning, saa Landmanden idelig maa kiøbe Mengde af Bester. Stude og Svin er det, Landmanden paa sine Steder tager en Skilling af, og findes her og der vel Hollenderier ved Herregaarderne men ej af den *Inte[r]jesse*, som andre Steder.

Post 11.

Havets *Producter* er Aal, Taarsk, Abore og Flyndere, mens i Mengde Sild, som Indvaanerne ej vil have Umage selv at fange, mens Femmerne og Æreboerne (d. e.: Ærøboerne) indfinder sig under Landet |: ungefehr paa disse Tider af Aaret (d. e.: August—September) :| og fanger Silden, som igien af Landets Indbyggere bliver kiøbt, og saaledes lader fremmede tage den *Profit*, de selv kunde fortiene.

Post 13 og 14.

Luften og Veyrliget falder her temmelig usundt med tyk og taaget Luft om Efter- og Foraar. Og holdes Foraarstaa-ger mest skadelig for Mennisker og Hafsøeg (d. e.: Havsug?, Blæst fra Havet) med Regn skadeligt for Korn og Træers Vext. — Den *l o l l a n d s k e F e b e r* er bekiendt, der mesten udfalder til hidsig Svaghed eller saakaldet Trediedagsfeber, som ikke er smitsom. — Her falder dels i Mengde Malurt, *Hypericon*, Tusindgylden og Hylleblomster. Om dette kan være en *Preservativ* til *Nationens* Svaghed, faar *Medici* at *raisonere* om. Ellers *producerer* Skovene, hvor nogen [ere], Forraad af Jordbær og *Lillecomvall*, ja paa sine Steder gode *Asparres* af samme Smag som de, der voxer i Haverne. *Schampeon* (!) findes og i Egnen. Saa voxer og paa sine Steder i Landet Ingescher (d. e.: Engskær), der brugis til Farverie.

Post 15.

Indvaanernes Egenskab og *Inclination* angaaende, da, saavidt Bundestanden er betreffende, ere de gode Agermænd.

Falder mest smaa af Vext og *inclinerer* ej synderlig til videre end at dyrke Jorden.

Post 16.

Til Gottesgabe er ej nogen Skov uden den forhen meldte liden Skovhave, der bestaar af gandske unge Æge og Bøgetræer samt Aske og Asper og er i Breden et halv og i Lengden et helt Bøsseskud.

Post 17.

Under Godset *sorterer* en Ø, kaldet Yde, som er *matriculeret* Jord til Gottesgabe Bønder i *Westernis*, men formedelst Mangel af Græs er denne Ø for ungefehr 10 Aar siden udlagt til Græsning for Bøndernes Creature. Øen er ellers gandske omflødt med Vand, og [er] ei andet derpaa end det Græs, som groer. — Endnu er en Ø, kaldis *Alboe Land*, Gottesgabe tilhørende, der ligeledis brugis til Græsning og ej tienlig til andet, formedelst det vilde Hav gaar langs Landet paa den ene, og smaa Skierer paa den anden Side gandske omflyder Landet. Desuden er det lutter Sandjord, som ej til andet er tienlig. Paa dette Land eller Ø boer tvende Husmænd, Gottesgabe tilhørende, som ere Lodsmænd for fremmede, som dér i Havnen kommer og agter sig til *Nachschou etc.*

Post 18.

De Floder og Indløb i Landet, som mest beskadiger Jorden, kommer i denne Del af *Beltet* ind ved forbem.te *Alboe* og gaar igien om ved *Nachschou*, hvor Stranden helt frem til begge Sider gjør ofte stor Skade baade paa Korn, Hø og Engbond — —.

Post 19 og 20.

Paa dette Gods findes ingen Strømme og Aær. Eiheller ferske Søer — —. Mens til Gaarden er Damme, som til maaelig Brug giver Karper og Karusser.

Post 21.

Her paa Godset er en Kilde, kaldet *Cappels Kilde*, hvorved er en tillaaset Blok. Vandet i denne Kilde er meget *delicat* og skal af sig selv være af Jorden udsprungen. Til

denne Kilde kommer hvert Aar St. Hansdag mange Mennesker, som bruger Vandet og giver Penge i Blokken, der siden til fattige Mennesker uddelis. Kilden er ellers beliggende ved en Mølle i Gottesgabe Mark, kaldis *Cappels Mølle*.

Post 22 og 23.

Her paa Godset findis ingen Moratzer eller Kiær, som kan igiennemskiæres til noget Brug. — — Findes alle Marker slette (d. e.: jævne) ligesom en Eng, undtagen en stor Høy, i *Barnhøys Mark* liggende imellem *Siunchebye* og *Jordberg*, kaldis *Barnhøy*, hvorpaa nu pløies og saaes.

Post 25.

Her paa denne Kant af Landet findis en god Havn, kaldis som før er meldt *Alboe*.

Post 32.

Lollandsk Maal kommer næsten overens med det sjællandske. Det Ord *rart* nefnis ligesom en Ting er godt^o), og det Ord *struende* bemærker, hvad man nødigt vil til. Det Ord *bitte* er: lidet.

Post 33.

Navnene, som her omkring falder, ere *Hans, Christian, Lavs, Rasmus, Peder, Povel, Jens, Jeppe, Anders, Mickel, Niels Jørgen* og *Christopher*. Imellem kan og findis Navn af *Thor, Hallen, Tønnes, Carl, Frands* og *Iver*.

Qvindekønnet ere *Maren, Karen, Anne, Birte, Giertrud, Else, Sophie, Kirsten, Boel, Elisabeth, Frochoe, etc.*

Post 34 og 35.

Hertil Godset findis ingen Kirker at være tilhørig. — Gottesgabe tilhører Herr. *Major Carl Friderich von Pløtz^o*) og er bygt af højben. Hr. *Majoren* ungefehr 1728. Gottesgabe d. 31. *Aug. A.o* 1743.

Rudbjerggaard og Fredsholm.

(Indberetning fra Forvalter Junghans¹¹).

De her udeladte Poster vedrørende Egnens almindelige Beskrivelse er enslydende med Indberetningen fra *Gottesgabe*, der synes at være Afskrift af denne.

Post 5.

Til Rudbjerggaard findis en Dyrehauge paa 100 Stk. Daa-vildt og til Fridsholm en *ditto* paa 30 Stk.

Post 6.

Til Gaarden er 4 a 5 Stk. *Stutteriehopper*, som nyelig er anlagt, og derfor ei kan vides Fordelen. Dog synes det at være ingen eller liden Gevinst ved *Stutterie*.

Post 9.

Foruden hvad meddelt er under *Gottesgabe*:

I Fridsholms Skove falder Heirer, saa at man en Tid af to Timer kan døde nogle Snese.

Post 16.

Rudbjerggaard og Fridsholms Skove kaldes almindelig *Sønderskov*. Den bestaar af *Ægetræer*, mesten ung Skov, en Mil Veys i Længden og $\frac{1}{4}$ -Veys og mindre i Bredden. I samme Skov findes Asker, Asper, Hasler, Linder, Skovavild (d. e.: Vild Æble), Benved, Nauver (d. e.: Navre, Valbirk) og lovlig Underskov, mens ikkon en 5 a 6 Bøger og 2de Birker. Hyl er overalt. Saa findes en temmelig god Pileplantning paa disse Godser.

Post 17.

Under Godset *sorterer* en Ø, kaldet *Store Weiløe*, som er *matriculerit* Jord til omliggende Bønder i *Westenskov Sogn*. Herpaa findis kiøn, ung, opelsket Ege- og Lindeskov. Endnu er en mindre Ø, kaldet *Liden Weiløe*, hvorpaa er en ung, opelsket Skov og er Fridsholms Hovedgaards Gresning. Videre en Ø, kaldet *Baunholm* (!), og en liden Ø, *Trelholm*, som ligeledes er

Gresning. Alle uden Beboere, uden et Skovhus paa Weiløe. Kan ei heller vere Beboere. Mens endnu er en Ø under Fridsholm, kaldet Steensøe i gl. Dage, nu Byllovsøe¹²); er af 15 Td. Hartkorn, hvorpaa er en liden Ladegaard og beboes af en Hollænder (d. e.: Forpagter el. Bestyrer af Kreaturholdet). Denne Ø haver ellers verit som en *Defension* i fordums Tid for Nachskou, da den var en Festning.

Post 20.

— — Til Gaarderne ere Damme, som til maadelig Brug giver Karper, Karusser, Aborre, Geder og Aal.

Post 23.

— — En stor Høj i Sønderkov kaldes Magle Høi, som i gl. Tid skal vere brugt til Bavne.

Post 33.

Foruden de under *Gottesgabe* anførte Navne:

Imellem kan findes Navne af: Boe, Tyge, — —. Qvindekønnet: — — Ide, Løche, Valborre, Aadslø, Wivecke, etc.

Post 34.

Hertil Godset findis en Kirke kaldet Tillitze, hvortil Herskabet haver *Jus vocandi* (d. e.: Kaldsret).

Post 35.

Rudberggaard og Fridsholm tilhører Hr. *Capitain Caspar Fridrich von Büllow*¹³). Rudberggaard er bygt af en Herre ved Navn Knud Rud Anno 1606¹⁴) og stedse haft det Navn, saa lunge man ved at sige. Friderichsholm er bygt 1634 af en daverende Eiere og Herre Hartvig Passow¹⁵). Gaarden har og stedse haft det Navn.

Rudberggaard den 19. *Augusti* 1743.

Søllestedgaard.

(Indberetning fra Forvalter Byssing¹⁰).

Affatteren indleder med en Undskyldning for Indberetningens Ufuldstændighed, hvilket dels skyldes, at hans »Herskab, H r. L a n d s d o m m e r R i e g e l s e n¹⁷« først nylig »er bleven Ejer af Gaarden, dels af Godsets Papirer er bleven skjulte i forrige Besidderes Stervboe og *Fallitboe*«.

Post 1.

angaaende, da kan Godsets Grændser formedelst dets Blanding med andre Godser ikke fastsættes til nogen vis Strækning, da det ligger blandet med Øllingsøgaard, Gammelgaard, *Baroniet Jullinge* og *Wintersborg* deres Bønder og det udi otte *differente* Byer, dog ingen af Bønderne saa vidt *separeret* fra Hovedgaarden, at de uden deris Skade jo kan forrette Hoveriet — —.

Angaaende Gaard og Godsets *Situation*, da har det den Beskaffenhed som hele Landet (d. e.: Lolland), at der kan tvivles om det ligger mere paa Land end i Vand, da det Vinteren igiennem er fast opfyldt med Vand og Moratzer, hvorudover det er Landmandens fast idelig og største Arbeide at holde Vandet fra Jorden ved at grave Vanddiger og Grøfter samt at vedligeholde de gamle, desaarsag denne Gaards *Fundatores* (d. e.: Grundlæggere) ved dens Anlæggelse har iagttaget ikke alleniste at lade grave Diger rundt omkring Gaardens Marker, mens endog at lade skiære en Grøft midt imellem hver Mark, hvortil alle Vandrender fra Agerne haver deres Udløb. Det ellers saa priselige og for Jorden meget nyttige Værk har dog ikke sit fulde Øiemed, i Henseende at fremmede Godsers paagrænsende Bønder lader Vandet stemme hos sig, hvorved det hindres fra sit videre Udløb. — Strømme, Aær og Søer findis her ikke, men destoværre Mængde af Moratzer.

Al den Skov, der findes paa Godset, er den til Gaarden underliggende liden Skov, som ikke engang er tilstrækkelig, naar den skal holdes i Hævd, til at forsyne Gaard og Gods med fornøden Bygning og Hiultømmer, end sige at Bønderne deraf kan have fornøden Ildebrændsel, og som det er en af

de store *Inconvenientzer*, som betræffer Lolland og i Synderlighed en Del af de i Haldsted Closters Amt beliggende Gaarder, saa sker derved, at Bonden udi haarde Vintere lider ofte en ubodelig Mangel paa Foring, der for at *suplere* den Mangel paa Brænde maa gribe til Foret, som han dog saa høieligen behøver til Creaturets Føde og Jordens Giødskning.

Ovenmeldte liden Skov bestaar mest af Bøg, Aunbøg, liden Eg; er ellers frugtbar og beqvæm Skovgrund.

Tørveskiær findes her ikke paa Godset og ikke heller dertil lader sig anse nogen *Apparence*.

Jordens Beskaffenhed anlangende, da er det en sterk sid og leragtig Jord og derudover *difficil* og vanskelig at behandle — —, dog er det i Almindelighed temmelig frugtbar, naar den kan faa sin behørig Drift. Der ligger flere ilde (d. e.: ørkesløs, ledig) med udyrkede Jorder, som kommer vel fornemmelig af den store Mangel af Hæste, Landet *laborerer* (d. e.: besværes) af, og hvorved de omliggende *Provincier* tager en stor Fordel, og som Landet (d. e.: Lolland) har Mangel af Høe og Græsning, kan de ingen selv tillægge dem, da de neppe kan underholde dem, som de uforbigiengelig til deris Avlings Drift behøver. Desuden at de smaa Hæste, som føris fra de andre *Provincier* er muligt ikke Foder bevaandt, som Bonden her efter sin Leilighed kan afstedkomme, ikke heller af den Styrke til at udstaa den sterke Pløining, som her i Landet frem for i de andre *Provincier* uforbigiengelig behøvis til saa sterke Jorder. Forudemdis (!) er de fremmede Hæste forhen udmattet af Arbeide, førend der hér indføres at selges, hvilket gjør, at Bonden ofte maa idelig og dyre kiøbe Hæste, og som gjør, at mange Jorder maae ligge udyrkede. Og var at ønske, herimod maatte være at opfinde et for Landet saa høinødvændig Middel.

Heromkring findes 2de Heder, som løber ved hver sin Side af Gaardens Enemærker, som kaldis Hellinge og Trulsebye Heder og er et fellets Overdref for de paa-grænsende Bønderbyer. — Noget besynderlig Slags Jord vides ey. Sandflugt eller Flyvesand i Landet er Gud ske Lov ikke.

Post 2.

Voxer her paa denne Egn mest Hvede, Biug, Erter, lidet Rug, efterdi Jorden er bedst beqvem til Hveden, og hvoraf der selges den største Mengde, thi som intet Rug saaes, uden hvis til Husholdningen nødvendig forbruges, bliver deraf lidet eller intet udført. Bygget, saasom det er det nyttigste Korn til Husholdningen, bliver en stor Del *consummeret* i Landet og endel maa *reserveris* Bonden til Føde og Sædekorn, saa deraf ikke udføres i saa stor Mengde. Jorden giver overflødig Erter, hvoraf een Mark besynderlig aarlig bliver saæet og hvoraf udføres endel af alle Slags.

Post 3.

Frugthauge er ved Bonden lidet af og neppe beflitter sig paa saa megen Frugt, som han kan behøve til sin Brug. Ved [Hoved]gaarden haves saa megen, som til Fornødenhed udkræves, mens ikke til at giøre *Profit* af.

Post 5 og 6.

Angaaende Dyrehauger da forbyder Mangel af Græsset saavelsom den dertil udfordrende overflødig Heining slig at holde, ligesom og Mangel paa Høebiæring og Græsning ikke tillader Stutterier.

Post 7.

Naar en Bonde har 2 a 3 Bistader, bekymrer han sig ikke fast om mere, ihvorvel det var at ynske, at Bonden mere var for at lægge sig Vind paa saa fordelagtig et Dyr, der koster intet og belønner den liden Tilsyn overflødig.

Post 8.

angaaende, da har Landets nedrig og lauge *Situation* ikke tilladt Indbyggerne andre *Miner* end de, som ved Korn og Kiærne skal omsmeltes og giøres i Penge, thi andre *Mineralia* og *Naturalia* vides ikke, at Jorden hér *producerer*.

Post 9.

De Slags Vildt, som efterspørges, er af 4-føddet Raadyr

og Harer, af Fuglevildt Eller (Ænder?), Giæs, Brockfugle, Kramsfugle, Maysnepper og Reignsnepper, Agerhøns; har tilforn været endel, men formedelst næst forbigangne haarde Vintre fast alle uddøde¹⁸). Dog af alt dette er det Harer og Fuglevildt, som findes hér i mest Mængde.

Post 10.

Af tamme Dyr er Faar og Svin de Creaturer, som gjør mest Nøtte i Husholdningen og som mest læggis Vind paa, hvoraf lidet bliver tilovers at gjøre udi Penge.

Post 11.

Denne Gaard og Gods tager ikke nogen synderlig Fordel ved Havets *Producter*, da de ikke grænser nogen Stæder til Stranden uden ved nogle smaa indløbne Bekke ved 2de Byer, hvor Bønderne paa deres Marker dog mere *incommoderis* paa de opstigende salte Vande, end at de igien *soulageris* (d. e.: trøstes) ved nogen Slags Fordel af dets *Producter*. Den eneste liden Fordel, der haves derved, er, at til den ene Bye, Ullersløf, fanges nogen faae Aal og ved den anden, Ohre kaldet, fanges i Foraaret udi Strandbekken, naar Saltvandet er udløbet, endel Strandaborer, hvoraf endel til Gaarden er forfløttet i fersk Vand og dér har *conserveret* sig.

Post 16

angaaende, vides her ikke af nogen Jagtpæle uden paa Trulsebye Felletsskov og i A beds Hauge, til Knuttenlund henhørende, som afpæler Fælledsjagten fra Knuttenlunds Skove.

Post 18

anlangende, er herom intet at røre, saasom sligt heraf findes uden for saa vidt et Indløb fra Havet, som løber forbi N a c h s c h o u omkring ved P r a m h o l m, der ved Høivande meget *molesterer* 2de derved grænsende Byer, idet de ofte borttager baade Græs og Korn paa Jorden. Sammes Indløb er af saa stor Etendue og Aar fra Aar skiærer jo mere og mere ind i

Landet. Om samme paa nogen Maade var at dempe, skedi derved en stor Nytte.

Post 21.

Søer findes her ikke. — Mærkværdige Kilder vides her ikke, mens endel smaae Kiærer og Bekker, som dog mesten ere udtørrede om Sommeren. Men af de Moratzer og Moser, som ved igiennemskaarne Render kan udtørres og gøres til Ager og Eng, findes her endel hisset og her.

Post 20—22.

Landet er alt for sidt og nedrig til, at der skulde findes Klipper, Bierge og Dale.

Post 30.

Anlangende Bygningen, da har den i fremfarne Tider været i temmelig god Stand, mens formedelst Mangel af Beboere bleven endel brøstfældig. Alhuset tilforn 2 Stok, nu 1 Stok høj, hel omringet med en bred og dyb Grav, der fra den Side af Gaarden (d. e.: Gaardsiden) er opmuret med store Kampestenene.

Af hvem Gaarden [er] først *funderet* og anlagt vides ikke. Den eldste *Familie*, man har kunnet udforsket, der har beboet, har været en *Stensen*¹⁹⁾. Ao 1666 har *Obristlieutenant* og *Commendant* udi *Nachschou Jacob Gieveche*²⁰⁾ haft den i Eie, og af ham er bleven solgt til *Andreas Timpf*²¹⁾, hvorefter den Ao 1690 er bleven solgt til Stiftamtmand *Hendrich Uldrich Lützou*, der igien magelagde den med Kongen imod *Bispensøe*, nu kaldet *Uldrichsdahl*²²⁾. Andet Nafn end den nu haver, vides ikke — —.

Søllested Gaard den 2den *Januari* Ao 1744.

Arninge Sogn.

(Indberetning fra Sognepræst Sidelmann²³⁾).

Indberetningen har knappe Svar paa de enkelte Spørgsmaal og indeholder ikke stort af Interesse. Der klages, som sædvanligt, over Mangel paa Skov og Græsning, over Oversvømmelser og fugtige Jorder. Hvede saas mest. Kun faa Frugttræer »formedelst den sterke

Kulde og Storm, som ved Strandsiderne er«. Rudbjerggaards 2 indhegnede Dyrehaver er de bedste i Amtet. Mange Kreaturer kan man ikke holde; tilmed maa Foderet ofte bruges til Brændsel. Lidt Aal fiskes. Ved Landevejen findes Milepæle, »men Torveveje og Sogneveje ere i slet Stand«. Sjældne Ord og Talemaader høres ikke i Sognet, »thi hvad gemene Mand (d. e.: Almuesmand) i saa Maade forandrer kan ikke eragtes værd at antegne«.

Post 21.

Ved Cappels Kirke er en Kilde og ved Halsted en, som af mange gives (d. e.: ofres) til, og sigis at være til Sundhed.

Arninge Præstegaard, d. 4. Sept. 1744.

(Fortsættes.)

Noter.

1) Søren v. Hatten, Forvalter paa Gammelgaard fra 1736 til 1. Maj 1762, da han afløstes af Christopher Berthelsen.

2) Laurids Grubbe, f. 1561 † 22. April 1639. G 1) 5. Marts 1598 m. Dorthe Axelsdatter Urne (f. 1566 † 1600), 2) m. Anna Villumsdatter Sparre (f. 1577 † 1653). Blev 1604 Landsdommer i Lolland-Falster, med hvilket Embede fulgte det lille Hovgaard Len i Lollands Sd. Herred. 1616—27 Lensmand paa Nykøbing og Aalholm, 1627—32 paa Halsted. Gammelgaard synes han i d. m. delvis at have faaet ved Arv. Foranstaaende Indberetning er ikke ene om at berette, at Laurids Grubbe var den første, der oprettede Gammelgaard til Hovedgaard, men, som Teksten ogsaa oplyser, maa det forstaas saaledes, at han opførte ny Hovedbygning og samlede Gaarden af den ældre Sædegaard Holmegaard samt nedlagde Fæstegods under Hovedgaarden. Denne forsvundne Holmegaard, hvorom Stednavnene Holme Skov (jfr. S. 101) og Holmemark vidner, har utvivlsomt været det H., hvortil flere Generationer af Slægten Mylting i 15. og 16. Aarh. skrev sig. Et Medlem af denne Adelsslægt, Claus Jacobsen (Mylting) til Gammelbyggaard, var 1562 Slotsfoged paa Nykøbing. Slægten skrives saaledes baade til Holmegaard og Gammelbyggaard, af hvilke i d. m. den første er opslugt af nuværende Gammelgaard. Det samme antages i Alm. ogsaa om den anden, men det er sandsynligere, at denne blev opslugt af Rudbjerggaard og havde Navn af Gammelby i Tillitze Sogn; thi i en Præsteindberetning derfra 1755 hedder det: »Der har ellers fra gammel Tid været et Herresæde i Gammelbye, kaldet Gammelbyegaard, som nu er lagt under Rubergaard, for-

nemmelig i Frue Øllegaard Pentzes Tid« (Kall 4° Nr. 377, II, Blad 192 f.) Angaaende Holmegaard og Gammelgaard i Ryde Sogn hedder det i den tilsvarende Præsteindberetning fra 1755, at Gammelgaard er »funderet« af Laurids Grubbe, »hvis Vaaben og Navn saavel som hans Frues findes endnu paa en gammel *Camin* paa Gaarden. Man vil ellers foregive, at Gammelgaards Hovedgaards Bygning ikke har været dér af Begyndelsen, som (d. e.: hvor) den nu staar, men at den har været bygt i Skoven og paa den anden Side af Ryde By, hvor endnu er at finde en gandske *complet* Stengrundvold til et stort Hus, tilligemed tvende stensatte Kieldere, med Graver (d. e.: Grave) eller Parcke omkring« (l. c. Blad 172).

³⁾ Erik Grubbe til Tjele, Gammelgaard, m. m. (S. af ovennævnte Laurids G. i andet Ægteskab), † 27. April 1692. G. 8. Marts 1635 m. Maren Iversdatter Juul († 1647). Studerede 1622—27 i Leipzig og Leiden, blev senere Hofjunker og 1634—49 Lensmand paa Aarhusgaard, 1649—51 paa Lund i Mors. Var 1643 Kornet i jysk Rostjeneste. Hans to Døtre var gift med Gammelgaards to følgende Ejere.

⁴⁾ Palle Dyre til Sindinggaard, Trinderup, Norbeg og Gammelgaard, dræbt 18. Februar 1707 i Holstebro som Slægtens sidste Mand. G. ¹⁾ m. den berygtede Marie Eriksdatter Grubbe, fra hvem han blev skilt ved Dom 1691, ²⁾ m. Margrethe Rodsteen († 1747). Justitsraad. 14. Januar 1682 fik han (og Marie Grubbe) tilskødet Gammelgaard af Svigerfaderen, Erik G.

⁵⁾ Jørgen Arenfeldt, f. 14. August 1644, † 20. Marts 1717, G. ¹⁾ 1675 m. Anne Marie Eriksdatter Grubbe (f. 1648), ²⁾ m. Ellen Kristine Lavridsdatter Below (f. 1652, † 11. August 1724). Kancelliraad 1691, Etatsraad 1697. Købte eller arvede Gammelgaard efter ovennævnte Svoger og ejede desforuden Basnæs, Tjele, Vingegaard, Hjermitslevgaard, Krogsgaard og Rugaard, hvilke han alle satte overstyr med Undtagelse af den sidstnævnte.

⁶⁾ Friderich Lützwow, † 1710. G. m. Dorothea Magdalena v. Harstall (f. 1677, † 1743, begr. i Græshave K. 17. April). Kejslerlig Artilleriøverst. Købte Gammelgaard af ovennævnte Jørgen Arenfeldt 3. Juni 1696, og opførte el. ombyggede Gaarden. Lod 1708 sine 5 Kirker, nemlig Ryde, Landet, Aageby, Skovlænge og Gurreby, »udbedre og pryde«. Enken maatte p. Gr. at slette økonomiske Forhold sælge Gaarden til nedennævnte.

⁷⁾ Henrich v. Brandt, f. 1687, † 1734. G. 1718 paa Knuthenborg med Eleonora Margrethe v. Knuth. Blev 1706 Løjtnant i Marinen, deltog i Slaget i Køge Bugt og avancerede til Schout-

bynacht ved sin Afsked 1716. Efter sin Fader arvede han Pederstrup og Skielstofte, som han solgte for at købe Sølledgaard og senere, 30. Juli 1733, Gammelgaard.

⁸⁾ Christian v. Støcken, f. 15. Februar 1694, † 29. April 1762. G. 1719 m. Charlotte Friederiche Voskamp (f. 1693, † Maj 1760.) Blev Justitsraad 1719, Assessor i Hofretten 1721 og senere i Højesteret, Etatsraad 1735, Konferensraad 1743, Kammerherre 1754 og endelig Geheimeraad 1760. R. af D.. Som Indehaver af 2den Prioritet i Gammelgaard lod han gøre Indførsel deri og købte Gaarden ved Auktion 17. Maj 1737. (Skøde 29. Maj.)

⁹⁾ »rart« betød dengang i Alm. »sjældent«.

¹⁰⁾ Carl Friederich v. Pløtz (Pletz), † 1749, begravet 9. April i Kappel Kirke. G. ¹⁾ m. v. Heyen, ²⁾ m. Friederikke Henriette v. Küssow, begge fra Pommern. Han tilhørte en pommersk Adelsslægt og førte som ung en omtumlet Tilværelse som Officer; deltog og saaredes i Slagene ved Ramelies 1706 og Lille 1708. Ansattes 1714 som Kaptajn i 3die danske gew. Infanteriregiment, avancerede til Premiermajor 1727; Afsked 1732. Ifølge Opfordring fra Frederik den Fjerde maatte han tage adskillige Numre i det Lotteri, Kongen oprettede paa lollandsk Jordegods, og vandt den ifølge Forordning af 13. September 1723 oprettede Sædegaard, der fik Navnet Gottesgabe. — 2. Juni 1755 skødede Enken Gaarden til Ide Margrethe Reventlow.

¹¹⁾ Hans Junghans var Forvalter paa Rudbjerggaard og Fredsholm indtil 1755, da han afløstes af Christen Wichén.

¹²⁾ D. e.: Stensø, der blev kaldt Bülow sø efter Ejeren.

¹³⁾ Caspar Friderich v. Bülow, f. 1721, † 1781. G. 1766 m. Baronesse Ilsabe Margrethe Meerheimb. Var Fændrik 1739 og avancerede til Premiermajor (1763); Afsked 1767. Efter Faderen, Etatsraad Friderich Barnewitz v. B., havde han arvet Rudbjerggaard og Fredsholm, som han 11. Juni 1755 skødede til Ide Margrethe Reventlow.

¹⁴⁾ Rudbjerggaards Taarn bærer Aarstallet 1605, ikke som Teksten anfører 1606. Bygningen er endnu ikke nøjere undersøgt af sagkyndige. Antagelig er det grundmurede Taarn og Bindingsværkshuset samtidige, om end det i Alm. siges, at Taarnet er senere tilføjet. — »Store« Knud Rud til Sandholt, Fuglsang og Rudbjerggaard, f. 11. Marts 1556, † 22. Juli 1611. G. 11. Januar 1607 m. Ellen Jørgensdatter Marsvin. Studerede 1571 ved Universitetet i Rostock, senere Hofjunker. Var 1588—97 Lensmand paa Korsør og 1597—1611 paa Odensegaard.

¹⁵⁾ Hartvig Passow, mecklenborgsk Geheimeraad, tilhørte ikke den i Danmark i 14. Aarh. levende Slægt P.. Ved sit Ægteskab med

Fru Øllegaard Pentz († 1654), E. e. Joachim v. Barnewitz, blev han Ejer af Rudbjerggaard og Fredsholm. Denne Gaard, der er opkaldt efter Fruens Søn af 1ste Ægteskab, Friederich Barnewitz, kaldes i foran aftrykte Indberetning snart Frideriksholm, snart Fridsholm.

¹⁶⁾ Byssing, Forvalter paa Søllestedgaard.

¹⁷⁾ Justitsraad Hans Riegelsen (Riegels) † 1770, begr. 9. Januar, 57 Aar gl., var 1742—46 Vicelandsdommer i Lolland-Falster. 1. Maj 1741 fik han af sin Moder, »den rige« Md. Karen Holm, E. e. Købmand Anders R. i Nakskov, Skøde paa Søllestedgaard. Han ægtede 25. April 1742 Bodil Birgitte Flindt, der blev begravet 4. Februar 1767, og hvis Trang til Omveksling efter Sigende var Aarsag til, at Hans Riegelsen 29. Maj 1757 skødede Søllestedgaard til Ide Margrethe Reventlow for at købe det fynske Glorup, som han dog atter faa Aar efter solgte; 1766 købte han endelig Øllingsøgaard.

¹⁸⁾ Vinteren 1739—40 var meget haard og lang, hvilket følte i særlig Grad, da forudgaaende Høst var slet. Ogsaa de nærmest følgende Vintere var strenge, og der klages ofte derover fra hele Landet i Indberetningerne 1743.

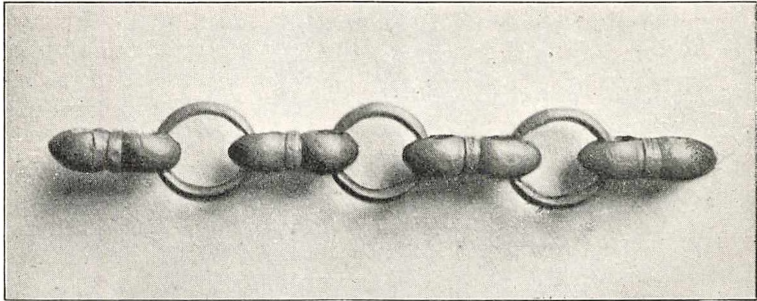
¹⁹⁾ Der kendes tidligere Ejere af Søllestedgaard end Slægten Steensen.

²⁰⁾ Jacob Gewecke (Geuke), f. i Burg 9. September 1617, † 9. December 1699. G. ¹⁾ m. Maria Stenier, E. e. Licentiat Walraven, ²⁾ 10. Mai 1670 m. Elisabeth Cathrine Daldorff (f. 1629, † 1698.). Tjente under Svenskekrigen 1643, 45 i Skaane, avancerede til Officer og deltog i Krigen 1657—60, bl. a. med Hæder ved Udfaldene under Københavns Belejring; blev Oberstløjtnant 1657, Oberst til Hest 1672. 1661, 75, 77, 83 Kommandant i Nakskov. General 1692. Ved sin Afsked 1694 fik han Lundegaard (Kristiansdal) at nyde kvit og frit paa Livstid. 1665 købte han Søllestedgaard af Erik Steensen og solgte den til nedenævnte Andreas Timpf; ejede Øllingsøgaard 1678—86.

²¹⁾ Andreas Timpf, Assessor i Kommercekollegiet.

²²⁾ Henning (ikke Hendrich) Ulrik Lützw til Søholt, Ulriksdal og Sædingegaard, f. 7. Sept. 1649, † 1692. Se: Biogr. Lex.

²³⁾ Gjort Gregersen Sidelmann, f. 1693 el. 94, † 1758, jfr. Wibergs Præstehist. og P. Rhode: Laalands og Falsters Hist.

(Fig. 1) Bidselkæde.

Fot. Prokurist Henriksen, Maribo.

Oldtidsfund.

Der er i senere Tid fremkommet saa interessante Fund i Stiftet, at vi synes Medlemmerne her i Aarbogen skulde have blot en lille Erindring om dem. Paa ingen Maade en Redegørelse med videnskabelige Bestemmelser, kun faa Ord som Ramme om selve Billederne*), der tilmed efter deres Oprindelse kun er beregnede paa at give et ganske summarisk, foreløbig orienterende Indtryk af de fundne Sager.

Vi begynder med det meget beskedne, men ikke uinteressante Fund i Sørup Mose, Østofte: Brudstykket af en *Bidselkæde* af Bronze (Fig. 1). Dette Stykke — i Stiftsmuseets Eje — er allerede inddraget under videnskabelig Bearbejdelse i den svenske Docent Gunnar Ekholm's Afhandling, som vi har omtalt i nærværende Aarbog under Fra Bogverdenen, Side 128.

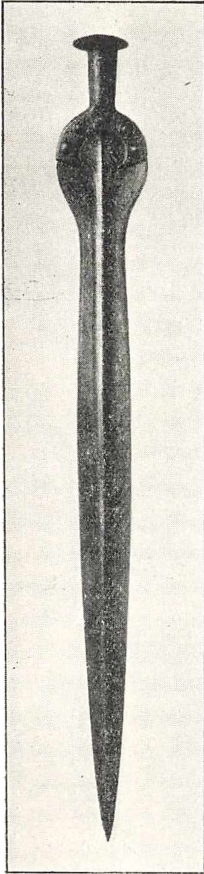
Bronzesværdet (Fig. 2), der blev fundet 1917 i en Mose til Torupgaard i Bregninge Sogn og nu er indlemmet i Nationalmuseet, er 84 cm langt. I Sommeren 1918 var det udstillet i Stiftsmuseet. Dette fortræffelig bevarede og skønne Sværd — et lignende i sin Tid fundet i Stokkemark — hører efter sin Stil til vor Bronzealders første Tidsrum, men fremtræder i dette som en Sjældenhed ved sin fine og fuldkomne Ornamentik. Det er sikker indført udefra, fra Donau-

*) Klicheerne til Fig. 3 og 4 velvilligt stillede til Raadighed af „Lolland-Falsters Stiftstidende“.

Egnene eller længere Syd paa. Se nærmere i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed“, 1917. III, 7. R., S. 155 ff.

Kan dette Fund — allerede ved sin Velbevarethed — betegnes som enestaaende, gælder dette end mere om *Hoby-Fundet* (Fig. 3), fremdraget Febr. 1920;

ifølge Nationalmuseet: det mærkeligste og rigeste Gravfund fra 1.—2. Aarh. e. Chr. Graven — med Skelet af en Mand i 40-Aars Alderen — havde kostbart Gravgoods i Guld, Sølv og Bronze. Oven for Hovedet paa en Bronzebakke laa de to kostelige *Sølvskaale* (øverste Hylde paa Fig.) med rigt Billedsmykke i Relief fra oldgræske Sagn; i den ene laa en Øsekop af Sølv med Bronzehank (se samme Hylde). Ved Hovedets h. Side stod Bronzefadet med smukke Hanke og et Venus-Relief i Bunden (dette Fad ses kun utydeligt paa nederste Hylde). I Fadet laa Bronzekanden (øverste Hylde) med den treflagede Munding og sølvindlagt Rankeornamentik; op til Fadet Bronzekasserollen med indstemplet Fabriksnavn paa Grebet (nederst t. h. paa Fig.) og ved Siden heraf en meget ødelagt Bronzespand med den svære Hank og reliefprydede Hankbeslag (nederst t. v.). Ved Bæltstedet bl. a fem Bøjlenaale (Mellemhylden t. h.), en af Bronze og fire af Sølv, belagte med snoet Guldtraad. Paa Pladsen for højre Haand laa to svære Guld-Fingerringe (Mellemhylden t. v.). Medens Sølv- og Bronzekarrene var af romersk Tilvirkning, var det øvrige Gravgoods dansk

(Fig. 2.)
Sværd fra Bregninge Sogn.

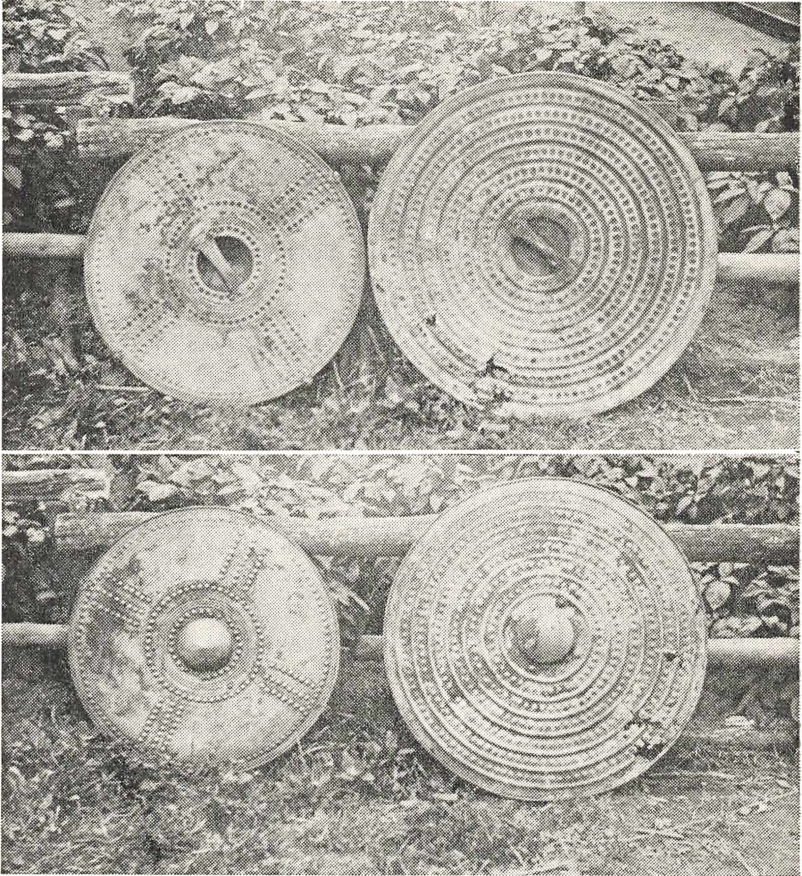
Arbejde. Det var dette Fund, der gav Anledning til Museumsinspektør Thomsens Foredrag i Stiftsmuseet, hvor Fundet i dets væsentlige Dele var udstillet. Om Sølvskaa-

(Fig. 3) Hobby-Funder.

lene foreligger der allerede en Afhandling af Bibliotekar Vilh. Slomann i Gads danske Magazin.

Til sidst en Gengivelse af Bronzealder-Fundet Juni 1920

(Fig. 4) Bronzeskjolde fra Sørup.

i Sørup Mose, Falster: to rigt ornamenterede Skjolde, det største ca. to Trediedel M. i Diameter. Naar Nationalmuseets Redegørelse foreligger, vil der være Lejlighed til at komme tilbage til dette Fund.

A. Hk.

Smaastykker.

Et Privatbrev fra 1617 med Forbøn for en dødsdømt.

Meddelt af Kai C. Uldall.

Nedenstaaende Brev fra *Falk Brahe til Orebygaard*, stilet til *Borgmester Christen Knap* i Saxkøbing, er aftrykt efter en Afskrifts Afskrift, hvorved aabenbart enkelte Fejl i Vendinger og Stavemaade har indsneget sig. Disse formindsker dog ikke Brevets kulturhistoriske Interesse. Det er afskrevet 1755 af *Sognepræst Christopher Gundelach* til Saxkøbing og Majbølle i hans Indberetning om Sognenes Kirker og Antikviteter m. m., som efter Anmodning tilsendtes *Generalbygmester Laurids de Thura*. En Afskrift af denne Præsteindberetning er bevaret i Kall. 4°. Nr. 377 II, Blad 223. Der er nedenfor intet ændret ved Bogstavering og Tegnsætning. Da Brevet ifølge Præsten var »fundet paa *Orebygaard*«, er det formodentlig ikke afsendt.

»Min gandske venlig hilsen nu og altid forsendt med Gud vor Herre!

Kiære Christen Knap sønderlig tilforladendis goed! Gud være nu og altid hos Eder og bevare Eder alt det Eder kan være skadeligt enten til Siæl eller Liv. Kiære Christen Knap, efter som mig er berett, at I ville lade Hans Riisis Stifson Rette i dag, Er derfor min Venlig bøn til Eder, at I for min skyld vilde lade hannem løss, dersom ieg kand tienne Eder igien i slig eller andre Maader, skal I altid finde mig villig, og haabes ieg vist til, at ieg fanger Bøn hoes Eder, I hitter vel Middel til at ham (!) kan forsværre Landet. Kiære Christen Knap giører nu her udi som ieg kom Eder til, Ieg vil

tiene Eder igien i hvis Maader ieg kan, befalendes Eder her med Gud. Datum Orebyegaard d. 18de December Anno 1617.

Falch Brahe.

Erlig og Velforstandig Mand

Christen Knap

Borgemester udi Saxkiøbing

Min sønderlig goede Ven, gandske
venlig tilskreven.«

En Formodning om Overfarten i Middelalderen fra Farnæs til Worthyng.

Professor Lundbyes udmærkede Afhandling om Vejenes Udviklingshistorie paa Lolland-Falster i Aarbogen 1920 omtaler Pagina 10 Overfarten til Sjælland over henholdsvis Møen og Bogø, disse Veje har naturligvis været ret almindelig brugte. Jeg har, før jeg kendte denne vægtige Afhandling, dannet mig en Hypotese om Overfarten i Valdemarstiden og støtter denne paa »Valdemars Jordebog«. I denne nævnes Tavle 46 en Del Kununglef paa Fyn, Lolland og Falster. Paa Falster er det begge Kirkebyerne og Farnæs. Kongen har af nævnte Kongelef i Falsterlisten ikke haft hele Indtægten af Kirkebyerne. Nørre Kirkeby har 3 Bol paa 6 Mark, Kongen har 3 Mark; i Sønder Kirkeby er der 4 Bol paa 5 Mark og 8 Skilling, Kongen har 4 Mark og 8 Skilling; i Farnæs har Kongen det hele, nemlig 4 Mark; her nævnes ikke Bol. Hvad var nu Farnæs? Det nævnes efter Barup, som Kongen havde helt. Nu hedder Skoven Vest for Sortsø Fredskov Farnæsskov, men derfor kan Farnæs paa den Tid godt have haft betydelig større Udstrækning. Navnet Skovby bærer vel et Minde om langt større Skov; jeg tænker mig, Farnæs har været den Halvø, der begrænses af en Linie fra Skovby Nor til Sortsø Nor. Vi har i Nutiden her Byerne Skovby, Havnsø og Sortsø, forhen benævnet Soedse; om Havnsø altid har heddet Havnsø, ved jeg ikke, men tidligere har jeg oftest hørt den nævne som Havnse med kort e uden ø;

det er en ganske naturlig falstersk Orddannelse at sige Havnse¹⁾). Nogen Ø har her ikke været. Skovby Nor har gaaet fra Vest ind i Landet og Sortsø Nor fra Øst og standset ved Sortsø Hestehave; mellem disse Punkter har vi den gamle Landevej paa 10 og 11 Meters Kurver, længere Nord paa mellem Skovby og Havnse endog 15 Meters Højde. Der synes mig at være en Forbindelse mellem Vejene og det udtrykkelig nævnte Kongelev.

Vender vi os nu til Sjælland, saa har Valdemars Jordebog Tavle 36 her »Snefør (Snesere), Burghus (Bursø), Iunxhouet, Withemose & Saaningshafn, Mærn, Stensby, Faarø og Masneth, Worthing og Kaarlsthorp (Kastrup)«; herefter nævnes et Par Bryders Indtægter og saa: »Transitus (Overfart) 18 Mark Sølv, Ølafgift 7 Mark Sølv, Told 7 Mark Sølv, Torveafgift 3 Mark Sølv. Ved »Transitus« har rerum Dan. Script.: Note 656 »Falstria sceilicet a Sialandia«, paa Dansk »naturligvis Overfart fra Sjælland til Falster«. Jeg tænker mig derfor, at Overfarten er foregaaet paa denne Tid fra Farnæs til Worthing, at det har været en kongelig Indtægt, og hvis man om Forholdene i Middelalderen kan bruge moderne Udtryksmaade, at der her har været Færgepligt og Færgeret, som har givet en god Indtægt. Fra Farnæs ser man lige ind i Vordingborg-Bugten; jeg tænker mig, at Navnet Havnse stammer fra, at her har Skibsfolkene boet. Min Hypotese har jeg her begrundet, men noget Bevis danner Materialet ikke. Maaske den ved nøjere Undersøgelse afkræftes, maaske den bekræftes, det faar staa hen.

H. Reddelien.

Tingsted som Tingsted.

I Tilslutning til Kantor V. Holms Afhandling »Tingsted som et Tingsted« i Aarbogen 1920 kan meddeles, at Sognepræsten i *Tingsted* 1755 beretter følgende:

¹⁾ Jfr. S. 37. Red.

»Tinghuset, som nu staar i *Kraghaug* hér i Sognet, stod forhen ved Kirken tæt Vesten udenfor Kirkegaarden, hvoraf sluttes, Sognet at have faaet sit Navn *Tingsted*« (Kall 4° Nr. 377 II, Blad 350).

Der synes virkelig at have staaet en grundmuret Bygning paa det angivne Sted i *Tingsted By*, i Haven mellem det nyere, vestre Kirkegaardsdige og Sænkningen langs *Tingsted Aa*. For et Par Aar siden rygtedes det, at der var fundet Murværk og opgravet Munkesten, hvilket Ejeren bekræftede ved mit Besøg paa Stedet, ved hvilken Lejlighed Jorden desværre var frossen og dækket af tyk Sne, saaledes at Gravning ikke lod sig foretage. Rimeligst er det at antage, at man hér har Fundamentrester af den forsvundne Kirkelade. Men Ladden kan jo meget vel have gjort sekundær Tjeneste som Tinghus, om end ikke i saa tidlig en Tid, at Stednavnet kan hidrøre fra *det*, og hvad enten Navnet udledes af et Ting eller, efter den almindelige Regel, af et Personnavn.

Kai C. Uldall.

Soldaterbrev.

Als den 15 Marsig 1850.

Kære Forældre

Ieg modtog iert Brev den 15 Marsig og seer tillige i er Raske og ved god Helsen vilket er en stor glæde for mid at høre og det samme kan ieg ogsaa tilmelde Eder igien at ieg er Rask og har det godt ieg seer og tillige at Maren skal have Brøllup den 22 Marsig som ieg nok kunde have haft Lyst til at være med men det kan ikke Sked denne gang men saa vil ieg bede om at Hilse alle gode Venner fra mid naar dig kommer til brøllup og saa vil ieg bede ier at i vil sige til Snegerens lens naar han kommer til Kiøbenhavn at han vil Skrive mid til og give ham min Adrs og ieg kan tilmelde ier at det er Blevet for Bude med Permissionen og der kuns 39 Mand er Slupet af vorres kompani og dig skule været Permitteret den 15 og den 17 men alt er stanset og der er mange som der hafde afleveret som maatte modtage deres Tøi igien

men vad det nu bliver til det ved ieg ikke og i dag haver ieg Flyttet fra Kroen til Ulkebøle og der haver truffet et godt Sted og der er vi hos min Hus Folk og der er vid kuns 2 Man og naar ieg sliper det ved ieg ikke men dig Taler om der skulde komme 1005 Mand ved ver Kompanig og dersom det kunde sked saa slap ieg dersom der bare kunde blive Fred uaf det men Kanunnerne bliver kiørt i disse Dage paa alle Baterierne over det helle her paa Als og vad ende det bliver til det veed kuns Gud alleene og saa vil ieg haabe at i vil Skrive mid til naar Brøllupet er overstaaet; bedømme vordan det er Gaaet mid ikke videre denne Gang en flittig helsen fra mid til Eder level det ønskes af mid

Niels Christian Larsen Torkelstrup.

Udskrift. Til Gaar Mand Iens Degn i Stubberup bedes afleveret til Hr Kiøbman Bønlykke i Nykøbing paa Falster. afsendt fra Første Reserve Batalion 3 Kompani N 242.

Helene Strange.

Fra Bogverdenen.

Af A. Hk.

Thorkild Gravlund har givet den Bog, der skæpper mest i Aarets lolland-falsterske Høst. Sjællænder, Jyde og Fynbo faar ganske vist og rimeligt nok Broderparten i hans »*Dansk Folkekarakter*«, men Afsnittene om disse Folketyper har i det væsentlige været offentliggjort før. Det sidste Afsnit »*Lollændere og Falstringer*« er derimod Bogens nye Indsats. En mærkelig levende og frugtbar Bog, fuld af friske og fine lagttagelser, i et kernefuldt Sprog, farvet af Lune og Humor. Gravlund vil skrælle Kulturlagene bort for at naa ind til Kernen, til de dybeste og lønligste Udtryk for Folkesjælen i de forskellige Landsdele. Paa en Maade — med *saa* store *Krav* — en uløselig Opgave: en fuld Fortrolighed med hver enkelt Type maatte tage saa at sige et helt Livs saa rodfaste Samleven med hver enkelt Landsdels Befolkning, at man ikke naaede hele Rækken igennem, endsige det samlende Overblik over Helheden. Ved ihærdigt at pløje Landet rundt har Forf. imidlertid faaet Blikket skærpet for de stedlige Ejendommeligheder og deres indbyrdes Forskelligheder og har lydhørt ud af Folkeminder, Levesæt og Udtryksvis lokket de dybere Folkeklange frem. Med Mistillid til Kulturstrømningerne har han ladet de Fingerpeg, som selve Litteraturen giver, saa temmelig ubrugte; til den anden Side har han ikke prøvet at trænge ned til de allerdybeste Kildelag, hvorfra selve Almemaalene i deres Form, Bygning og Farveklang er sprunget ud som levende Udtryk for Folkesjælen. Unægtelig kan Gravlunds dristige Slutninger fra Enkelterfaringer til Typen oite virke ikke blot æggende og tankevækkende, men ogsaa vækkende til Modsigelse, men atter og atter føler man sig slaaet

af hans lykkelige Greb paa at faa de væsentlige Træk frem og hans Evne til fyndigt at gøre dem indlysende. Guldborgsund er for Gravlund det skarpe Skel paa Lolland-Falster: *Falstringen* med sin kølige Klarhed, sin Stil og Lovsans (der faar sit samfundsmæssige Udtryk i de gamle Bylav) i Slægt med Sjællænderen, *Lollænderen* med sin løndomsfulde Tynge og sin Naturfølelse (der giver sig sit betegnende Udslag i Festen om det smykkede Midsommertræ) i Pagt med Jyden. Stiftets Dagblade har jo allerede gennem Anmeldelser og Uddrag af »Dansk Folkekarakter« givet saa mange Oplysninger om Værkets Indhold, og adskillige af vore Medlemmer har tilmed kunnet danne sig et saa selvstændigt Indtryk af Gravlunds Synsmaade gennem det lødige Foredrag, han holdt paa vort Samfundsmøde paa N. Ørslev Højskole, at en nøjere Redegørelse vilde være overflødig her.

Fra Gravlund føres vi ned i langt dybere Urlag gennem Dr. *Friis Johansen's* Afhandling »En Boplads fra den ældste Stenalder i Sværdborg Mose« (Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Historie, 1919), det mærkelige Fund fra »Mullerup-Tiden«, fra Slutningen af Danmarks Fastlandstid. Forf. paaviser, at Flintkulturen her med dens Masser af miniaturagtige Redskaber har enkelte Sidestykker i Fundet 1903 fra *Godsted Mose* paa Lolland, skønt dette i øvrigt tilhører en senere Tid, de ældre Skaldyngers, idet der her fandtes nogle faa trekantede Flintspidser af Sværdborg-Typen (et i Maribo Stiftsmuseum), samt at der fandtes en Benod med Modhager af Mullerup-Sværdborg-Typen (i alt to saadanne Benodde paa Lolland, det ene i Museet i Maribo) i *Vester Ulslev Mose*, kun et Par km fra *Skottemarke*. Det var her, Nationalmuseet 1902 fremdrog et lille Bopladsfund (med en Del finttandede Benodde), der i meget staar Sværdborg-Fundet nær og hører vor ældste Stenalder til, selv om det paaviselig er yngre og danner Overgangen til den Tid, vi længe regnede til vor »ældste Stenalder«, men nu betegner som de ældre Skaldyngers Tid.

I en Afhandling »Betselkedjan från Ørsunda« (Upplands Fornminnasförenings tidskrift XXXIV, 1919) berører Gun-

nar *Eckholm* ogsaa den 1918 i *Sørup* Mose (Østofte) fundne Bidselkæde af Bronze — desværre kun et Brudstykke paa fire Ringe og fire agernformede Lænker — der blev indlemmet i Stiftsmuseet i Maribo. Efter Forfatteren synes disse Kæder — med de to Hovedtyper: Viemose-Typen, hvortil *Sørup*-Stykket hører, og Thorsbjerg-Typen fra Tiden ca. 250—400 e. Chr. — at høre til de Sydøst fra kommende Kulturstrømninger, der havde deres Kilder i Sortehavs-Egnene.

H. Grüner-Nielsen dyrker ligesom *Gravlund* Folkeminderne i sin lille Bog »Folkelig Vals« (Danmarks Folkeminder, 22, 1920). Han vælger sig ud af Dansenes Vrimmel Pardansene og af disse igen Valsen. Med *Gru* saa den gamle Tid, der indtil Slutn. af 18. Aarh. var vant til Rækkedanse og Kvadriller, den ny Danseform vinde Indpas i Selskabslivet: uafbrudt Runddans parvis i Valsbane (d. v. s. i Modsætning til Dans paa Stedet) — denne »Rundtsnurren«, som en aarhusiansk Danselærer 1830 udtrykte sig, hvor man »tumlede og snurrede sig saa frygteligen, nogle som Dragkister i Jordskælv, at det var en Ynk at se Selskabet i Ro, høre denne Pusten og Stønnen, skue disse kogende Barme og ildrøde Ansigter«, og hvorunder man satte Liv og Sundhed paa Spil. Fra *Købstaden* holdt den ny Dans snart sit Indtog til *Bønderne*, særlig gennem indkvarterede Soldater, om end ogsaa her under Modvilje, da man syntes den unge Karl og Pige kom i for nær Berøring med hinanden. Og i mange Former, som Forf. nu eftersporer: Male gryn (Tørklædedansen), der ogsaa kendes fra *Væggerløse*, den *Manø'ske Vals* til *Mallebrok*melodien, som den ogsaa dyrkedes paa *Lolland*, den jydsk Polonæse (»Jydsk paa *Næsen*«) til *Jomfru-Sidsken-Melodien* (*Hillestrup*, *Falster*), *Springfort'en*, hvor *Herren* i ældre Tid paa *Lolland* holdt *Damen* med højre Haand om Livet, *Piben* med venstre, saa *Damen* selv maatte om at holde sig fast, — o. s. fr.

Det i sidste Aarvog omtalte Pragtværk »*Danske Herregaarde ved 1920*« er nu naaet til det 3. *lolland-falsterske Hæfte*, der indeholder *Bobé's* afsluttende Beskrivelse af *Pederstrup*, *Afhandlinger* af *W. Norvin* om *Hardenberg*, af

Bobé om *Christianssæde* og Begyndelsen af Fritz Jürgensen West's »*Juellinge*« til Slutn. af det 18. Aarh. Vi befinder os i samme Aarhundrede i *K. Carøe's* Afhandling i »Fra Arkiv og Museum« (Serie 2, Bd. 1, 1919): »*København—Rødby—Hamburg*. En 1752 planlagt Postroute«. Det var altsaa Fugleflugtslinien, den nuværende Flyverute, man dengang søgte at iværksætte. Regeringen undersøgte Mulighederne for en Linie fra Dragsminde, hvor Byfogden var Færgemand, over Puttgarten paa Femern's nordøstlige Side, eller Magelstrup, hvor Færgebaadene lagde an; senere bestemte man sig for Retningen Dragsminde—Heiligenhafen, men allerede 1753 meldte Kancelliet Pas og henlagde Sagen.

En Række Bøger strejfer Personer og Forhold her fra Stiftet i 19. Aarh. Den vordende Skuespillerinde *Pauline Clausen*, senere Pastorinde Pedersen (se hendes Livserindringer i »Memoirer og Breve«, udg. af Jul. Clausen og Rist, XXXI, 1919) er 1817 som 14-aarig Pige med paa en Tur fra Nyborg med Sejlbaad til Taars for at besøge sin Søster, som er gift i Saksjøbing med Købmand Olufsen, der nu for anden Gang befinder sig paa Fallittens Rand. Hun kommer med Vogn til Nakskov, med Ekstrapost til Maribo, men maa herfra, da Pengene slipper op, i den lune Sommernat vandre til Saksjøbing, hvor hun er Kl. 1. Den purunge Pige, der først nu skal konfirmeres, gør Lykke paa Ballerne oppe paa Raadhuset i Byens Klub, hvortil Byens Kavalierer inviterer de unge Piger uden de ældres Ledsagelse, og uden at dette vækker Anstød; naar hun er i Vælten, er det ikke for de fine Dragters Skyld — »min simple hvide Kjole kom vadsket og strøget til hvert Bal og i samme Facon, en anden Kulør Livbaand, en Blomst, en Sløjfe, det var hele Forandringen« —; hun aabner et Bal med den senere Byfoged Møller, et andet med Regimentskirurgen Rasmussen o. s. fr. Heller ikke Præsten, den senere saa bekendte Provst *Daniel Smith* (1782—1871), der konfirmerede hende (men da havde Glæden taget en brat Ende, idet Svogeren var gaaet Fallit), tog Forargelse af hendes Dansen, men dansede gladelig selv med hende, dog »saa kunstigt ved at slynge Armen over Hovedet

paa sig efter Moden fra hans Studenterdage, at Valsen var mig svær nok«. — Det er en ganske anden Præstetype, vi hører lidt om i Knud Bokkenheuser's »I gamle, længst« (1919): den originale *Peter M. F. Schiøtt*, Præst paa Asko, Folketingsmand for Maribo-Kredsen, Digteren og Patrioten, hvis Krigssang fra 1848 vi gengav i forrige Aarvog (S. 134). Forf.s Fader Prof. Bokkenheuser, der kendte ham fra Skallerup Præstegaard i Vendsyssel, skildrer Schiøtt som en Kæmpeskikkelse, bekendt i Studenterdagene for sine enorme Kræfter, ikke med bedste Ry for stille Levned, paa Regensen kaldet »Dyret«, gode Venner med de to Brydere og Slagsbrødre Kett og Kahrs, efter Opnaaelse af teologisk Kandidateksamen med »Non« Kapellan paa Fyn, hvor han blev gode Venner med Kronprins Frederik (den Syvende) under dennes Forvisningstid og vandt hans Bevaagenhed, saa den senere Konge stod Fadder til hans yngste Søn, i øvrigt en hjertensgod og overordentlig gæstfri Mand, der blev en faderlig Ven for mange unge.

Blandt Provst *Nissen's* »Ti Levnedsløb til Belysning af dansk Aandsliv i 19. Aarhundrede« (1919) angaar de to umiddelbart os: Biskop *P. O. Boisen's* og Maribonitten Prof. *H. N. Clausen's*. *Nissen's* Bog bringer ikke nyt Materiale til Veje — Afhandlingen og Foredraget »P. O. Boisen og Seminarieret i Vesterborg« er saaledes for en Del bygget paa Jernved-Præstens *N. A. Jensen's* »Godt Mod« (1910) — men giver klare Oversigter og anskuelige Karakterskildringer. — *P. P. Jørgensen's* »*H. P. Kofoed-Hansen*« (1920) er derimod et videnskabeligt Arbejde, der bugner af nyt Stof og af gammelt, møjsommeligt sammenarbejdet Stof til nye Belysninger. En diger Bog — skreven med særligt Henblik til Søren Kierkegaard — om den lolland-falsterske Stiftsprovst Kofoed-Hansen, den kendte Forfatter og Digter (»Jean Pierer«), der 1867—83 var Sognepræst for Thoreby, 1879 blev Provst og Stiftsprovst for Lolland-Falsters Stift, og som senere efter Afskeden 1883 gik over til Katolicismen. Forf. skildrer Kofoed-Hansen's aandelige Brydninger gennem Analyse af hans Skrifter og tegner ham som Søren Kierkegaard's Lærling,

ikke Discipel, den altid grublende og filosoferende Mand med det stærke Hang til Mystik. Vi faar et godt Indblik i 1840' rnes spekulative Tid, da Klingerne krydsedes — hvæssede paa den Hegel'ske Slibesten eller med det Kierkegaard'ske Skærpe — om den personlige Udødelighed, om æstetisk eller kristelig Livsopfattelse, om Begreberne Satire, Ironi, Humor etc. Om den højtdannede Personlighed Kofoed-Hansen har været betydelig nok som Æmne for en Doktordisputats — som saadan er Bogen skreven af den desværre for nylig afdøde Forfatter —, tilmed en Doktorafhandling paa 624 tættrykte Sider, faar i øvrigt staa hen. For det *stedlige* Stofs Skyld bør Bogen ikke anbefales til Læsning. Vi faar vel at høre om de teologiske Afhandlinger og religiøse Skrifter, Kofoed-Hansen udsendte fra Præstegaarden i Flintinge — hans store Fortælling »Livslænker« skriver sig ogsaa fra Flintinge-Tiden — men grumme lidt om hans personlige kirkelige Indsats i Sogn og Stift hernede. Af Naturen Aandsaristokrat og med Alderen mere og mere fornem overfor de folkelige Kræfter synes han at have levet yderst tilbagetrukket hernede, med Sognebørnene i behørig Afstand og med Lede for de graa Hverdages Trivialitet. Som Bogen tegner Præstegaarden i Flintinge, faar man ogsaa Indtryk af det socialt fornemt afgrænsede. Det stilfulde Præstegaards-Interiør med noget af Herregaardens Glans over sig har sikkert ikke aabnet sig for den første den bedste, men gav mere Plads for den udsøgte Selskabelighed, og her levede Prælaten i den hyggelige Præstegaards største og smukkeste Rum Studerekammerlivet, omgivet af fine Kobberstik af franske og italienske Mestere, tankerigt mellem mørke Mahognireoler med Bøger i Tusindvis, Teologi, Filosofi, Skønlitteratur af danske Klassikere og Verdenslitteraturen paa Originalsprogene.

Idet vi i Forbifarten blot peger paa de interessante Dagbogoptegnelser af Politikeren *Rasmus Claussen*, offentliggjorte i »Pressens Magasin«, skal vi slutte med Omtale af et Par Afhandlinger fra Faglitteraturen.

I »Botanisk Tidsskrift« (36. Bd.'s 1. Hæfte) behandler *I. Lind* »Apoteker *C. Heerfordt's* Herbarier«, de tre Plan-

tesamlinger, som Christopher Heerfordt skænkede Frederik III — det ene, nu i kgl. Bibliotek, dog ikke et egentligt Herbarium, men en Række smukke Afbildninger af Planter, hvoriblandt 40 Blade er udført af den hollandske Kunstner Fr. Hals's Elev Vinc. Laur. v. der Vinne, der rimeligvis har været sysselsat paa Nykøbing Slot. *Heerfordt* var Hofapoteker hos den udvalgte Prins Christian paa Nykøbing Slot 1638—47, derefter hos Enken Magdalene Sibylla af Sachsen; han havde Eneret for hele Stiftet, fik 1657 Tilladelse til at oprette Apotek i Nakskov, som senere gik over til Svigersønnen P. Schön, og overlod en anden Svigersøn Christoph. Hartmann Nykøbing Apotek, da han selv 1660 fik Svaneapoteket i København. Af de 3 »Herbarier« interesserer det lolland-falsterske (2 Bd., nu i Botanisk Museum) særlig os, en Samling paa 343 Planter (i Virkeligheden dog kun 331 Arter) væsentligt vildt voksende, — men ogsaa en Del Lægeplanter, som Heerfordt vistnok har dyrket i »Dronningens Have« ved Nykøbing Slot. Dette Herbarium, hvis Enkeltheder gennemgaaes i Afhandlingen, er den ældste samlede Meddelelse, vi har om Lolland-Falsters Flora; de fleste af de fundne Arter er endnu almindelige hernede, ved Nykøbing og langs Guldhorgsund.

Dernæst har Kredslæge *F. Ingerslev, Saksjøbing*, i »Bibliothek for Læger« (1919) skrevet »En formodet Epidemii af Øjenbetændelse hos Skolebørn paa Lolland. En historisk Studie«. Han har her gjort Rede for den i sin Tid meget omtalte saakaldte Øjenepidemi, der begyndte 1881 i Saksjøbing Lægedistrikt, og tillige berørt en Sessionsundersøgelse m. H. t. Øjensygdomme i Maribo Amt i Beg. af Halvtredserne i Anledning af en formodet Epidemii af Trachom. Den saakaldte Øjenepidemi i 1881 bredte sig, med Udgangspunkt i Grønnegade i Bregninge Sogn, stærkt blandt Skolebørn i Saksjøbing, Nysted og Landsbyerne, men med et Forløb, der viste, at der her ikke var Tale om en virkelig Epidemii, men kun om en saakaldet Pseudo-Epidemii.

30. Oktober 1920.

E. S. Endnu nogle Linier om en Bog, vi i sidste Øjeblik

har faaet Øje paa: »*Danmark og det danske Folk*« ved *Evald Kristensen*, et rigt illustreret Pragtværk (471 Sider), der er udkommet 1920 ovre i Amerika (Omaha, Neb.). Lolland-Falster er her behandlet af Højskolelærer *O. Skov* paa en Snes meget store og tættrykte Sider. Forf. har villet give vore fjerne Landsmænd et anskueligt Billede af vor Landsdels Natur-, Erhvervs- og Folkelivsforhold, som de tegner sig for den erfarne Turist, der med gode topografisk-historiske Forudsætninger søger det samlede Overblik. Under Forbifarten paa Kryds og Tværs gives der flygtige, men friske historiske Tilbageblik, — hvor der dog nok kan tvistes om en og anden historisk Enkelthed —, over de mest seværdige Steder.

Let og levende føjer Forfatterens Pensel de mange Enkeltheder sammen til et malerisk, virkningsfuldt Helhedsbillede, der rummer megen sympatisk Forstaaelse og Følelse for Naturen og Folkeejendommeligheden. — Skildringen af Kampen mellem Hav og Land gennem Tiderne — der danner Afhandlingens Ouverture — og det store Opgør under Stormfloden 1872 er fortræffelig.

— Hvad der i øvrigt er udkommet, siden ovenstaaende Oversigt afsluttedes, som f. Eks. 3. Bd. af »*Vider og Vedtægter*«, Mackeprang: »*Vore Landsbykirker*«, maa vi gemme til næste Aarbog.

Aarsberetning.

Generalforsamling afholdtes i Nykøbing 8. Dec. 1920.

Formanden, Amtsforvalter Holck, indledede med Mindeord over nylig afdøde Apoteker *Reddelien*. Apoteker Reddelien havde i sin Tid straks sluttet sig til Tanken om Oprettelse af et lolland-falstersk historisk Samfund, havde ikke blot været med som Medindbyder, men beredvilligt paataget sig Kasserervirksomheden. Med sin praktiske Sans, Energi og Beslutsomhed havde han gjort en stor Indsats til Samfundets Indarbejdelse og havde trolig fortsat som Kasserer til det sidste. Reddelien havde heller ikke i selve det historiske Arbejde været blot den interesserede Tilskuer; flere Artikler i vore Aarbøger, endnu i Aar, bar Vidne om hans lokalhistoriske Studier og skarpe Iagttagelsesevne. Dobbelt vilde vi da savne ham, og stedse vilde vi i vort Samfund holde Mindet om ham i Ære.

Formanden meddelte derefter, at paa Grund af Kassere-rens Sygdom var Regnskabet først bleven indsendt til Revision sent i Efteraaret, og Generalforsamlingen var bleven berammet, saa snart Regnskabet forelaa endelig revideret. — Det reviderede Regnskab (se nedenfor) fremlagdes og godkendtes. De efter Tur fratrædende Medlemmer Førstelærer *Jansen*, Birket, Sognepræst *J. C. Holck*, Nakskov, Gaardejer *Ole Rasmussen*, Nr. Ørslev, og Amtsforvalter *A. Holck* genvalgtes, ligesom Boghandler *C. Dein*, Maribo, som Revisor, medens Sagfører *L. Hanson*, Maribo, valgtes i Stedet for Sagfører Bang, der havde forladt Stiftet. — Det overdroges Forretningsudvalget at supplere Bestyrelsen med et Medlem — der tillige overtog Kasserervirksomheden — i Stedet for Apoteker Reddelien; det ny Medlem kom da paa Valg næste Aar.

Formd. gjorde Rede for de afholdte 3 *Møder* i det forløbne Aar: 1) i Nykøbing: Prof. *Lundbye* om Vejene paa Lolland-Falster i gamle Dage; 2) paa Stiftsmuseet i Maribo

talte Museumsinspektør *Thomsen* om Hoby-Fundet og Lollands Oldtidsfund; 3) paa Lollands Højskole Foredrag af Højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde, om Niels Hemmingsen og Højskoleforstander *C. Hanssen*, Søllested, om Træk fra Slavekrigen. — Et til Sept. 1920 berammet Møde i Horbelev Præstegaardshave blev, paa Grund af de politiske Valg i September Maaned, udsat til Foraaret 1921.

I Efteraaret havde man, paa Generalforsamlingen 6. December, maattet gaa til en Forhøjelse af Kontingentet fra 2 til 3 Kr. Det var en Misforstaaelse, hvis man troede, at denne Forhøjelse helt klarede Udgifterne til Aarbogen, end-sige til Samfundets hele Virksomhed. Havde man ikke modtaget Tilskud fra de Institutioner m. v., som Regnskabet udviste, og som man skyldte megen Tak, havde man ikke kunnet klare sig. Og det var en lige saa stor Misforstaaelse, hvis man maatte mene, at det stod i Samfundets Magt ved blot at sætte Kontingentet yderligere op at faa Regnskabet til at balancere. Ganske vist vilde der heldigvis altid være en Del, der vilde følge Samfundet saa at sige i tykt og tyndt og tage enhver rimelig Prisforhøjelse. Men naar Samfundet netop vilde naa ud til saa mange som muligt ved at gøre det økonomisk let overkommeligt at være med i det historiske Arbejde, nyttede det ikke at sætte Kontingentet op efter Nutidens Bogpriser m. v.; naar Folk nu reviderede deres Budget og saa, hvor der kunde fires, kom vi desværre let ind under den Gruppe »Luxus«-Udgifter, der kunde undværes; det var derfor uhensigtsmæssigt og farligt at spænde Buen for højt.

Sluttelig meddelte Formd., at Medlemstallet endnu stadig var i Fremgang, og at vi var kommet op over de 600.

Paa *Bestyrelsesmødet* 8. Nov. 1920 genvalgtes som Formand Amtsforsvalter *Holck*, som Næstformand Stiftsfysikus, Dr. med. *Hansen*, som Sekretær Bestyrer *Kolbye*; i *Forretningsudvalget* indvalgtes Sparekassedirektør, Amsraadsmedlem *Lollike*.

Regnskabet for 1919—20 meddeles nedenstaaende i Uddrag:

<i>Indtægt:</i>		<i>Udgift:</i>	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1919 (m. Red.)	1952 25	Styrelsen (o: Porto og andre Driftsudgifter) ..	359 58
Understøttelse fra:		Aarsskrift	1998 79
Raben-Levetzau's		Møder	577 09
Fond	Kr. 200	Formue $\frac{3}{8}$ 1920	2237 28
Statstilskud	— 200		
Classenske Fideicommiss	— 50		
Loll. Spare- og Laanebank ...	— 300		
Amtet	— 150		
	900 00		
Solgte Aarsskrifter	193 19		
Medlemsbidrag	1910 00		
Møder	217 30		
	5172 74		5172 74

Nye Medlemmer.

(For 1920 og ældre ikke tidligere opførte).

Købmand Aaboe, Nakskov.	Hotelejer Devantier, Nakskov.
Overretssagf. Andersen, Nakskov.	Lærer Ellegaard, Maglemer, Maribo.
Købmand Jens Andersen, Nykøbing.	Cand. theol. Friederichsen, København.
Redaktør Martin Andersen, Maribo.	Gaardejer A. Friis, Vesterborg Skovhuse, Nakskov.
Registrator, Landinspektør Andersen, København.	Toldassistent Fønsskov, Maribo.
Forpagter H. Belling, Borregaard, Vaalse.	Bestyrer Gamborg, Højbygaard Sukkerfabrik.
Fru Lensbaronesse Bertouch-Lehn, Lungholm.	Bestyrer Westrup Gleje, Kettinge Elektricitetsværk.
Biblioteket for Vejle Amt og By (J. O. Brandorff).	Postmester Gottlieb, Nakskov.
Lærer Bitsch, Blands, Bandholm.	Politimester Grum-Schwensen, Nykøbing.
Gaardejer H. P. Bonde, Kragenæs.	Proprietær Grønlund Svendsen, Ringsebølle, Rødby.
Kommunelærerinde L. Bøyesen, Nykøbing.	Ingeniør, cand. polyt, O. Hagemann, Maribo Sukkerfabrik.
Gaardejer Christensen, Højreby, Søllested.	Savværksejer C. T. Hansen, Kragenæs.
Gaardejer N. P. Christensen, Majbølle, Guldborg L.	

- Købmand Niels Hansen, Nakskov.
Lærer E. Henriksen, Torkildstrup pr. Eskildstrup.
Sagfører Høegh, Nakskov.
Frk. Kristine Høj, København.
Arkitekt Ingemann, Rungsted.
Gaardejer I. O. Jensen, Branderslev, Nakskov.
Gaardejer Laurits Jensen, V. Skovby, Nakskov.
Gaardejer Em. Jensen, Taarup pr. Stubbekøbing.
Konsul Vilhelm Jessen, Nakskov.
Købmand Castor Jørgensen, Nakskov.
Installatør Jørgensen, Nakskov.
Gaardejer Orla Jørgensen, Danne-marre, Nakskov.
Gaardejer P. Jyde, Gunslevmagle, Eskildstrup.
Ingeniør Kjersgaard, København.
Købmand K. Knudsen, Nakskov.
Bogholder Krag, København.
Købmand Jens Krøyer, Nakskov.
Købmand Tønnes Krøyer, Nakskov.
Gaardejer Karl Kuld, Ravnsby.
Guldsmed Larsen, Nakskov.
Rangerfører Larsen, Nakskov.
Frk. Tandlæge Gudrun Larsen, Nykøb.
Lærer Larsen, Vesterby, Fejø.
Apotheker Lehmann, Nakskov.
Købmand Levison, Nakskov.
Lærer Lippert, Musse, Nysted.
Bankassistent C. O. Lund, Nakskov.
Købmand Lundborg, Nakskov.
Gaardejer Fr. Mathiesen, Sdr. Alslev, Nykøbing.
Købmand Mikkelsen, St. Lindet, Birket.
Gaardejer Chr. Mortensen, Særslev, Horbelev.
Landinspektør A. Stoltze Møller, Nakskov.
Toldkontrollør Nielsen, Nysted.
Fisker P. Nielsen, Lindelse, Nakskov.
Gaardejer H. Nissen, Hoby, Nakskov.
Læge Jonas Olsen, Nykøbing.
Just Olsen, Helsingør.
Gaardejer M. P. Olsen, Femø.
Fru Karen Stine Palle, Sullerup pr. Stubbekøbing.
Læge Valdemar Paulli, Nakskov.
Købmand P. M. Pedersen, Rødby.
Sognefoged Carl Petersen, Lædelands huset, Maribo.
Gaardejer Ludvig Petersen, Idstrup.
Lærer P. N. Petersen, Sørup, Eskildstrup.
Bager Rasmussen, Ravnsby, Birket.
Bogtrykker Rasmussen, Nakskov.
Gaardejer Laurits Rasmussen, Nyhavegaard, Maribo.
Lærer Raun, Taareby, Søllested.
Rigsarkivet, København.
Bankdirektør Schebye, Maribo.
Postassistent Ingeborg Schrader, Nr. Alslev.
Telegrafassistent I. L. Sick, Maribo.
Gaardejer R. Sigvardt, St. Lindet, Birket.
Gaardejer O. P. Skov, Eskildstrup.
Dispachør Skovgaard-Petersen, Vallerød.
Gaardejer H. Skude, Hejringe, Birket.
Skovfoged N. Skude, Merril Skov, Bandholm.
Gaardejer L. P. Skytte, Ønslev, Eskildstrup.
Gaardejer Valdemar Skytte, St. Lindet, Birket.
Lærer H. P. Smith, Skelstrup, Maribo.
Repræsentant Viggo Strange, Kbhvn.
Købmand Vilhelm Theisen, Nakskov.
Direktør Trentemøller, Nakskov.
Forpagter Thomsen, Bisgaard, Samsø.
Ingeniør, cand. polyt. Winther, Saks-købing Sukkerfabrik.
Ialt 630 Medlemmer.

„Fortid og Nutid“,

udgivet af „Dansk historisk Fællesforening“ tredje Binds 1.—4. Hæfte (for 1919).

Indhold: Gunnar Knudsen: Lidt om de sønderjydske Stednavne. — H. Grüner Nielsen: Sønderjydske Folke-minder. — F. I. West: Oversigt over de i Rigsarkivet op-bevarede Arkivalier vedrørende Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. — Chr. Axel Jensen: Streifyls over sønder-jydsk Arkitektur og Stilhistorie. — Jørgen Olrik: Danske og tyske Forskninger af sønderjydsk Bygningsskik og Almue-kultur. — Foreningsmeddelelser o. s. v. — Otto Smith: Byarkiver. — Chr. Axel Jensen: Lokalmuseer og hist. topo-graf. Kildesamlinger. — In Memoriam Thomas B. Bang — Fortid og Nutid.

Historiske Foreningers Medlemmer kan gennem deres Forenings Bestyrelse faa Tidsskriftet — 4 Hæfter à 2 Ark aarlig — for halv Pris, d. v. s. 2 Kr. 50 Øre.